

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

JAARVERSLAG

2022

WOORD VAN DE VOORZITTER

Voor u ligt het jaarverslag 2022 van het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel. In deze inleiding licht ik de belangrijkste onderwerpen graag kort toe. In de volgende hoofdstukken leest u in meer detail over de ontwikkelingen in het afgelopen jaar.

Na de jaren 2020 en 2021, waarin de coronapandemie het leven sterk beïnvloedde, werden we eind februari 2022 opgeschrikt door de oorlog in Oekraïne. Deze oorlog heeft enorme gevolgen voor de burgers in Oekraïne, maar heeft ook invloed op de rest van de wereld, op de financiële markten en daarmee ook op het pensioenfonds.

Als gevolg van de oorlog is er sprake van een onverwacht sterke stijging van de prijsinflatie vooral gedreven door hogere energieprijzen. Met name onze pensioengerechtigden werden hierdoor geconfronteerd met een direct koopkrachtverlies. Dit in samenhang met onze sterk verbeterde financiële positie heeft ons doen besluiten om voor de indexatie per 1 januari 2022 gebruik te maken van het versoepelde regime voor toeslagverlening, waardoor we met terugwerkende kracht per 1 januari 2022 volledig toeslag hebben kunnen verlenen.

Komst van een nieuw pensioenstelsel

De Tweede Kamer heeft eind december 2022 de Wet Toekomst Pensioenen (WTP) aangenomen. Doel is dat de wet, na goedkeuring door de Eerste Kamer, op 1 juli 2023 in werking treedt. Ons pensioenfonds wil op 1 januari 2026 overstappen naar het nieuwe pensioenstelsel.

In de aanloop naar die datum hebben we in 2022 als pensioenfonds intensief met zowel sociale partners als onze uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group overleg gevoerd. We trekken daarbij waar passend samen op. Aan het einde van het verslagjaar hebben de sociale partners zich uitgesproken over hun voorlopige contractkeuze, de voorlopige contouren van een nieuwe regeling en de beoogde aanwendingsdoelen van de solidariteitsreserve.

Verbeterde financiële situatie

De financiële situatie van het pensioenfonds is in 2022 verder verbeterd ten opzichte van de voorgaande twee jaar. Dit is onder andere te zien aan de (actuele) dekkingsgraad: die steeg van 120,0% in januari naar 122,4% in december. Als gevolg van de hogere (actuele) dekkingsgraad gedurende 2022 is ook de beleidsdekkingsgraad (de gemiddelde dekkingsgraad gemeten over de afgelopen 12 maanden) gestegen. In januari bedroeg deze 112,6% en in december 125,0%. Het gevolg hiervan is dat het pensioenfonds zich niet meer in een herstelsituatie bevindt.

De belangrijkste oorzaak van de verbeterde dekkingsgraad is de hogere marktrente in 2022. In 2022 is de rente die gebruikt wordt bij de vaststelling van de toekomstige pensioenverplichtingen sterk gestegen. Hierdoor is de voorziening pensioenverplichtingen fors afgenomen.

Het pensioenfonds behaalde een rendement op beleggingen van -22,0% (2021: 10,2%). Het belegd vermogen van het pensioenfonds daalde in 2022 van EUR 4,5 miljard naar EUR 3,5 miljard, met name als gevolg van de impact van de sterk gestegen rente op de obligatieportefeuille.

Per saldo staan we er financieel beter voor. De toekomstige pensioenverplichtingen zijn namelijk sterker gedaald dan het belegd vermogen. Daardoor was het in mogelijk om per 1 januari 2023 opnieuw te indexeren conform het bestaande beleid van het pensioenfonds.

Van het bestuur

Het bestuur heeft een evaluatie gedaan op de fiduciaire dienstverlening rondom het vermogensbeheer. Belangrijke onderwerpen hierbij waren de kwaliteit van advisering, de governance rondom advisering en uitvoering en de kosten. Op basis van de evaluatie heeft het bestuur in 2022 besloten om zich voor strategische advisering op het gebied van vermogensbeheer en de verduurzaming van de beleggingsportefeuille te laten bijstaan door Van Lanschot Kempen Investment Management. Het bestuur gaat zich in 2023 verder verdiepen in de inrichting van de vermogensbeheerketen.

Het bestuur heeft eind 2022 op basis van de resultaten van de uitgevoerde ALM-studie besloten om het bestaande strategische beleggingsbeleid van het pensioenfonds te continueren. Eind 2022 heeft het bestuur ook een geactualiseerde missie, visie en strategie van het pensioenfonds vastgesteld.

In de tweede helft van 2022 heeft het bestuur afscheid genomen van twee niet-uitvoerende bestuursleden, Stefan Geerlings namens de werknemers en Paul Jansen namens de werkgever. Beiden hadden hun maximale zittingstermijn bereikt. Het bestuur is hen zeer erkentelijk voor het werk dat zij in al die jaren voor het pensioenfonds hebben verricht. Bette Moerkercken van der Meulen heeft per 29 september 2022 Stefan Geerlings opgevolgd in het bestuur. Albert Smidt is sinds 14 december 2022 de opvolger van Paul Jansen.

Woord van dank

Ik wil graag onze deelnemers bedanken voor hun vertrouwen en voor hun waardevolle input in deelnemersonderzoeken, in persoonlijke gesprekken en tijdens het jaarlijkse Cabine Pensioenplein. Dit helpt ons om het pensioenfonds verder te verbeteren. Ook dank ik het verantwoordingsorgaan en het interne toezicht van het pensioenfonds, die het bestuur kritisch volgen en adviseren, voor hun inzet en betrokkenheid. Afsluitend bedank ik namens het bestuur iedereen die direct betrokken is bij en in 2022 een bijdrage heeft geleverd aan het pensioenfonds.

Amstelveen, 16 mei 2023

Paul Loven, voorzitter

INHOUD

Woord van de voorzitter	I	7 Risicomanagement	41
		7.1 Risicobeleid	41
Inhoud	III	7.2 Risicomanagement organisatie	42
		7.3 Risicomanagementproces	44
Kerncijfers	IV	7.4 Ontwikkelingen risicomanagement	45
		7.5 Risicobeschrijving	47
Bestuursverslag	VI	8 Toekomstverwachting 2023	52
1 Profiel pensioenfonds	1	9 Ontwikkelingen na balansdatum	54
1.1 Rechtsvorm en bestuursmodel	1	10 Verslag intern toezicht	55
1.2 Missie, visie en strategie	2	11 Verslag verantwoordingsorgaan	64
1.3 Doelgroep jaarverslag	3		
1.4 Hoofdpijnen pensioenregelingen	4	Jaarrekening 2022	67
1.5 Risicohouding	5	Balans per 31 december	68
2 Externe ontwikkelingen	6	Rekening van baten en lasten	69
2.1 Financiële markten	6	Kasstroomoverzicht	70
2.2 Wetgeving en overheidsbeleid	7	Toelichting algemeen	71
2.3 Toezicht	9	Toelichting op de balans	81
3 Interne ontwikkelingen	10	Risicobeheer	96
3.1 Financiële positie pensioenfonds	10	Toelichting op de rekening van baten en lasten	106
3.2 Pensioenregeling en uitvoering	11		
3.3 Samenvatting actuariële resultaten	14	Overige gegevens	119
4 Beleid	16	Bestemming van het resultaat	119
4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid	16	Actuariële verklaring	120
4.2 Financieel beleid	21		
4.3 Communicatiebeleid	25	Bijlagen	132
5 Governance	26	Personalia	133
5.1 Inrichting van de governance	26	Functies en nevenfuncties bestuur	134
5.2 Geschiktheid	27	Deelnemersbestand	136
5.3 Uitvoering en uitbesteding	28	Ontwikkelingen 2013-2022	138
5.4 Aandeelhouderschap	28		
5.5 Externe relaties	29		
5.6 Gedragsregelingen	29		
5.7 Melding onregelmatigheden	31		
5.8 Privacybeleid	31		
5.9 Beheerst beloningsbeleid	32		
5.10 Sancties	33		
6 Kosten	34		
6.1 Kosten pensioenuitvoering	34		
6.2 Kosten vermogensbeheer	35		
6.3 Transactiekosten	38		
6.4 Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfondsen	39		
6.5 Verhouding rendement en kosten	40		

KERNCIJFERS

(bedragen in miljoenen euro's)

	2022	2021	2020	2019	2018
Deelnemers					
Aantal actieve deelnemers	9.413	8.373	8.696	9.961	9.838
Aantal gewezen deelnemers	3.115	3.435	3.362	2.633	2.577
Aantal pensioengerechtigden	2.796	2.601	2.442	1.960	1.701
Totaal	15.324	14.409	14.500	14.554	14.116

Pensioenactiviteiten

Feitelijke premie	93,3	88,8	103,1	102,0	100,1
Kostendekkende premie	143,1	145,7	169,9	142,9	139,3
Gedempt kostendekkende premie	89,2	78,1	78,2	78,3	76,8
Pensioenuitkeringen	63,0	60,7	42,0	33,7	27,2

Financiële positie

Voorziening					
pensioenverplichtingen	2.877,6	3.746,8	3.992,7	3.514,7	2.931,6
Belegd vermogen	3.549,0	4.540,4	4.081,9	3.709,2	3.181,9

Dekkingsgraad

Actuele dekkingsgraad	122,4%	120,0%	101,9%	104,5%	107,5%
Beleidsdekkingsgraad	125,0%	112,6%	95,1%	104,9%	115,0%
Vereist eigen vermogen (VEV)	122,5%	121,5%	122,2%	124,3%	126,0%
Minimaal vereist eigen vermogen (MVEV)	104,1%	104,1%	104,1%	104,1%	104,2%

Indexatie

Pensioenrechten actieve deelnemers	5,63%	0,00%	0,00%	0,00%	0,62%
Ingegane pensioenen en premievrije pensioenrechten	8,65%	3,40%	0,00%	0,00%	0,87%

Rendement

Rendement	-22,0%	10,2%	9,2%	14,6%	-3,3%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	0,8%	7,7%	7,7%	5,9%	6,4%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	4,1%	8,3%	8,0%	8,2%	8,5%

	2022	2021	2020	2019	2018
Kostenratio's					
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	424	374	373	380	372
Kosten vermogensbeheer/ gemiddeld belegd vermogen	0,45%	0,51%	0,55%	0,50%	0,55%

Meer informatie?

Meer informatie over het pensioenfonds vindt u op www.klmcabinefonds.nl. Vragen aan het bestuur kunt u stellen in een e-mail aan: bestuur@klmcabinefonds.nl.

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

BESTUURSVERSLAG

2022

1 PROFIEL PENSIOENFONDS

1.1 Rechtsvorm en bestuursmodel

Juridische vorm

De Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel is een onafhankelijke stichting die losstaat van KLM N.V. Voor de bescherming van de belangen van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden is het wettelijk verplicht dat het pensioenfonds het pensioenvermogen afgescheiden van de aangesloten werkgever beheert.

Het pensioenfonds is een ondernemingspensioenfonds, opgericht in 1978. Het voert de pensioenregeling uit voor het cabinepersoneel van KLM en KLC (KLM Cityhopper), zoals deze is overeengekomen door KLM N.V. en de werknemersverenigingen voor cabinepersoneel.

Bestuursmodel

Het pensioenfonds heeft een omgekeerd gemengd bestuursmodel. In dit bestuursmodel bestaat het algemeen bestuur (verder: het bestuur) van het pensioenfonds uit zeven niet-uitvoerende bestuursleden namens de pariteit en drie onafhankelijke uitvoerende bestuursleden. Zes van de zeven niet-uitvoerende bestuursleden zijn vertegenwoordigers van werknemers (drie), pensioengerechtigden (een) en de werkgever (twee). Een onafhankelijke voorzitter, het zevende niet-uitvoerende bestuurslid, leidt de vergaderingen van het bestuur, de intern toezicht vergaderingen van de niet-uitvoerende bestuursleden, de intern toezichtvergaderingen van de niet-uitvoerende bestuursleden met de auditcommissie en de vergaderingen van het bestuur met andere organen van het pensioenfonds.

Het bestuur legt verantwoording over het gevoerde beleid af aan het verantwoordingsorgaan. Dat bestaat uit zes vertegenwoordigers van werknemers (drie), pensioengerechtigden (een) en de werkgever (twee). Het intern toezicht wordt uitgevoerd door de niet-uitvoerende bestuursleden. Zij worden bij het uitvoeren van het intern toezicht bijgestaan door de auditcommissie. Die fungeert als adviesorgaan en bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen.

Het pensioenfonds heeft het pensioenbeheer en de bestuursondersteuning uitbesteed aan uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group. Het pensioenfonds heeft Blue Sky Group aangesteld als fiduciair vermogensbeheerder en Van Lanschot Kempen Investment Management als strategisch fiduciair adviseur. Ortec Finance voert de ALM-studies van het fonds uit. Een actuaire van Blue Sky Group is adviserend actuaire van het pensioenfonds.

Het bestuur heeft KPMG aangesteld als accountant van het pensioenfonds en Willis Towers Watson als extern certificerend actuaire.

Het bestuur heeft de certificerend actuaire benoemd als actuariële sleutelfunctiehouder van het pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft de vervulling van de actuariële sleutelfunctie eveneens belegd bij Willis Towers Watson.

Uitvoerend bestuurslid Peter Dorrestijn was tot 1 oktober 2022 ook sleutelfunctiehouder risicobeheer van het pensioenfonds. Vanaf deze datum vervult extern deskundige Bart Hulshof deze functie. De vervulling van de sleutelfunctie risicobeheer is sinds 1 oktober 2022 belegd bij Ortec Finance. Deze functie werd tot 1 januari 2023 vervuld door de client risk manager die beschikbaar is gesteld vanuit de onafhankelijk gepositioneerde afdeling Risk & Compliance van de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group. Anne Laning is de extern geworven sleutelfunctiehouder interne audit van het pensioenfonds. Uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group heeft in het verslagjaar een coördinerende rol vervuld bij het selecteren van externe auditors, die optreden als sleutelfunctievervullers interne audit. De sleutelfunctiehouders risicobeheer en interne audit maken

deel uit van de pensioenfondsorganisatie en zijn direct verbonden met het bestuur, maar zijn geen bestuurslid en hebben geen stemrecht.

De samenstelling van de organen van het pensioenfonds staat in de bijlage Personalia.

1.2 Missie, visie en strategie

Het bestuur van het pensioenfonds heeft in december 2022 de missie, visie en strategie van het pensioenfonds geactualiseerd.

Missie

Wij zorgen voor het pensioen van onze deelnemers, het cabinepersoneel dat bij KLM en KLC werkt en heeft gewerkt. Als hun natuurlijke pensioenpartner ondersteunen wij onze deelnemers door hun goed inzicht te geven in hun eigen pensioensituatie en hen te begeleiden bij hun pensioenkeuzes.

Visie

Vanuit zijn missie heeft het pensioenfonds de volgende visie geformuleerd:

- De belangen van onze deelnemers zijn bepalend en richtinggevend in de keuzes die wij maken.
- Wij zorgen dat wij onze deelnemers goed kennen en dat de deelnemers zich in het fonds vertegenwoordigd kunnen voelen. Wij hechten aan een vertegenwoordiging van onze deelnemers in ons bestuur en verantwoordingsorgaan.
- Wij vinden het belangrijk dat onze deelnemers ons zien als een betrouwbare partner op pensioengebied, waarbij zij met al hun pensioenvragen betreffende de pensioenregelingen die wij uitvoeren terecht kunnen. Daarvoor zorgen wij dat:
 - hun pensioeninleg goed geadministreerd wordt en hun pensioenen op tijd worden betaald;
 - het pensioenvermogen solide en verantwoord wordt belegd;
 - zij op elk gewenst moment inzicht hebben in hun eigen pensioensituatie en ondersteund worden bij het maken van keuzes die daarvoor relevant zijn;
 - wij op transparante en begrijpelijke wijze verantwoording afleggen aan onze deelnemers.
- Wij zijn onafhankelijk, werken professioneel en zorgen voor een beheerste, kostenefficiënte en integere bedrijfsvoering.
- Wij willen zonder winst oogmerk een positieve bijdrage leveren aan de maatschappij.
- Wij hechten aan een goede relatie met onze sociale partners en andere relevante stakeholders.

Strategie (doelstellingen)

De strategische doelstellingen worden aan de hand van vijf thema's toegelicht:

- *Grip door het bestuur:*
Wij zorgen voor het pensioen van onze deelnemers. Dat vereist een professionele, onafhankelijke en integere aansturing van de activiteiten die het fonds daartoe ontplooit en een continue aandacht voor de ontwikkelingen in onze omgeving die deze uitvoering beïnvloeden. Om hierin te voorzien, werken wij met een omgekeerd gemengd bestuursmodel, waarbij onafhankelijke externe pensioenbestuurders verantwoordelijk zijn voor de dagelijkse gang van zaken en de aansturing van onze uitbestedingspartners, en met bestuursondersteuning die hen daarbij ondersteunt. Onze uitbestedingspartijen selecteren wij zorgvuldig. Hun werkzaamheden worden continu gemonitord en regelmatig op basis van kwaliteit en marktconformiteit geëvalueerd.
- *Natuurlijk partnership met de deelnemer:*
Wij beheren het pensioengeld van onze deelnemers. Dat betekent dat bij al onze keuzes het belang van onze deelnemers centraal staat. Daarvoor is het essentieel dat wij onze deelnemers goed kennen en hun belangen begrijpen, zodat zij zich door het fonds vertegenwoordigd kunnen voelen. Onze deelnemers zijn dan ook vertegenwoordigd in onze governance; zowel in het bestuur als in het verantwoordingsorgaan. Ook hechten wij aan een goede relatie met onze vereniging van gepensioneerden.

Wij streven er naar om dicht bij onze deelnemers te zijn en laagdrempelig contact waar mogelijk te faciliteren. Dat doen wij onder andere door deelnemers op te leiden en in te zetten als pensioenambassadeur, via deelnemersbijeenkomsten, en via de inzet van persoonlijke en innovatieve middelen en oplossingen om de stap naar het pensioenfonds zo eenvoudig mogelijk te maken. Ook bij vragen en klachten vinden wij het belangrijk dat onze deelnemers ons snel en makkelijk kunnen bereiken en dat zij zich bij de behandeling daarvan gehoord en gesteund voelen.

- *Focus op kernactiviteiten (alles draait om eenvoud)*

Wij streven in de pensioenuitvoering eenvoud en kostenefficiëntie na, waarbij een optimale dienstverlening aan onze deelnemers het uitgangspunt is. Alles wat de deelnemer wil regelen, gaat gemakkelijk en kan wanneer het de deelnemer schikt. Dat betekent dat wij complexiteit vermijden. Wij willen zelf uitbestede processen aansturen en begrijpen en letten daarbij op kostenbeheersing. Daarbij staat een beheerste en integere bedrijfsvoering centraal.

- *Dynamische risicoafweging*

Een goede invulling van het risicomanagement draagt bij aan de realisatie van de doelstelling van het fonds. Wij streven ernaar om risico's te identificeren die de realisatie van de missie en visie nadelig beïnvloeden en deze vervolgens te beheersen en te mitigeren. Een belangrijk deel van de risico's die samenhangen met pensioen nemen wij bewust, want voor een goed en betaalbaar pensioen zijn beleggingsrendementen onontbeerlijk. Wij realiseren ons dat de meeste risico's met bestaande beheersmaatregelen weliswaar goed beheersbaar zijn, maar dat er sprake is van restrisico's. Er zijn kosten verbonden aan de inzet van beheersmaatregelen die wij afwegen tegen de risicobereidheid. Wij blijven het risicobewustzijn stimuleren en de risicocultuur ontwikkelen, omdat dit doorslaggevend is voor een effectief risicomanagementsysteem.

- *Impact op de samenleving*

Wij willen bijdragen aan een leefbare wereld voor nu en in de toekomst. Daarom zullen wij het pensioenkapitaal, daar waar het financieel verantwoord is, zo veel mogelijk inzetten voor een leefbare wereld. Dit betekent dat bij de vormgeving en uitvoering van het beleggingsbeleid bewust zal worden ingezet op het leveren van een positieve bijdrage voor mens, milieu en samenleving. Ook bij de keuze voor leveranciers van het pensioenfonds zullen duurzaamheidscriteria een belangrijke rol gaan spelen. Wij vinden het belangrijk onze deelnemers te informeren over onze initiatieven zodat zij zich herkennen in onze koers.

1.3 Doelgroep jaarverslag

Met dit jaarverslag informeert het pensioenfonds de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden en hun nabestaanden, KLM N.V., de interne en externe toezichthouders en andere belanghebbenden van het pensioenfonds over het gevoerde beleid en de financiële resultaten. Dit verslag betreft de formele, wettelijk vereiste verantwoording. Het pensioenfonds informeert (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden gedurende het jaar onder andere via de website, NWSflitsen en het pensioenblad Focus van het pensioenfonds.

1.4 Hoofdpijnen pensioenregelingen

Het pensioenfonds voert als basisregeling een voorwaardelijke eindloon- en een middelloonregeling uit met voorwaardelijke toeslagverlening (Reglement 2008 A en Reglement 2008 B). Het pensioenfonds biedt zijn deelnemers ook de Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP).

Basispensioenregeling (Reglement 2008 A en Reglement 2008 B)

CDC-regeling

De basisregeling is een uitkeringsovereenkomst in de vorm van een CDC-regeling. Met de regeling wordt een pensioenopbouw nagestreefd met een vaste (collectieve) pensioenpremie. Is de premie in een bepaald jaar ontoereikend, dan past het pensioenfonds de op te bouwen pensioenaanspraken (opbouwpercentage) in het boekjaar zodanig aan dat de premie weer toereikend is. Tekorten uit het verleden worden niet aangezuiverd door de werkgever. Aan de andere kant heeft de werkgever ook geen recht op overschotten of premiekortingen.

Ouderdomspensioen

Het ouderdomspensioen is in de voorwaardelijke eindloonregeling (R2008 A) gebaseerd op het laatstverdiende salaris en het aantal deelnemersjaren. De pensioenopbouw bedraagt sinds 1 januari 2018 1,17% van de pensioengrondslag.

In de middelloonregeling (R2008 B) is het ouderdomspensioen gebaseerd op het gemiddelde salaris tijdens de diensttijd en het aantal deelnemersjaren. De pensioenopbouw bedraagt sinds 1 januari 2018 1,33% van de pensioengrondslag.

Verder voorziet de basispensioenregeling in een:

- facultatief partnerpensioen (op risicobasis)
- Anw-hiaatpensioenverzekering
- wezenpensioen
- arbeidsongeschiktheidspensioen

NAP-regeling

De Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP) is een vrijwillige regeling die het ouderdomspensioen uit de basispensioenregeling aanvult met een extra levenslang ouderdomspensioen. De deelnemers aan deze regeling betalen een extra premie die wordt ingehouden op het nettoloon. Voor de ingelegde premie wordt (direct) ouderdomspensioen ingekocht. Over het te zijner tijd uit te keren pensioen is de deelnemer geen loonbelasting of inkomstenbelasting verschuldigd.

De normpensioendatum in de basisregelingen en de NAP-regeling is de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 60 jaar wordt.

Indexatiebepalingen

Beide basisregelingen en de NAP-regeling kennen een voorwaardelijke indexatie. Voor deelnemers indexeert het pensioenfonds voorwaardelijk op grond van de algemene loonronde KLM-Cabine. De voorwaardelijke indexatie voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden vindt plaats op basis van de niet-afgeleide prijsindex.

1.5 Risicohouding

Op grond van het financiële toetsingskader (FTK) moet ieder pensioenfonds zijn risicohouding bepalen en vastleggen. Daarmee geven het pensioenfonds en zijn belanghebbenden aan in hoeverre ze risico's willen lopen bij de pensioenuitvoering.

Het bestuur van het pensioenfonds heeft zijn risicohouding bepaald na afstemming met de arbeidsvoorwaardelijke partijen en het horen van het verantwoordingsorgaan.

Kwalitatieve risicohouding

De deelnemers (actieven, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige belanghebbenden) hebben voorkeur voor een waardevast pensioen en willen het korten op nominale rechten of pensioenopbouw zo veel mogelijk voorkomen. Onverhoopt gemiste opbouw of indexatie dient zo veel mogelijk te worden ingehaald, waarbij gemiste indexatie in de uitkeringssfeer zonder terugwerkende kracht wordt hersteld. Op de weg naar deze doelstelling hebben de premiebetalers (werkgever en werknemers) voorkeur voor een stabiele pensioenpremie, passend bij de pensioenambitie.

Kwantitatieve risicohouding

De kortetermijnrisicohouding wordt afgeleid van het strategische beleggingsbeleid en is gekwantificeerd op de hoogte van een wettelijk vereist vermogen van 122,4% met een bandbreedte van +/- 3%-punt. De kortetermijnrisicohouding, zoals deze tot uitdrukking komt in een bandbreedte, wordt herijkt wanneer de wettelijke parameters voor het vereist eigen vermogen wijzigen. De vereiste dekkingsgraad behorend bij het gevoerde strategische beleggingsbeleid bevond zich gedurende 2022 binnen de vastgestelde grenzen van de kortetermijnrisicohouding.

Uitgaande van de benoemde kwalitatieve risicohouding, eigen beleidsuitgangspunten en vastgestelde kwantitatieve risiconormen op basis van uitgevoerde ALM-analyses zijn de navolgende ondergrenzen vastgesteld. Voor de lange termijn komt de kwantitatieve risicohouding tot uitdrukking in de door het bestuur vastgestelde ondergrenzen van de haalbaarheidstoets. De grenzen zijn door het bestuur na overleg met de sociale partners als volgt vastgesteld:

- mediaan verwacht pensioenresultaat vanuit feitelijke dekkingsgraad: minimaal 90%;
- relatieve maximale afwijking verwacht pensioenresultaat in slechtweersscenario: maximaal 43%;
- mediaan verwacht pensioenresultaat vanuit dekkingsgraad die voldoet aan VEV: minimaal 95%.

In 2022 is de haalbaarheidstoets opnieuw uitgevoerd, waarbij bleek dat de grenzen niet zijn overschreden.

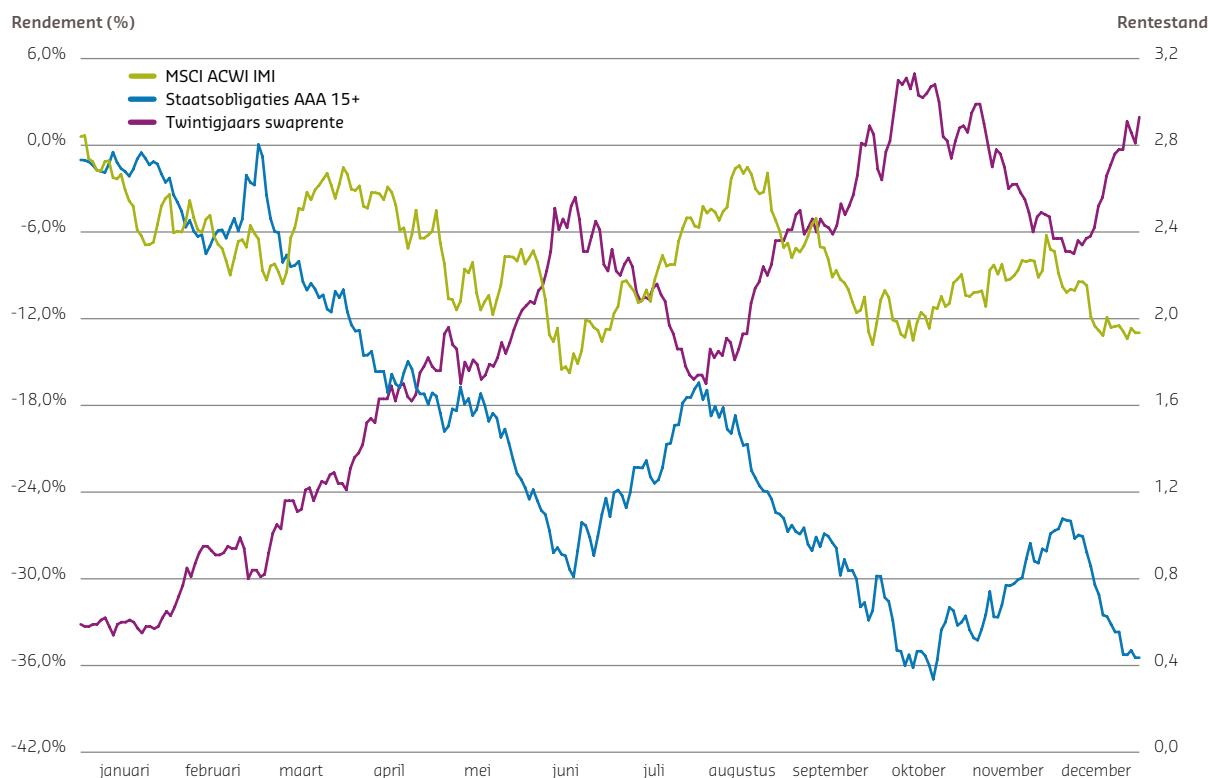
Vanwege de onzekerheid over de toekomstige uitkomst van de haalbaarheidstoets is een onverhoopte schending van deze grenzen geen aanleiding tot automatische aanpassing van beleid, maar aanleiding voor herijking van het gevoerde beleid en dialoog daarover met de arbeidsvoorwaardelijke partijen en het verantwoordingsorgaan.

2 EXTERNE ONTWIKKELINGEN

2.1 Financiële markten

Het sentiment op financiële markten werd in 2022 grotendeels bepaald door drie thema's: de oorlog in Oekraïne, de hoge inflatie en het strikte Covid-beleid van de Chinese overheid. Deze drie thema's hebben geleid tot een hoge mate van onzekerheid over de wereldwijde economische groei. In financiële markten vertaalde deze onzekerheid zich in een hoge volatiliteit en dalende aandelenkoersen. Centrale banken bestreden de hoge inflatie met het verhogen van de beleidsrente. De kapitaalmarktrente volgde grotendeels de stijging van de beleidsrente, waardoor ook obligaties in 2022 waarde verloren. Doordat de verplichtingen van het pensioenfonds door de gestegen kapitaalmarktrente meer in waarde daalden dan de beleggingen, is de dekkingsgraad van het pensioenfonds in 2022 gestegen, ondanks het negatieve sentiment op financiële markten.

Figuur: Verloop van de MSCI ACWI IMI Index, staatsobligaties AAA 15+ (asverdeling links) en twintigjaars swaprente (asverdeling rechts)

In het begin van 2022 wachtten grote delen van de wereld nog op het einde van de lockdowns. Toen duidelijk werd dat de Omikron-variant van het coronavirus minder ziekmakend was, richtten financiële markten zich op een heropening van de economie. Op dat moment waren er al zorgen over de oplopende inflatie vanwege problemen aan de aanbodzijde van de economie (zoals een gebrek aan chips) en de goed gevulde spaarrekeningen van consumenten. Toen viel Rusland eind februari 2022 buurland Oekraïne binnen. De inval leidde tot torenhoge energieprijzen, maar ook de voedselprijzen liepen op door de oorlog. Het gevolg was dat de inflatie steeg tot het hoogste niveau van de afgelopen 50 jaar. Inmiddels is de inflatie enigszins teruggelopen, maar de kerninflatie (inflatie exclusief energie en voedsel) is nog altijd aan het stijgen. Dit geeft aan dat de piekinflatie van 2022 nog steeds doorsijpelt in het gehele economische systeem. Centrale banken hebben van inflatiebestrijding hun prioriteit gemaakt. In Amerika en Europa is de beleidsrente hierdoor in snelle stappen verhoogd. De verwachting is dat centrale bankiers dit beleid in 2023 voortzetten totdat de inflatie op een acceptabel niveau komt. De economische onzekerheid blijft voornamelijk groot door de

onvoorspelbare ontwikkeling van de Oekraïne-oorlog, de gevolgen van de stijgende rente op de economische activiteit en de invloed van de heropening van de Chinese economie op de energiemarkten.

2.2 Wetgeving en overheidsbeleid

Nieuw pensioenstelsel

De Tweede Kamer heeft eind december 2022 de Wet Toekomst Pensioenen (WTP) aangenomen. Op 17 januari 2023 is de Eerste Kamer gestart met de behandeling van het wetsvoorstel met als doel goedkeuring in mei 2023, zodat de nieuwe wet op 1 juli 2023 inwerking kan treden. Alle pensioenregelingen moeten per 1 januari 2027 over zijn gegaan naar het nieuwe pensioenstelsel.

De WTP regelt de herziening van de tweede pijler van het pensioenstelsel; de aanvullende pensioenen die mensen opbouwen via hun werkgever. Onder de nieuwe wet gaat iedere deelnemer in een pensioenfonds via een premieregeling pensioen opbouwen voor een persoonlijk pensioenvermogen. De pensioenpremie staat centraal. In de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel moeten de bestaande afspraken aangepast worden naar de nieuwe regelingen. Daarvoor zijn transitieregels opgesteld. Ook staan in de wet regels over het overdragen van de pensioenrechten en pensioenaanspraken die zijn opgebouwd onder de huidige wetgeving ('invaren'). Verder kan er in de transitieperiode, indien het fonds daartoe besluit, onder voorwaarden gebruik gemaakt worden van een afwijkend financieel toetsingskader ('transitie-ftk'). Het financieel toetsingskader is het stelsel van financiële normen voor pensioenfondsen dat er voor moet zorgen dat fondsen het afgesproken pensioen ook daadwerkelijk kunnen uitkeren aan alle generaties.

Het pensioenfonds heeft in het kader van het nieuwe pensioenstelsel in 2022 frequent overleg gevoerd met sociale partners enerzijds en met de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group anderzijds. Zij trekken hierin samen op, om zich gezamenlijk voor te bereiden op de toekomst. In 2022 stond daarnaast verdieping van de kennis over het nieuwe stelsel bij bestuur en verantwoordingsorgaan centraal. Ook is het fonds gestart met het opstellen van een toetsingskader. Aan het einde van het verslagjaar hebben de sociale partners zich gebogen over de contouren van de nieuwe regeling, alsmede de aanwendingsdoelen van de toekomstige solidariteitsreserve. Het pensioenfonds wil op 1 januari 2026 overstappen naar het nieuwe stelsel.

Verhoging AOW-leeftijd

In 2023 stijgt de AOW-leeftijd naar 66 jaar en 10 maanden en in 2024 komt de AOW-leeftijd uit op 67 jaar. Vanaf 2025 is de stijging van de AOW-leeftijd gekoppeld aan de stijging van de levensverwachting. Voor elk jaar extra levensverwachting stijgt de AOW-leeftijd met acht maanden. Op grond daarvan blijft de AOW-leeftijd in 2025, 2026 en 2027 ongewijzigd 67 jaar. Eind 2022 is bekend geworden dat de AOW-leeftijd vanaf 1 januari 2028 (voor rechthebbenden geboren op of na 1 januari 1961) zal worden verhoogd naar 67 jaar en drie maanden.

Gevolg van de verhoging van de AOW-gerechtigde leeftijd per 1 januari 2028 is dat er voor een beperkte groep gepensioneerden, die bij hun pensionering voor variatie in de pensioenuitkering heeft gekozen, een AOW-gat zal ontstaan. Conform eerder beleid heeft het bestuur besloten om deze (nieuwe) groep gepensioneerden, die op grond hiervan met een AOW-gat wordt geconfronteerd, de mogelijkheid te bieden dit gat te repareren. Het pensioenreglement is hierop met instemming van de sociale partners aangepast en vastgesteld. Deze aanpassing betreft een meer structurele oplossing voor het ontstaan van vergelijkbare AOW-gaten die in de toekomst in het kader van de variatie in de pensioenuitkering kunnen ontstaan.

Bedrag ineens

Op 17 november 2020 heeft de Tweede Kamer ingestemd met het wetsvoorstel 'Bedrag ineens, RVU en verlofsparen'. De afkorting RVU staat voor regelingen voor vervroegde uittreding.

Op 12 februari 2021 heeft ook de Eerste Kamer ingestemd met het wetsvoorstel. RVU en verlofsparen zijn met terugwerkende kracht per 1 januari 2021 ingegaan. Echter, voor het onderdeel 'Bedrag ineens' achtte de Eerste Kamer dat uitstel nodig was omdat de te complex geachte uitvoering moest worden herzien. Eind juni 2022 is het wetsvoorstel "herziening Bedrag ineens" bij de Tweede Kamer ingediend. Daarbij is de voorgenomen inwerkingtredingsdatum van het wetsvoorstel (na een eerder uitstel naar 1 juli 2023) nu vooralsnog bepaald op 1 januari 2024.

Overbruggingsbepaling Box 3

De Hoge Raad heeft in het zogeheten "Kerstarrest" geoordeeld dat belastingheffing in box 3 op basis van een forfaitaire samenstelling van het vermogen in strijd is met het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Om die reden wordt de belastingheffing van 1 januari 2023 tot en met 31 december 2025 gebaseerd op de werkelijke samenstelling van het vermogen. Het vermogen wordt hiertoe onderverdeeld in drie categorieën: banktegoeden, overige bezittingen en schulden. Voor iedere vermogenscategorie geldt een afzonderlijk forfaitair rendementspercentage. Vanaf 2026 wil het kabinet voor box 3 een stelsel op basis van werkelijk rendement invoeren.

De nieuwe belastingwetgeving kan invloed hebben op de deelnemers aan de Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP) van het fonds, aangezien de waarde van de opgebouwde aanspraken in de NAP in box 3 valt. Een belangrijke wijziging op grond van de overbruggingsregeling is dat de jaarlijkse opgave van de waarde van de NAP-aanspraken door de deelnemers en gepensioneerden vanaf 2023 niet langer in vermogenscategorie 1 (banktegoeden) zal plaatsvinden, maar in vermogenscategorie 2 Overige bezittingen (met hogere vermogensrendementsheffingen). De eventuele impact hiervan voor deelnemers aan de NAP-regeling is afhankelijk van meerdere individuele omstandigheden.

Wijziging Wet waardeoverdracht klein pensioen

De aanpassing van de Wet waardeoverdracht klein pensioen heeft drie doelstellingen die verband houden met knelpunten bij kleine pensioenen. Ten eerste wordt het voor pensioenuitvoerders mogelijk om de waarde van alle kleine (bruto) ouderdomspensioenen (tweede pijler) te kunnen overdragen. Ten tweede mag de uitvoerder van een klein nettopensioen deze straks afkopen. Ten derde neemt dit wetsvoorstel fiscale sancties weg in geval de gerechtigde besluit tot het afkopen van zijn of haar kleine nettolijfrente.

De Eerste Kamer heeft het wetsvoorstel op 27 september 2022 aangenomen en de wetswijziging is op 1 januari 2023 in werking getreden. Voor het pensioenfonds betekent het dat kleine pensioenaanspraken van ex-Martinair-cabinepersoneel, die in 2011 bij het Martinair pensioenfonds zijn achtergebleven, in aanmerking komen voor automatische overdracht naar het pensioenfonds. Destijds heeft bij de overgang van Martinair-cabinepersoneel naar het pensioenfonds geen collectieve waardeoverdracht van de bij Martinair opgebouwde pensioenen plaatsgevonden.

2.3 Toezicht

Extern toezicht

Pensioenfondsen staan onder toezicht van twee toezichthoudende instanties: De Nederlandsche Bank (DNB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Dit toezicht richt zich op de bescherming van belanghebbenden. DNB ziet vooral toe op de financiële positie van pensioenfondsen en houdt toezicht op de naleving van wet- en regelgeving. De AFM houdt vooral toezicht op de communicatie met belanghebbenden. Het toezicht vindt plaats via periodieke rapportages, gerichte onderzoeken en periodieke contacten. Als een pensioenfonds zich niet aan de regels houdt, kunnen de toezichthoudende instanties sancties treffen.

DNB voert risico-identificerende gesprekken (RIG's) met pensioenfondsen om geconstateerde verhoogde risico's nader te onderzoeken. Het pensioenfonds en DNB hebben in december 2021 een RIG over marktrisico gevoerd. Hierbij is ingegaan op het relatief hoge risicoprofiel van het pensioenfonds en op de ruimte die het nieuwe beleggingsbeleid van het pensioenfonds biedt om ad hoc in te grijpen. DNB deelde in januari 2022 aan het pensioenfonds mee dat zij geen verdere vragen had en daarmee het RIG over marktrisico had afgerond.

Het pensioenfonds was in 2022 betrokken bij een drietal sectorbrede uitvragen van DNB. Het betrof de uitvraag niet-financiële risico's, de uitvraag regievoering nieuwe pensioenregeling en de uitvraag Nederlandse woninghypotheken. Daarnaast namen vertegenwoordigers van het pensioenfonds deel aan het stakeholderonderzoek van DNB.

In mei 2022 maakte een delegatie van het bestuur kennis met de nieuwe toezichthouder van DNB voor het fonds. Bij die gelegenheid praatte de delegatie de toezichthouder bij over een aantal onderwerpen dat bij het fonds speelde. Tijdens dit gesprek kwamen de rentestafel en de inrichting van het vermogensbeheer en van de risicofunctie van het pensioenfonds aan de orde.

Het pensioenfonds was per ultimo 2022 uit herstel en heeft DNB in januari 2023 hierover schriftelijk geïnformeerd.

Intern toezicht

Naast extern toezicht kent het pensioenfonds intern toezicht, dat de verantwoordelijkheid is van de niet-uitvoerende bestuurders. Het intern toezicht betreft het beleid van het bestuur, de uitvoering van het beleid door de uitvoerende bestuurders, de algemene gang van zaken en de processen van het pensioenfonds. Er is bijzondere aandacht voor de beheersing van risico's en de evenwichtige belangenafweging die voorafgaat aan besluiten. De bevindingen en aanbevelingen van de niet-uitvoerende bestuurders staan in hoofdstuk 10 van dit bestuursverslag.

3 INTERNE ONTWIKKELINGEN

3.1 Financiële positie pensioenfonds

Ontwikkeling dekkingsgraad

Het pensioenfonds behaalde in 2022 een totaalrendement van -22,0%¹ op het belegd vermogen. Daarnaast was er over het jaar 2022 sprake van een gestegen marktrente, waardoor de waarde van de pensioenverplichtingen afnam. In het algemeen geldt het omgekeerde ook: hoe lager de rente, hoe hoger (omgerekend) de boekwaarde van de verplichtingen.

De indexatiebesluiten deden de verplichtingen in 2022 stijgen. De dekkingsgraad steeg niettemin, doordat de rente in 2022 steeg van circa 0,5% naar circa 3% eind 2022. De actuele dekkingsgraad was op 31 december 2022 122,4% (ultimo 2021: 120,0%).

De volgende figuur laat zien hoe de twintigjaars swaprente² zich in 2022 ontwikkelde.

Figuur: renteontwikkeling over 2022

Beleidsdekkingsgraad

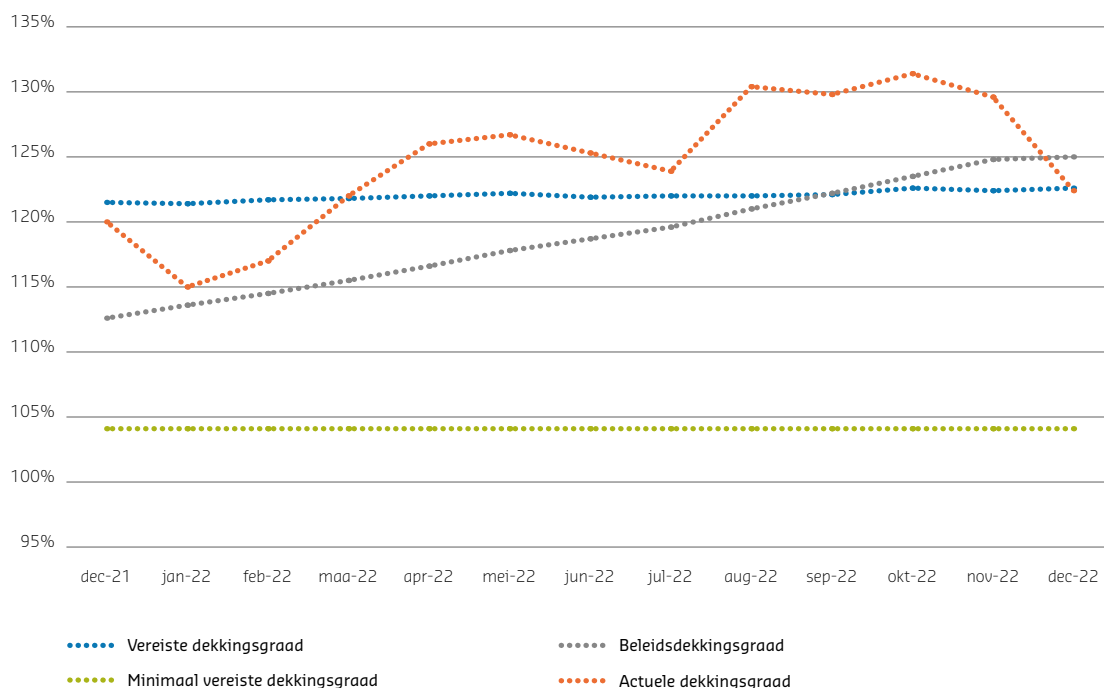
De dekkingsgraad laat zien of het pensioenfonds voldoende vermogen heeft om alle tot nu toe opgebouwde pensioenverplichtingen nu en in de toekomst te betalen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden van de afgelopen twaalf maanden. Pensioenfondsen moeten hun beleid baseren op deze beleidsdekkingsgraad.

¹ Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 6 Kosten.

² Als benadering voor de gemiddelde rente die wordt gebruikt voor berekening van de verplichtingen.

Op 1 januari 2022 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 112,6%. Eind 2022 was de beleidsdekkingsgraad gestegen tot 125,0%. De volgende grafiek geeft de ontwikkeling van de dekkingsgraden in 2022 weer.

Figuur: ontwikkeling dekkingsgraad

De wettelijk vereiste dekkingsgraad (wettelijk minimum en wettelijk vereiste buffer) voor het pensioenfonds was 121,5% per 1 januari 2022 - er was toen sprake van een reservetekort. Daarom heeft het pensioenfonds een geactualiseerd herstelplan per 1 januari 2022 opgesteld. Zo'n plan geeft aan hoe het pensioenfonds het reservetekort binnen de wettelijke termijn opheft. Het pensioenfonds diende het herstelplan in maart 2022 in bij DNB, die het in mei 2022 goedkeurde. Dit plan gaat uit van een herstel binnen de wettelijke termijn van tien jaar. In 2022 is het pensioenfonds door de gestegen beleidsdekkingsgraad uit de herstelsituatie gekomen.

Haalbaarheidstoets

Ook in 2022 voerde het pensioenfonds de jaarlijkse haalbaarheidstoets uit. Het bestuur en de sociale partners beoordelen hiermee hoe de gemaakte beleidskeuzes en gekozen ondergrenzen (zie 1.5 Risicohouding) zich verhouden tot de pensioenambitie. Het pensioenfonds is wettelijk verplicht de haalbaarheidstoets periodiek uit te voeren. Met de haalbaarheidstoets toonde het pensioenfonds aan dat het verwachte pensioenresultaat op pensioenfondsniveau voldoende aansloot bij de door het bestuur in overleg met betrokken partijen gekozen ambitie en risicohouding. Op basis van de financiële situatie van het pensioenfonds per 1 januari 2022 liet de toets zien dat de ondergrenzen voor het pensioenresultaat op pensioenfondsniveau niet werden overschreden. Meer informatie over de beleggingsrendementen is te vinden in onderdeel 4.1 van dit bestuursverslag.

3.2 Pensioenregeling en uitvoering

Ontwikkeling aantal deelnemers

Het totale aantal deelnemers van het pensioenfonds is in 2022 met 915 gestegen ten opzichte van 2021. Het aantal actieve deelnemers is met 1.040 gestegen, doordat mensen na de Covid-19 pandemie weer meer met het vliegtuig reizen en daarmee meer cabinepersoneel nodig was. Het aantal gewezen deelnemers is gedaald met 320. Dit wordt deels verklaard door een fors aantal

gewezen deelnemers, dat in 2022 opnieuw in dienst is getreden en weer als actieve deelnemer in het fonds is opgenomen.

	2022	2021
Groep		
Actieve deelnemers	9.413	8.373
Arbeidsongeschikte deelnemers	237	226
Gewezen deelnemers	3.115	3.435
Ingegaan ouderdomspensioen	2.412	2.243
Ingegaan partnerpensioen	106	95
Ingegaan wezenpensioen	41	37
Totaal	15.324	14.409

Een volledig verloop van de aantallen is opgenomen in de bijlage Deelnemersbestand.

Indexatie

Vooruitlopend op de WTP kregen pensioenfondsen per 1 juli 2022 de mogelijkheid om, onder voorwaarden, gebruik te maken van versoepelde regelgeving voor de toeslagverlening. Hierdoor konden fondsen in 2022 besluiten om een hogere indexatie te geven dan op grond van de reguliere FTK-regelgeving mogelijk was. Dit gold voor zowel de reeds verleende indexatie per 1 januari 2022 als voor de indexatie per 1 januari 2023.

Het bestuur heeft de pensioenaanspraken van gewezen deelnemers en de pensioenuitkeringen van pensioengerechtigden per 1 januari 2022 aanvankelijk met 0,31% verhoogd. Vervolgens heeft het bestuur in september 2022 besloten om met terugwerkende kracht tot 1 januari 2022 volledig te indexeren. Voor de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden betrof dit een extra indexatie van 3,09%. Aangezien de maatstaf voor indexatie per 1 januari 2022 voor actieven 0% was, konden hun pensioenaanspraken helaas niet worden verhoogd. Het bestuur heeft bij de besluitvorming de voor- en nadelen van deze extra indexatie voor de verschillende groepen deelnemers afgewogen. Hierbij is ook gekeken naar de effecten voor de actieve deelnemers. Gezien de verbeterde financiële positie van het fonds, het feit dat de indexatieachterstand van de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden substantieel hoger is dan die van actieven en het feit dat de herverdelingseffecten tussen de actieven, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden marginaal waren, heeft het bestuur besloten desondanks deze extra indexatie toe te kennen.

In maart 2023 heeft het pensioenfonds een reactie van de AFM ontvangen met enkele opmerkingen over de communicatie over de toegekende extra indexatie per 1 januari 2022. Het pensioenfonds zal de gemaakte opmerkingen verwerken.

Bij het indexatiebesluit per 1 januari 2023 heeft het bestuur opnieuw gekeken of de versoepelde indexatieregels toegepast zouden worden. Het bestuur heeft besloten om de indexatie per 1 januari 2023 toe te kennen op basis van het reguliere indexatiebeleid van het fonds en geen gebruik te maken van de versoepelde regelgeving voor indexatie. De onzekerheid rondom de overgang naar het nieuwe stelsel en de wens om in het licht van die onzekerheid en de huidige onzekerheid op financiële markten een relatief sterke financiële positie te behouden, waren belangrijke argumenten voor dit besluit.

Per 1 januari 2023 zijn de pensioenaanspraken van de actieve deelnemers op basis van de loonontwikkeling bij KLM verhoogd met 5,63%. De pensioenaanspraken van gewezen deelnemers en de pensioenuitkeringen van pensioengerechtigden zijn op grond van de ontwikkeling van de consumenten prijsindex verhoogd met 8,65%.

Meer informatie over indexatie is te vinden in paragraaf 4.2.

Geschillen en klachten

De geschillen- en klachtenregeling van het pensioenfonds beschrijft hoe belanghebbenden geschillen of klachten kunnen indienen en hoe het pensioenfonds deze behandelt.

Een geschil of klacht wordt in eerste instantie behandeld door de uitvoeringsorganisatie, waarna beroep bij het bestuur openstaat. Een belanghebbende die het niet eens is met het oordeel van het bestuur over de toepassing van de statuten of het pensioenreglement, kan zich wenden tot de Ombudsman Pensioenen. Daarnaast is een gang naar de rechter mogelijk.

In 2022 is één klacht bij het bestuur van het pensioenfonds aanhangig geweest. Deze klacht had betrekking op het niet toekennen door het fonds van een uitkering op grond van de verzekering voor het FPP en de Anw-hiaatpensioenverzekering. Het bestuur heeft geconcludeerd dat er voor de nabestaande geen recht op uitkering bestaat.

Een gewezen deelnemer van het pensioenfonds heeft in 2022 een klacht tegen het pensioenfonds ingediend bij de Ombudsman Pensioenen. Het gaat hierbij om een klacht die al in 2016 bij het fonds was afgehandeld. De klacht van de gewezen deelnemer had betrekking op het in 2013 onrechtmatig afkopen door het fonds van een kleine NAP-aanspraak. De Ombudsman Pensioenen heeft het fonds in het gelijk gesteld.

Daarnaast stelde de Ombudsman Pensioenen het fonds in januari 2022 in het gelijk bij een klacht tegen het pensioenfonds die in 2021 was ingediend. Deze klacht ging over het door het fonds niet toekennen van een verzoek tot herziening van de door de deelnemer bij pensioeningang gemaakte keuze inzake uitruil van het volledige partnerpensioen voor extra ouderdomspensioen.

3.3 Samenvatting actuariële resultaten

Het pensioenfonds maakt voor de financiële opzet gebruik van actuariële veronderstellingen.

De actuariële analyse geeft inzicht in de verschillen tussen de veronderstellingen en de werkelijkheid zoals die na afloop van het verslagjaar kunnen worden vastgesteld.

	2022	2021
Ontvangen premies (werkgever en werknemers)	93,3	88,8
Beschikbaar voor kosten	-6,0	-5,2
Benodigd voor pensioenopbouw	-112,0	-114,1
Premieresultaat	-24,7	-30,5
Directe beleggingsopbrengsten	3,7	5,0
Indirecte beleggingsopbrengsten	-1.009,1	411,8
Kosten vermogensbeheer	-6,7	-7,0
Benodigde eenjaars interest	18,8	21,7
Aanpassing TV door wijziging marktrente	1.276,5	329,9
Resultaat op beleggingsopbrengsten	283,2	761,4
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	-0,6	-0,7
Resultaat op pensioenuitkeringen en afkopen	2,4	4,5
Resultaat op actuariële resultaten	0,6	-0,1
Resultaat op waardeoverdrachten	0,0	-0,1
Resultaat op toeslagverlening	-323,6	-6,4
Resultaat op actuariële grondslagen/methoden	-52,0	-49,9
Totaal resultaat rekening van lasten en baten	-114,7	678,2

Hierna volgt een toelichting op de belangrijkste resultaten in 2022:

Premieresultaat

De ontvangen premies zijn gebaseerd op een vaste doorsneepremie van 36,3% van de pensioengrondslag exclusief de deelnemersbijdragecompensatie. De ontvangen premie was in het boekjaar niet voldoende om de inkoop van de pensioenaanspraken te financieren. Hierdoor ontstond een negatief premieresultaat van 24,7.

Resultaat op beleggingsopbrengsten

Per saldo bedraagt het positieve resultaat op beleggingsopbrengsten 283,2.

Het beleggingsresultaat bestaat uit de behaalde directe en indirecte beleggingsopbrengsten. Het behaalde rendement in het boekjaar is per saldo negatief 1.012,1.

De eerstejaarsrente van de RTS aan het begin van het boekjaar is -0,486% (vorig boekjaar: -0,533%). Deze negatieve rente resulteert in een winst van 18,8. De rentetermijnstructuur voor de vaststelling van de TV ultimo boekjaar is hoger dan ultimo vorig boekjaar. Hierdoor zijn de TV gedaald met 1.276,5. De afgeleide gemiddelde rente was ultimo boekjaar 2,6% (vorig boekjaar: 0,6%).

Resultaat op toeslagverlening

De extra indexatie per 1 januari 2022 en de reguliere indexatie per 1 januari 2023 hebben geleid tot een verhoging van de voorziening voor toekomstige pensioenverplichtingen. In totaal is er sprake van een verlies van 323,6.

Resultaat op actuariële grondslagen en methoden

In 2022 zijn de overlevingsgrondslagen geactualiseerd en is overgegaan van de AG prognosetafels 2020 naar de AG prognosetafels 2022. Op de overlevingstafels worden correcties toegepast in verband met afwijkende overlevingskansen van de werkende bevolking ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze zogeheten fondsspecifieke ervaringssterfte is in 2022 eveneens geactualiseerd. In totaal resulteerde deze wijzigingen in een verlies van 16,8 miljoen.

Op advies van de Commissie Parameters 2019 is de methode voor vaststelling van de DNB-rentetermijnstructuur aangepast. In 2022 is de voorziening hierdoor gestegen met 33,3.

Door de wijziging van de flexibiliseringsfactoren wijzigt de reservering van bijvoorbeeld deelnemers die hun pensioen uitstellen. Per saldo resulteerde dit in een verlies van 1,9.

4 BELEID

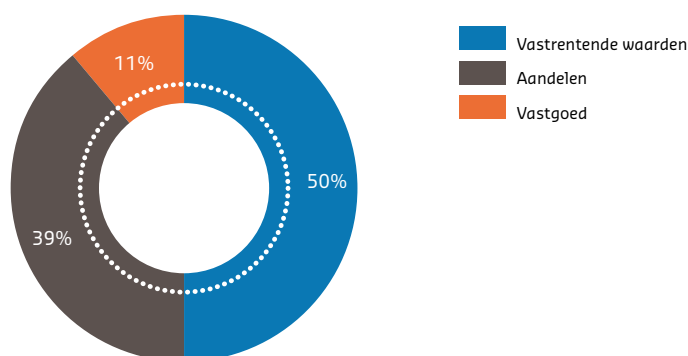
4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid

Algemeen

Het pensioenfonds belegt het vermogen om zijn doelstellingen op lange termijn te kunnen halen. Met beleggingsrendementen kan het pensioenfonds de pensioenafspraken nakomen en de premies betaalbaar houden. Wanneer de dekkingsgraad het toestaat, kan indexatie van pensioenen volgen.

Het pensioenfonds volgt gedurende het jaar de economische ontwikkelingen in de wereld en in het bijzonder de financiële markten en indicatoren. Verder blikt het vooruit op de belangrijkste beleggingsonderwerpen die het komende jaar op de agenda staan en betreft daarbij de samenhang met de ambitie om meer maatschappelijk verantwoord te beleggen. Ook voert het pensioenfonds jaarlijks een ALM-light uit om na te gaan of het strategisch beleid nog aansluit bij de uitgangspunten van het pensioenfonds, de financiële positie en de economische omstandigheden. Het pensioenfonds spreidt de beleggingen over drie hoofdbeleggingscategorieën: aandelen, vastrentende waarden en vastgoed. De strategische verdeling daarvan per ultimo 2022 is te zien in onderstaande figuur. Deze categorieën zijn vervolgens weer onderverdeeld in regio's, beleggingsstijlen en subcategorieën. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om Amerikaanse en Europese aandelen en staats- en bedrijfsobligaties. Bij het beleggingsbeleid houdt het pensioenfonds rekening met onder andere het valutarisico, het renterisico en het vastgoed- en aandelenrisico (zie hoofdstuk 7 over Risicomanagement).

Figuur: strategische mix hoofdcategorieën 2022

Strategisch beleid: beleggingsbeginselen

Voor zijn beleggingen hanteert het pensioenfonds de volgende beleggingsbeginselen (investment beliefs):

Algemene uitgangspunten

1. Het pensioenfonds belegt om de doelen voor de deelnemer te behalen: een waardevast pensioen.
2. Het nemen van beleggingsrisico is daarvoor nodig, maar is geen doel op zich. Als het pensioenfonds dichterbij de doelstelling is, kan minder risico worden genomen.

Uitgangspunten over beleggingen

3. De verdeling over de verschillende beleggingscategorieën bepaalt voor het grootste deel het rendement.
4. Het behalen van bovengemiddeld rendement in financiële markten door actief beheer is op langere termijn zeer moeilijk.
5. Bij de keuze van beleggingen zijn kosten belangrijk, maar niet leidend. De verwachte verbetering van de risico-rendementverhouding is doorslaggevend.
6. Risicomanagement is essentieel onderdeel van het beleggingsproces: risico en rendement kunnen niet los van elkaar worden gezien.

Uitgangspunten over governance

7. Elke beleggingskeuze is voor het bestuur begrijpelijk, beheersbaar en uitlegbaar.
8. Wij kunnen met onze beleggingen een positieve maatschappelijke bijdrage leveren zonder dat dat ten koste gaat van de verhouding tussen risico en rendement in de beleggingsportefeuille.

Beleggingsrendementen

Het pensioenfonds behaalde in 2022 een totaalrendement van -22,0%³. Dit was inclusief het resultaat op derivaten ter afdekking van risico's. Door de sterk opgelopen rente en inflatie en door de teruglopende economische groei zijn de koersen van zakelijke waarden zoals aandelen en vastgoed in 2022 flink gedaald. De oplopende rente had met name een sterke negatieve impact op vastrentende waarden, waardoor deze categorie uitkwam op een rendement van -23,1%. In 2022 presteerde het pensioenfonds iets beter dan de benchmark (+0,4%).

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de rendementen in 2022 en 2021.

Totaalrendementen 2022 en 2021

(in % (afgerond))

	Pensioen- fonds 2022	Benchmark 2022	Pensioen- fonds 2021	Benchmark 2021
Vastrentende waarden	-23,1	-23,4	-1,5	-1,3
Aandelen	-10,1	-10,6	25,1	23,7
Vastgoed	-6,6	-7,1	15,7	15,9
Totaal	-22,0	-22,4	10,2	9,7

Het rendement van de beleggingen is een netto rendement, na aftrek van kosten. Om een hoger nettorendement te behalen dan de benchmark moet de externe vermogensbeheerder dus in eerste instantie altijd de kosten goed maken. Binnen aandelen presteerden met name wereldwijd small cap en opkomende markten beter dan de benchmark dankzij de actieve invulling. Binnen vastrentende waarden droeg met name het relatieve rendement van obligaties van opkomende markten positief bij.

De volgende tabel geeft de waarde en de feitelijke verdeling van de beleggingen weer per categorie. De wegingen per beleggingscategorie in de feitelijke portefeuille wijken gedurende het jaar iets af van de strategische mix als gevolg van ontwikkelingen van de markten en valuta's.

Beleggingsportefeuille naar categorieën per ultimo 2022

(bedragen in miljoenen euro's)

	EUR 2022	Percentage 2022	EUR 2021	Percentage 2021
Vastrentende waarden	1.879	53,0	2.247	49,5
Aandelen	1.468	41,4	1.986	43,8
Vastgoed	440	12,4	391	8,6
Nominale renteswaps	-240	-6,7	11	0,2
Overig	1	-0,1	-95	-2,1
Totaal belegd	3.548	100,0	4.540	100,0

³ Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 6 Kosten.

Beleggingsonderwerpen in 2022

Het bestuur van het pensioenfonds heeft in 2022 diverse beleggingsonderwerpen behandeld. Ook hebben er diverse wijzigingen in de portefeuille plaatsgevonden. Zo heeft het bestuur in 2022:

- een nieuwe ALM-light studie uitgevoerd en op basis hiervan de strategische gewichten herbevestigd;
- het tegenpartijbeleid herijkt;
- het liquiditeitsbeleid aangescherpt;
- het ESG beleid (maatschappelijk verantwoord beleggen) nader uitgewerkt.

Hierna worden deze onderwerpen nader toegelicht.

ALM-light studie

In 2020 heeft het pensioenfonds besloten jaarlijks een ALM-light studie uit te voeren. Dat is ook in 2022 gebeurd. Als gevolg van de sterk gestegen dekkingsgraad en het daaruit volgende (veel) hogere verwachte pensioenresultaat heeft het bestuur in oktober 2021 besloten om het strategisch beleggingsbeleid licht aan te passen. Het bestuur oordeelde dat een beleid met een lager risico beter paste bij de actuele situatie. De strategische gewichten (39% in aandelen, 50% in vastrentende waarden en 11% in vastgoed) zijn herbevestigd in de ALM-light studie van 2022. Het beleid ten aanzien van de renteafdekking is ongewijzigd gebleven.

Herijking tegenpartijbeleid

Het pensioenfonds doet voor het beheer van zijn beleggingsportefeuille zaken met veel marktpartijen. Het risico op het (gedeeltelijk) niet nakomen van door deze partijen aangegane verplichtingen wordt het tegenpartijrisico genoemd. In het aangescherpte tegenpartijbeleid wordt gekeken naar de hoeveelheid kredietrisico (mogelijke exposure bij een faillissement) per tegenpartij. Deze aanscherping is een verbetering in beleid en is in lijn met de best practices van DNB.

Aanscherping liquiditeitsbeleid

Het liquiditeitsrisico is te definiëren als het risico dat het pensioenfonds in een situatie komt waarin het als gevolg van te weinig liquide middelen niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. In 2022 heeft het pensioenfonds het liquiditeitsbeleid herijkt voor zowel acuut als strategisch liquiditeitsrisico.

ESG-beleid

Bij de uitvoering van zijn missie heeft het pensioenfonds de ambitie om een positieve bijdrage te leveren aan een leefbare samenleving voor zowel huidige als toekomstige generaties. Deze ambitie is verwoord in de volgende strategische doelstelling van het pensioenfonds:

We willen bijdragen aan een leefbare wereld voor nu en in de toekomst. Daarom zullen wij het pensioenkapitaal, daar waar het financieel verantwoord is, zo veel mogelijk inzetten voor een leefbare wereld. Dit betekent dat bij de vormgeving en uitvoering van het beleggingsbeleid bewust zal worden ingezet op het leveren van een positieve bijdrage voor mens, milieu en samenleving. Ook bij de keuze voor leveranciers van het pensioenfonds zullen duurzaamheidscriteria een belangrijke rol gaan spelen. Wij vinden het belangrijk onze deelnemers te informeren over onze initiatieven zodat zij zich herkennen in onze koers.

Een belangrijke randvoorwaarde bij het nastreven van de ambitie op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen is dat de verhouding tussen het verwachte rendement en het risico van de beleggingsportefeuille niet verslechtert. Het pensioenfonds heeft de overtuiging dat de markt voldoende mogelijkheden biedt om de beleggingsportefeuille te verbeteren op maatschappelijk gebied zonder dat dat ten koste gaat van het financiële aspect. Deze overtuiging is vastgelegd in ons investment belief op het gebied van duurzaam beleggen:

“Wij kunnen met onze beleggingen een positieve maatschappelijke bijdrage leveren zonder dat dat ten koste gaat van de verhouding tussen rendement en risico in de beleggingsportefeuille”.

In 2022 waren dit de belangrijkste activiteiten van het pensioenfonds op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen:

- Vaststelling van een strategische doelstelling en een nieuw investment belief voor maatschappelijk verantwoord beleggen.
- Implementatie van een klimaatbenchmark voor de aandelen in ontwikkelde markten. Deze benchmark sluit via een sterke CO₂-reductie aan bij de doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs.
- Besluit om binnen de portefeuille vastrentende waarden een aanzienlijk deel te gaan beleggen in duurzame obligaties.
- Ontwikkeling van een ESG-rapportage, waarin het pensioenfonds de voortgang aan de hand van verschillende duurzaamheidscriteria op kwartaalbasis volgt.
- Voornemen uitgesproken om zo snel als praktisch mogelijk is de pensioenregeling te kwalificeren als een Artikel 8-product onder SFDR. Dit houdt in dat het pensioenfonds kan aantonen, volgens de richtlijnen die zijn vastgesteld onder SFDR, dat binnen de beleggingsportefeuille keuzes worden gemaakt die duurzaamheidskenmerken promoten. De verwachting is dat het pensioenfonds in de loop van 2023 kan voldoen aan de rapportagevereisten voor een Artikel 8-classificatie van de pensioenregeling.

Leidende principes

Het pensioenfonds hanteert de Global Compact van de Verenigde Naties als uitgangspunt voor het ESG-beleid. De VN Global Compact bestaat uit tien breed geaccepteerde principes gebaseerd op internationale verdragen, zoals de verklaring van de rechten van de mens, en op de International Labour Organisation (ILO). De VN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij de principes op gebied van mensenrechten, arbeidsomstandigheden, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitoefenen.

Daarnaast onderschrijft het pensioenfonds het IMVB-convenant ('Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen'). In het verlengde daarvan hanteert het pensioenfonds ook de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen en de UN Guiding Principles, waarvan het IMVB-convenant een uitwerking vormt. In lijn met het IMVB-convenant onderschrijft het pensioenfonds maatschappelijke waardecreatie op de lange termijn als leidend principe. Het IMVB-convenant is een gezamenlijk initiatief van de overheid, pensioenfondsen, vakbonden en NGO's om door middel van samenwerking beleggingen evenwichtiger te maken voor maatschappelijke ontwikkelingen.

Daarnaast hanteert het pensioenfonds de volgende standaarden, principes en guidelines:

- UN Principles for Responsible Investment (PRI)
- International Corporate Governance Network (ICGN) Global Stewardship Principles en Global Governance Principles
- Lokale best-practices richtlijnen en codes zoals de Nederlandse Stewardship Code
- Impact op UN Sustainable Development Goals (SDG's) wordt meegewogen waar mogelijk.

Thema's

Het pensioenfonds hecht extra belang aan de volgende thema's, met daaraan gekoppeld Sustainable Development Goals (SDG's):

1. Klimaatverandering

- SDG 7: Betaalbare en duurzame energie
- SDG 13: Klimaatactie

2. Economie, productie en consumptie

- SDG 8: Waardig werk en economische groei
- SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie

Deze thema's en SDG's zijn mede geselecteerd op basis van het in 2019 uitgevoerde deelnemersonderzoek.

Uitsluitingen

Het pensioenfonds sloot per 31 december 2022 in totaal 246 bedrijven uit van beleggingen. Van uitgesloten bedrijven houdt het pensioenfonds geen aandelen of bedrijfsobligaties in de portefeuille. Hiervoor had het pensioenfonds verschillende redenen:

- 132 bedrijven werden uitgesloten wegens betrokkenheid bij controversiële wapens. Het pensioenfonds sluit dergelijke bedrijven uit, met uitzondering van bedrijven die betrokken zijn bij kernwapens als zij gevestigd zijn in een land waar die betrokkenheid is toegestaan conform het non-proliferatieverdrag.
- 78 bedrijven werden uitgesloten omdat ze de principes van de UN Global Compact schenden. UN Global Compact omvat mensenrechten, arbeidsrechten, het milieu-voorzorgsprincipe qua milieu en anti-corruptie. Bedrijven die één of meer van de principes met voeten treden, worden door het pensioenfonds uitgesloten.
- Het pensioenfonds sluit 36 bedrijven uit - vooral tabaksfabrikanten - die betrokken zijn bij de productie en/of handel van producten die bij bedoeld gebruik leiden tot overlijden of persoonlijke schade.

Tot slot kiest het pensioenfonds ervoor om niet in zeventien overheden te beleggen. Hiervoor hanteert het pensioenfonds EU- en VN-sancties als criterium. Uitsluitingen gelden automatisch ook voor bijbehorende lagere overheden. Bedrijven die actief zijn in gebieden van uitgesloten overheden worden niet uitgesloten door het pensioenfonds.

Uitsluitingsgronden en aantallen

(sommige bedrijven worden op meerdere gronden uitgesloten)

	Aantal uitsluitingen
Uitsluitingsgronden en aantallen	
Bedrijven - Totaal aantal uitsluitingen	246
Bedrijven - Uitsluitingen o.b.v. controversiële wapens	132
Bedrijven - Uitsluitingen o.b.v. UN Global Compact	78
Bedrijven - Uitsluitingen o.b.v. schadelijke producten (m.n. tabak)	36
Overheden - Totaal aantal uitsluitingen	17

Betrokken aandeelhouderschap

Het pensioenfonds is direct of indirect aandeelhouder van circa 3.500 bedrijven wereldwijd.

Als mede-eigenaar heeft het pensioenfonds invloed op het handelen van deze bedrijven.

Het pensioenfonds geeft invulling aan betrokken aandeelhouderschap door:

- te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen;
- transparant te zijn over beleggingen en betrokkenheidsactiviteiten;
- toe te treden tot samenwerkingsverbanden zoals de PRI en het IMVB-convenant.

De leidende principes en thema's en vooral ook de eigen visie en ambitie op ESG-beleid vormen de basis voor samenwerkingsverbanden en het stembeleid.

Het pensioenfonds voert de hiervoor genoemde activiteiten niet uit met betrekking tot Air France KLM en dochterondernemingen, om de schijn van belangenverstrengeling te voorkomen.

Stemmen

In 2022 heeft het pensioenfonds veelvuldig gebruik gemaakt van het stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen. In totaal stemde het pensioenfonds op 3.398 vergaderingen (2021: 2.880) over 40.342 voorstellen (2021: 33.582). Hierbij stelt het pensioenfonds zich op als een positief-kritische, betrokken aandeelhouder. In 35% van de gevallen (2021: 32%) stemde het pensioenfonds tegen het advies van het management op een voorstel. Dit waren meestal voorstellen over het benoemen van leden voor de raad van bestuur, excessieve beloningen en audit en rapportage. Het fonds steunde 65% van de voorstellen (2021: 68%) van het management van de ondernemingen. 2.726 voorstellen (2021: 2.092) gingen over aandeelhoudersrechten en 399 voorstellen (2021: 234) waren gerelateerd aan duurzaamheid. In de volgende tabel staat een samenvatting van het stemgedrag.

Samenvatting stemgedrag

	2022
Aantal aandeelhoudersvergaderingen	3.398
Aantal agendapunten	40.342
Agendapunten waar voor het advies van het management gestemd is	26.225
Agendapunten waar tegen het advies van het management gestemd is	14.177
Onderwerpen waar het meest tegen het advies van het management is gestemd	het benoemen van leden voor de raad van bestuur, excessieve beloningen en audit en rapportage
Agendapunten gerelateerd aan aandeelhoudersrechten	2.726
Agendapunten gerelateerd aan duurzaamheid	399

4.2 Financieel beleid

Algemeen

Het financieel beleid richt zich op de hoogte van de vastgestelde premie, de (inhaal)indexatie, de solvabiliteit en de berekening van de dekkingsgraad.

Premiebeleid

De vaste premie voor de CDC-regeling is vastgesteld op 36,3%. Deze premie wordt geheven over de pensioengrondslag exclusief de deelnemersbijdragecompensatie. Onderdeel van de vaste premie van 36,3% zijn een opslag voor administratiekosten (afhankelijk van de werkelijke uitvoeringskosten) en een opslag voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en arbeidsongeschiktheidspensioen (1,2% van de pensioengrondslagsom exclusief DBC).

Het pensioenfonds verhoogt de vaste pensioenpremie met de vrijwillige deelnemersbijdragen voor:

- het facultatief partnerpensioen (1,4% van de premiegrondslag, niveau 2022);
- de Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP);
- de verzekering van het Anw-hiaat (EUR 21,20 per maand, niveau 2022).

Feitelijke en (gedempte) kostendekkende premie

Het pensioenfonds stelt jaarlijks de kostendekkende premie vast. Het pensioenfonds dempt daarbij de jaarlijkse schommelingen van de kostendekkende premie, die optreden door fluctuerende markttrentes. De demping vindt plaats op basis van het verwachte portefeuillerendement en de voorwaardelijke toekomstige indexatie. Voor de berekening van de voorwaardelijke toekomstige indexatie wordt uitgegaan van:

- een indexatie van actieven op basis van looninflatie tot de pensioendatum en op basis van prijsinflatie na de pensioendatum;
- een indexatie van gewezen deelnemers en pensioengerechtigden op basis van prijsinflatie.

Daarbij maakt het pensioenfonds gebruik van de wettelijk minimale verwachtingswaarden voor loon- en prijsinflatie.

Naast de gedempte kostendekkende premie berekent het pensioenfonds de kostendekkende premie aan de hand van de markttrente aan het begin van het boekjaar.

De uitsplitsing van de kostendekkende en gedempte premie is als volgt:

Premie 2022

(bedragen in miljoenen euro's)

	Kosten- dekkende premie	Gedempte premie
Pensioenopbouw	88,6	41,0
Individuele salarisontwikkeling	20,8	9,0
Risicopremies overlijden en invaliditeit	4,9	4,1
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (inclusief excassokosten)	4,2	4,2
Solvabiliteitsopslag	24,6	11,6
Voorwaardelijke toekomstige indexatie	0,0	19,3
Totaal	143,1	89,2

In 2022 was de feitelijke premie (de door de werkgever betaalde premie) hoger dan de gedempte premie (de premie die het pensioenfonds minimaal moet ontvangen). Dit geldt voor de ontvangen premies over zowel verslagjaar 2022 als verslagjaar 2021.

De volgende tabel geeft de berekening van de feitelijke premie weer.

Premie

(bedragen in miljoenen euro's)

	Feitelijk
Reguliere pensioenpremie basisregeling	74,9
Pensioenpremie voor NAP	7,2
Risicopremies overlijden en invaliditeit	5,2
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (inclusief excassokosten)	6,0
Totaal	93,3

Naast de toets om vast te stellen of de premie kostendekkend is, voert het pensioenfonds een extra toets uit om te bepalen of het opbouwpercentage van de pensioenregelingen verlaagd zou moeten worden. Voor deze toets wordt de feitelijke premie vergeleken met een toetspremie. Deze toetspremie is het maximum van:

- de gedempte premie;
- een kostendekkende premie berekend op basis van een rekenrente van 3,2% en een solvabiliteitsopslag van 21,3%.

Als in enig jaar de feitelijke premie lager is dan de toetspremie, kan het pensioenfonds de opbouw van de deelnemers verlagen. In 2022 was dit niet aan de orde.

Indexatiebeleid

Het pensioenfonds kent een voorwaardelijk indexatiebeleid. Dit beleid sluit aan bij de wettelijke eisen voor toekomstbestendig indexeren. Het pensioenfonds streeft ernaar:

- de opgebouwde pensioenaanspraken van deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de algemene loonronden bij KLM;
- de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenaanspraken jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de niet-afgeleide consumentenprijsindex.

Het voorwaardelijke karakter van de indexatie betekent dat er geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en hoeveel indexatie er in de toekomst wordt toegekend. Het bestuur beoordeelt jaarlijks of het pensioenfonds de opgebouwde pensioenaanspraken van deelnemers, de premievrije pensioenaanspraken van actieve en gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen kan verhogen. Dit gebeurt op basis van de financiële positie van het pensioenfonds. Bij deze besluitvorming gaat het pensioenfonds uit van de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds per 30 november van het voorafgaande jaar. Bij een beleidsdekkingsgraad van 110% of lager is indexatie wettelijk niet toegestaan. Bij een beleidsdekkingsgraad boven 110% zal het pensioenfonds in beginsel de pensioenaanspraken en ingegane pensioenen (gedeeltelijk) indexeren. Het pensioenfonds stelt de indexatie dan zo vast dat het de indexatie naar verwachting in de toekomst kan continueren.

In september 2022 heeft het bestuur op basis van tijdelijke versoepelde regelgeving voor indexatie besloten om de indexatie met terugwerkende kracht tot 1 januari 2022 volledig toe te kennen. Dit betekent dat de indexatie voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden van 0,31% is verhoogd naar 3,40%. De pensioenaanspraken van de actieven konden helaas niet worden verhoogd, omdat de maatstaf voor de indexatie van actieven per 1 januari 2022 0% was.

Totale indexatie per 1 januari 2022

	Maatstaf		Mate van toekenning	Indexatie
Actieven	KLM Loonronde	0,00%	100%	0,00%
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	CPI Niet-afgeleid	3,40%	100%	3,40% ⁴

⁴ De lasten van het reguliere indexatiebesluit van 0,31% dat in december 2021 is genomen, zijn reeds verwerkt in het jaarverslag 2021.

Per 30 november 2022 was de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds 124,7%. Op basis van het reguliere indexatiebeleid was er ruimte om de pensioenaanspraken en -uitkeringen per 1 januari 2023 met 60,54% van de maatstaf te indexeren. Het bestuur heeft besloten om per 1 januari 2023 de volgende indexatie toe te kennen:

Indexatie per 1 januari 2023

	Maatstaf		Mate van toekenning	Indexatie
Actieven	KLM Loonronde	9,31%	60,54%	5,63%
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	CPI Niet-afgeleid	14,30%	60,54%	8,65%

Inhaalindexatie

Het pensioenfonds kan een achterstand in de indexatie onder voorwaarden inhalen. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de actuele dekkingsgraad van het vereist vermogen en dat het pensioenfonds de indexatie ook voor de toekomst kan toekennen, de zogeheten TBI-grens (op 30 november 2022 was dit 136,9%). Jaarlijks mag een pensioenfonds maximaal een vijfde van het vermogen boven deze grenzen beschikbaar stellen voor inhaalindexatie. De inhaalindexatie geldt voor alle opgebouwde en premievrije aanspraken en voor alle ingegane pensioenen. Gelet op de voorwaarden heeft het pensioenfonds in 2022 geen inhaalindexatie toegekend.

Het pensioenfonds kent indexatieachterstanden. De volgende tabel geeft een overzicht van de beoogde, de feitelijk toegekende en de cumulatieve achterstand van de indexatie.

(in %)

	Actieve deelnemers			Premievrije en gepensioneerd deelnemers		
	Beoogde loonindex	Feitelijk toegekende loonindex	Cumulatieve achterstand loonindex	Beoogde prijsindex	Feitelijk toegekend prijsindex	Cumulatieve achterstand prijsindex
1 januari 2012	3,03	0,00	3,03	2,30	0,00	2,30
1 januari 2013	0,00	0,00	3,03	2,00	0,00	4,35
1 januari 2014	0,00	0,00	3,03	0,90	0,43	4,84
1 januari 2015	0,00	0,11	2,92	0,70	0,68	4,86
1 januari 2016	0,00	0,00	2,92	0,40	0,00	5,28
1 januari 2017	0,00	0,00	2,92	0,40	0,00	5,70
1 januari 2018	1,50 ⁵	0,34	4,11	1,30	0,30	6,75
1 januari 2019	1,50	0,62	5,02	2,10	0,87	8,05
1 januari 2020	3,02 ⁶	0,00	8,19	2,70	0,00	10,97
1 januari 2021	0,00	0,00	8,19	1,20	0,00	12,30
1 januari 2022	0,00	0,00	8,19	3,40	3,40 ⁷	12,67
1 januari 2023	9,31	5,63	11,96	14,30	8,65	18,14

⁵ In februari 2020 is een nieuwe cao voor het KLM cabinepersoneel afgesproken. Onderdeel van deze cao is een loonsverhoging met terugwerkende kracht tot 30 september 2019 van 2%. Deze verhoging heeft geen invloed op het indexatiebesluit van het bestuur. Aangezien de cao in 2020 tot stand is gekomen, is de salarisverhoging niet in de jaarrekening verwerkt, maar opgenomen als ontwikkeling na balansdatum.

⁶ In december 2020 heeft de werkgever doorgegeven dat de loonronde van 1 januari 2018 wordt aangepast van 1% naar 1,5%. De verwerking van deze verhoging heeft in boekjaar 2021 plaatsgevonden.

⁷ Per 1 januari 2022 was op basis van de wettelijke rekenregels een indexatie van 0,31% toegekend. Op basis van versoepelde regelgeving die per 1 juli 2022 van kracht is geworden heeft het bestuur in september 2022 besloten om de indexatie met terugwerkende kracht tot 1 januari 2022 volledig toe te kennen.

Solvabiliteitstoets

Met de solvabiliteitstoets bepaalt het pensioenfonds of het voldoende eigen vermogen heeft om alle beleggingsrisico's in een slecht weer scenario te kunnen opvangen. De maatstaf is: er moet voldoende vermogen aanwezig zijn om ervoor te zorgen dat de kans dat de nominale dekkingsgraad binnen één jaar daalt tot onder 100%, niet groter is dan 2,5%. Voor het vaststellen van het vereist vermogen en de hieruit af te leiden vereiste dekkingsgraad gebruikt het pensioenfonds de standaardtoets. Uit deze toets bleek dat de vereiste solvabiliteit eind 2022, op basis van de strategische beleggingsportefeuille, EUR 648,3 miljoen zou moeten zijn. Het feitelijke eigen vermogen van het pensioenfonds was op dat moment EUR 643,7 miljoen. Er was onvoldoende vermogen om alle beleggingsrisico's in een slecht weer scenario op te vangen.

4.3 Communicatiebeleid

Het pensioenfonds heeft in het verslagjaar verder gewerkt aan het pensioenbewust maken van de deelnemers en het versterken van hun vertrouwen in het pensioenfonds. De nadruk lag op het activeren van deelnemers om zelf met hun pensioen aan de slag te gaan en de regie erover te pakken. Het communicatiebeleid heeft vijf kernwaarden: dichtbij, persoonlijk, innovatief, (kosten)efficiënt en een hoge mate van deelnemerstevredenheid. Deze waarden zijn stuk voor stuk tot uiting gekomen in diverse middelen, gemaakt met en voor deelnemers.

In 2022 was het voor het eerst sinds lange tijd weer mogelijk om fysieke bijeenkomsten te organiseren op kantoor. Denk hierbij aan de PIT-opleidingsdagen, de Pensioen Inzicht Dagen en de workshop 'Maak uw persoonlijke pensioenplaatje'. Het absolute hoogtepunt was het Cabine Pensioenplein, dat opnieuw fysiek kon worden georganiseerd. Drie dagen lang bezochten tientallen actieve en gepensioneerde deelnemers het kantoor van Blue Sky Group. Het pensioenfonds heeft hierover veel lovende reacties ontvangen. De deelnemers hadden het fysieke Cabine Pensioenplein gemist en vonden het fijn om elkaar, maar ook hun pensioenfonds te ontmoeten.

In 2022 hebben deelnemers en bestuursleden actief gewerkt aan de activatie en het vertrouwen van deelnemers. Dat gebeurt al jaren met het Pensioen Informatie Team, dat in het verslagjaar werd omgedoopt in Pensioen Inspiratie Team (PIT). In het verslagjaar hebben PIT-ers zich als influencer ingezet voor het pensioenfonds, bijvoorbeeld door het maken van een video-tutorial, een blog en verschillende vlogs. Ook blogde een van de bestuursleden over onze Groene Reis op weg naar duurzaam beleggen. Dankzij een intensiever gebruik van dit soort moderne communicatiemiddelen spreekt het pensioenfonds een bredere populatie aan.

Videobellen is tegelijkertijd populair gebleven. Het is dan ook een vast middel geworden, waarmee de deelnemer in contact kan komen met Pensioenservice. Doordat er weer volop wordt gevlogen, komen er ook weer meer deelnemers in contact komen met de PIT-ers.

In 2022 is ook geëxperimenteerd met het inspelen op de actualiteiten. Zo is februari aangeduid als de maand van de liefde, waarbij deelnemers op een positieve manier werden geattendeerd op het belang van het nabestaandenpensioen, is er een post geweest tijdens de Pride Month en is een decembercampagne opgetuigd. Dit wordt door de deelnemers positief ontvangen.

Ook zijn er in 2022 twee deelnemersonderzoeken gedaan. In augustus heeft het pensioenfonds in een kwalitatief onderzoek in kaart gebracht hoe deelnemers denken over het nieuwe pensioenstelsel. Daarnaast is eind 2022 een kwantitatief risicopreferentieonderzoek uitgevoerd naar de opvattingen van deelnemers over beleggen en de bijbehorende risico's. Ook dit past in de voorbereiding op de invoering van de Wet Toekomst Pensioenen. Het pensioenfonds maakt dankbaar gebruik van de uitkomsten van de onderzoeken voor het vormgeven van het toekomstig beleid.

5 GOVERNANCE

5.1 Inrichting van de governance

Algemeen

Het pensioenfonds voert de door de arbeidsvoorwaardelijke partijen overeengekomen pensioenafspraken uit, na toetsing op uitvoerbaarheid, uitlegbaarheid, evenwichtige belangenafweging en wettelijke eisen. Het bestuur is verantwoordelijk voor het prudent beleggen van de pensioengelden, het voeren van een solide financieel beleid, een juiste administratieve uitvoering van de pensioenregeling en de communicatie met belanghebbenden.

Daarnaast bepaalt het bestuur de strategie van het pensioenfonds en het te voeren beleid en houdt het toezicht op de uitvoering door uitbestedingspartijen. Risicomanagement is een essentieel onderdeel van de bestuursfunctie. Het bestuur legt verantwoording af aan belanghebbenden via het verantwoordingsorgaan en het jaarverslag. Verder communiceert het bestuur periodiek over de financiële positie van het pensioenfonds, het gevoerde beleid en de resultaten van dat beleid.

De werkzaamheden van het bestuur vinden voor een belangrijk deel plaats in de voorbereiding op en tijdens vergaderingen van het bestuur, en door de uitvoerende bestuursleden aan de hand van de aandachtsgebieden balans- en vermogensbeheer, finance, risk en IT en pensioen, communicatie en governance.

Het bestuur dient een aantal bestuursbesluiten vooraf voor advies voor te leggen aan het verantwoordingsorgaan. Het gaat onder meer om het vaststellen en wijzigen van het communicatiebeleid, het beloningsbeleid en de klachten- en geschillenregeling van het pensioenfonds. Verder geeft het verantwoordingsorgaan na afloop van het jaar een oordeel over het in het jaar gevoerde beleid. Hiervoor vinden er gedurende het jaar gezamenlijke vergaderingen van bestuur en verantwoordingsorgaan plaats of licht een bestuursdelegatie onderwerpen toe in vergaderingen van het verantwoordingsorgaan. Ook leggen de niet-uitvoerende bestuursleden verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over de uitoefening van de intern toezichtfunctie. Het oordeel van het verantwoordingsorgaan is opgenomen in onderdeel 11 van dit bestuursverslag.

Evenwichtige belangenafweging

Uitgangspunt bij de beleidsbepaling door het bestuur is de evenwichtige afweging van de belangen van de bij het pensioenfonds betrokken partijen. Het bestuur houdt de belangen van alle groepen in gelijke mate in het oog bij elk belangrijk besluit. Evenwichtige belangenafweging wordt in principe altijd kwalitatief en zo nodig kwantitatief uitgewerkt. Besluiten van het bestuur mogen de belangen van bepaalde groepen betrokkenen niet onevenredig schaden. Ook weegt het bestuur intergenerationele gevolgen mee bij besluitvorming.

Een voorbeeld van een besluit, waarbij het bestuur in 2022 de belangen evenwichtig heeft afgewogen, is het met terugwerkende kracht toekennen van extra indexatie per 1 januari 2022. Dit besluit zorgde ervoor dat de eerder per 1 januari 2022 verleende indexatie een volledige indexatie werd. Het bestuur heeft bij de besluitvorming de belangen van de verschillende groepen deelnemers, in gelijke mate in het oog gehouden. Daarnaast is onder meer rekening gehouden met de wettelijke ruimte die voor extra indexatie is geboden, het streven naar een waardevast pensioen en de bestaande financiële positie van het fonds en de impact van besluitvorming erop. Het besluit werd pas definitief nadat de sociale partners in het licht van het nieuwe pensioenstelsel een intentie tot invaren hadden uitgesproken.

Het bestuur stelt in de loop van 2023, en specifiek in het kader van de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel, een beoordelingskader op waarbij evenwichtige belangenafweging een essentiële rol speelt.

Belangrijke beslisdocumenten zijn toegankelijk voor het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds en vormen de basis voor het oordeel van het intern toezicht en het verantwoordingsorgaan.

Wijzigingen in het bestuur en het verantwoordingsorgaan

Bestuursleden Stefan Geerlings en Paul Jansen namen in 2022 vanwege het bereiken van hun maximale zittingstermijn per 1 september respectievelijk per 14 december afscheid van het bestuur. Bette Moerkercken van der Meulen volgde na positief besluit van DNB Stefan Geerlings vanaf 29 september 2022 op en Albert Smidt was vanaf 14 december 2022 de opvolger van Paul Jansen.

Onafhankelijk voorzitter en niet-uitvoerend bestuurslid Paul Loven heeft het bestuur in september 2022 geïnformeerd dat hij zijn rol bij het pensioenfonds in 2023 wil neerleggen. De werving- en selectieprocedure voor een opvolger is opgestart. Afhankelijk van de uitkomsten van deze procedure zal Paul Loven naar verwachting per 1 juli 2023 terugtreden uit het bestuur.

Rob Koster was vanaf 1 januari 2022 de opvolger van Adri Volkerts voor de resterende termijn van het zittende verantwoordingsorgaan. Jessica Vis volgde vanaf 1 februari 2022 Peter Steinbach op, eveneens voor de resterende termijn van het zittende verantwoordingsorgaan.

De zittingstermijn van de zes leden van het verantwoordingsorgaan liep af op 30 juni 2022. Op 1 juli 2022 startte een nieuwe zittingstermijn. Naast Toine Delnoij, Rob Koster en Jessica Vis waren Luc van der Eijk en Dineke Stäbler nieuw in het verantwoordingsorgaan. Met de benoeming van Ingeborg Zikken op 14 juli 2022 was het verantwoordingsorgaan weer compleet. Met de start van de nieuwe zittingstermijn van het verantwoordingsorgaan namen Roberto Tunzi, Pieter Wensveen en Gijsbert Woelders afscheid als lid van het verantwoordingsorgaan.

Het pensioenfonds is dank verschuldigd aan de in het verslagjaar vertrokken leden van het bestuur en het verantwoordingsorgaan voor hun jarenlange betrokkenheid en grote inzet.

5.2 Geschiktheid

Op grond van de wet moet een bestuur geschikt zijn voor de 'uitoefening van het bedrijf van pensioenfonds'. Op basis daarvan moeten de individuele bestuurders voldoende kennis hebben, over de juiste vaardigheden en competenties beschikken en blijf geven van professioneel gedrag. Het pensioenfonds heeft zelf invulling gegeven aan het geschiktheidsvereiste. Voorafgaande aan hun benoeming toetst DNB bestuursleden hierop. De verschillende functieprofielen van de niet-uitvoerende bestuursleden, de uitvoerende bestuursleden en de onafhankelijk voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurslid, bevatten de vereiste kennis en ervaring en de noodzakelijke competenties.

Als onderdeel van het opvolgingsbeleid biedt het bestuur potentiële bestuurskandidaten als houder opleidingsplaats de mogelijkheid om scholing te volgen en ervaring op te doen.

Bestuurlijke zelfevaluatie

Onder begeleiding van een onafhankelijke, externe partij heeft het bestuur van het pensioenfonds medio 2022 zijn eigen functioneren geëvalueerd. Op basis van observaties en aanbevelingen van de bestuursleden kwamen onder meer aan de orde de sfeer en samenwerking, de vergaderorde en vergaderfrequentie, de rolinvulling, de kwaliteit van de besluitvorming en het functioneren van het bestuur als geheel. De bestuurlijke zelfevaluatie kreeg in het eerste kwartaal van 2023 een vervolg met het nader uitdiepen van de gedane aanbevelingen en gemaakte afspraken.

5.3 Uitvoering en uitbesteding

Het fonds heeft de pensioenuitvoering, de rol van adviserend actuaaris, het fiduciaire, operationele vermogensbeheer, de communicatie met belanghebbenden en de bestuurlijke ondersteuning (bestuurssecretariaat, beleidsvoorbereiding en advies) uitbesteed aan Blue Sky Group. Daarnaast heeft het fonds Van Lanschot Kempen Investment Management aangesteld als strategisch fiduciair adviseur voor het vermogensbeheer.

De uitbesteding aan Blue Sky Group is uitkomst van een zakelijke afweging, maar heeft ook een historische context. In 1999 werd de uitbestedingspartij, die tot dat moment deel uitmaakte van KLM N.V., omgevormd tot de zelfstandige onderneming Blue Sky Group.

De uitbesteding aan Van Lanschot Kempen Investment Management is uitkomst van een langdurig en intensief analyse- en evaluatietraject dat in 2021 van start is gegaan en medio 2022 tot bestuurlijke besluitvorming leidde. Van Lanschot Kempen Investment Management adviseert het fonds over de invulling van het strategische beleggingsbeleid en over de verduurzaming van de beleggingsportefeuille.

Het pensioenfonds streeft naar hoogwaardige dienstverlening aan de belanghebbenden en optimale ondersteuning van het bestuur. Voor een hoge kwaliteit van pensioen- en vermogensbeheer zijn professionele organisaties nodig. Deze moeten beschikken over de benodigde deskundigheid en een passende infrastructuur om de activiteiten van het pensioenfonds adequaat en tegen aanvaardbare kosten uit te voeren en het bestuur te ondersteunen.

Het pensioenfonds heeft in zijn strategie als doelstellingen opgenomen dat het zijn uitbestedingspartijen zorgvuldig selecteert, hun werkzaamheden continu monitort en de relatie regelmatig op basis van kwaliteit en marktconformiteit evalueert. Ook streeft het fonds in de pensioenuitvoering eenvoud en kostenefficiëntie na, waarbij een optimale dienstverlening aan de deelnemers het uitgangspunt is. Het fonds wil uitbestede processen zelf aansturen en begrijpen en let daarbij op kostenbeheersing. Centraal hierbij staat een beheerste en integere bedrijfsvoering.

Onderuitbesteding

Blue Sky Group besteedt, binnen de kaders van de dienstverleningsovereenkomst met het fonds, bepaalde activiteiten of processen uit, zoals de ‘verloning’ van de pensioenuitkeringen, het beheer van de pensioenplanner, de website en het bestuursportaal, en de opmaak en verzending van de Uniforme Pensioenoverzichten en collectieve mailings. Op grond van de dienstverleningsovereenkomst geldt het volgende:

- Voor uitbesteding van de basis pensioenadministratie en de basis financiële administratie is voorafgaande, expliciete toestemming van het bestuur vereist.
- Blue Sky Group moet overige uitbestedingen en onderuitbestedingen vooraf gemotiveerd melden, en daarbij aangeven of het een materiële uitbesteding betreft die aan DNB gemeld moet worden. Deze verplichting vloeit voort uit IORP II-wetgeving.

Onder andere aan de hand van de SLA-rapportages en de ISAE 3402-rapportage beoordeelt het bestuur of Blue Sky Group voldoende in control is ten aanzien van de uitbestede werkzaamheden.

5.4 Aandeelhouderschap

Het pensioenfonds heeft in 1999 samen met het Algemeen Pensioenfonds KLM en Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM de onderneming Blue Sky Group opgericht. De drie pensioenfondsen zijn elk voor 1/3e deel aandeelhouder van deze onderneming. Het pensioenfonds heeft als aandeelhouder invloed op en verantwoordelijkheid voor de kwaliteit en continuïteit van de uitvoeringsorganisatie.

5.5 Externe relaties

Het pensioenfonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie. Deze koepelorganisatie behartigt de gezamenlijke belangen van pensioenfondsen bij de Nederlandse en Europese overheden en toezichthouders.

5.6 Gedragsregelingen

Code Pensioenfondsen

Voor het pensioenfonds geldt de Code Pensioenfondsen (Code). Deze geeft nadere invulling aan de wetgeving voor de besturing van pensioenfondsen. De wetgever heeft bepaald dat de Code de principes weergeeft voor goed pensioenfondsbestuur zoals bedoeld in artikel 33, lid 2 van de Pensioenwet. Hieruit volgt dat pensioenfondsen de Code moeten uitvoeren. Het betekent niet dat het pensioenfonds alle normen strikt moet volgen. De Code gaat uit van het zogenoemde ‘pas toe of leg uit’-beginsel. Dat betekent dat het pensioenfonds kan afwijken van de normen in de Code, maar deze afwijking dan moet motiveren en uitleggen aan belanghebbenden. De Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen (Monitoringscommissie), aangesteld door de sector, beoordeelt de naleving van de Code door de fondsen en rapporteert daarover.

De Code is opgezet aan de hand van acht thema’s:

1. vertrouwen waarmaken
2. verantwoordelijkheid nemen
3. integer handelen
4. kwaliteit nastreven
5. zorgvuldig benoemen
6. gepast belonen
7. toezicht houden en inspraak waarborgen
8. transparantie bevorderen

Het karakter van de normen in de Code verschilt. De naleving van sommige normen is duidelijk vast te stellen aan de hand van concrete beleidsdocumenten, publicaties of acties. Veel normen richten zich echter op gedrag en zijn minder makkelijk objectief aantoonbaar. Naast het uitleggen van eventuele afwijkingen is het de bedoeling dat fondsen rapporteren over de wijze waarop ze invulling geven aan de verschillende normen.

Gemotiveerde afwijkingen

• *Zorgvuldig benoemen: diversiteit (norm 33)*

Het bestuur voldoet niet aan de norm dat er ten minste één persoon jonger dan 40 jaar zitting heeft. Het bestuur voldoet dus niet aan de genormeerde diversiteit naar leeftijd.

Het verantwoordingsorgaan voldoet vanaf juli 2022 weer aan de norm naar leeftijd. Het bestuur en het verantwoordingsorgaan voldoen daarnaast beiden aan de norm van diversiteit naar geslacht.

Het pensioenfonds informeert de organisaties die kandidaten voordragen voor het bestuur en het verantwoordingsorgaan over het diversiteitsbeleid van het pensioenfonds. Het in 2022 geactualiseerde diversiteitsbeleid bevat ook het stappenplan dat het fonds al een aantal jaren hanteert om diversiteit in bestuur en verantwoordingsorgaan verder te bevorderen.

• *Zorgvuldig benoemen: zittingsduur (norm 34)*

Op grond van deze norm wordt een bestuurslid ten hoogste tweemaal herbenoemd. Dit is ook de hoofdregel in de statuten van het pensioenfonds. Deze voorzien echter ook in de mogelijkheid om in bijzondere gevallen een extra herbenoeming te doen. Hierdoor wijkt het pensioenfonds af van de norm. Motivering van het bestuur is dat strikte handhaving van de maximumtermijn in strijd kan zijn met de continuïteit van het pensioenfonds. Als dat in het belang van het pensioenfonds is,

moet volgens het bestuur de mogelijkheid bestaan een geschikte bestuurder maximaal één termijn langer te binden. In 2022 vond geen extra herbenoeming van bestuursleden plaats.

Aandachtspunten

De Code bevat verschillende normen waarvan de naleving in de praktijk moet blijken. Advies van de Monitoringcommissie is om belanghebbenden in het bestuursverslag ook inzicht te geven in de invulling van normen die wel worden nageleefd. Naleving van de Code vormt voor veel normen een integraal onderdeel van de besturing en bedrijfsvoering en blijkt uit de verantwoording daarover in dit verslag. Het betreft passages over onder meer de relatie met arbeidsvoorwaardelijke partijen, de relatie met de uitvoeringsorganisatie, de risicohouding, het communicatiebeleid, de klachtafhandeling, de samenstelling van het bestuur, geschiktheidsbevordering, zelfevaluatie, het beloningsbeleid en maatschappelijk verantwoord beleggen. Het bestuur beperkt zich in deze paragraaf daarom tot onderwerpen die niet elders al aan de orde komen.

- Voor het vaststellen of het beleid draagvlak heeft onder de belanghebbenden is het verantwoordingsorgaan de primaire gesprekspartner van het bestuur.
- Uit de Code vloeit voort dat er een periodieke evaluatie van het functioneren van het verantwoordingsorgaan moet plaatsvinden. Mede in dat kader heeft het verantwoordingsorgaan een competentievisie opgesteld en in februari 2022 vastgesteld. Op basis van de competentievisie is het functieprofiel van het verantwoordingsorgaan geactualiseerd. Tevens is een onboarding programma voor nieuwe leden van het verantwoordingsorgaan opgesteld.

In de tweede helft van 2022 heeft het verantwoordingsorgaan in de nieuwe samenstelling zijn eigen functioneren en geschiktheidsniveau besproken en onderwerpen bepaald, die meer aandacht vergen, bijvoorbeeld tijdens de opleidingsdag van het verantwoordingsorgaan. De eerstvolgende zelfevaluatie van het verantwoordingsorgaan vindt plaats onder begeleiding van een externe partij en is gepland voor 2024.

Gedragscode

Voor de leden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan en de auditcommissie, de sleutelfunctiehouders, de sleutelfunctie vervullers, de houders van een opleidingsplaats, de senior bestuurssecretaris (als aangewezen persoon van uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group) en de projectleider nieuw pensioenstelsel van het pensioenfonds (externe, als aangewezen persoon) gold in het verslagjaar de gedragscode van het pensioenfonds. Deze code moet (de schijn van) belangenverstrengeling en ongeoorloofde handelingen, zoals koersmanipulatie, voorkomen. De gedragscode bevat ook bepalingen inzake (de melding van) nevenfuncties, privérelaties en privébelangen.

Alle betrokkenen die onder de toepassing van de gedragscode vallen, hebben in 2022 de jaarlijkse verklaring over de naleving van de gedragscode ondertekend en hun eventuele nevenactiviteiten gemeld. De nevenfuncties van de bestuursleden staan in bijlage Functies en nevenfuncties bestuur.

Mede op grond van de vergunningen van de Wet op het financieel toezicht (Wft) geldt voor de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group (ook) een eigen gedragscode. Deze voldoet aan de eisen van de AFM. De code omvat ook een insiderregeling voor het voorkomen van (de schijn van) handel met voorwetenschap. Naast de algemene gedragscode heeft de uitvoeringsorganisatie een code voor internetgebruik en e-mail, een klokkenluidersregeling en een incidentenregeling.

Het pensioenfonds heeft een externe compliance officer, Holland Van Gijzen Law, aangesteld om toe te zien op de naleving van wet- en regelgeving binnen de organisatie.

In 2022 waren er in het kader van de gedragscode en de naleving ervan geen situaties die aanleiding gaven tot acties van de compliance officer van het pensioenfonds.

5.7 Melding onregelmatigheden

In 2022 zijn er 20 incidenten aan het bestuur gerapporteerd op grond van de incidentenprocedure van Blue Sky Group, per soort en elk met een eigen impactclassificatie (ter vergelijking: in 2021 zijn 27 incidenten gerapporteerd, waarvan 1 met de classificatie 'zeer hoog'). Het gaat hierbij om incidenten die zich bij de uitvoeringsorganisatie voordeden met betrekking tot de dienstverlening aan het pensioenfonds. De impactclassificatie, die oploopt van 'laag' via 'midden' en 'hoog' naar 'zeer hoog', is bepalend voor de wijze van afhandeling, communicatie en rapportage van het incident en voor de vraag of een incident moet worden gemeld aan de toezichthouder. De 20 incidenten zijn onder te verdelen in twee incidenten met de classificatie 'midden' en 18 incidenten met de classificatie 'laag'.

Naar aanleiding van de incidenten is in 2022 het IT-control framework van Blue Sky Group verder aangescherpt. Daarmee heeft de organisatie een belangrijke stap gezet in de beheersing van de risico's op het vlak van IT, informatiebeveiliging, cybersecurity en privacy.

Er waren in 2022 geen meldingen op basis van de klokkenluidersregeling van het pensioenfonds.

5.8 Privacybeleid

In zijn privacybeleid omschrijft het pensioenfonds aan welke principes het zich houdt, hoe het pensioenfonds omgaat met persoonsgegevens en op welke wijze het voldoet aan de wet- en regelgeving op het gebied van privacy. Het privacybeleid is nader uitgewerkt in een aantal documenten om de bescherming van persoonsgegevens binnen het pensioenfonds te waarborgen. Begin 2023 vond de periodieke actualisering plaats van het privacybeleid van het pensioenfonds voor de periode 2022-2023. Hierbij zijn de beleidsstukken van het fonds over privacy getoetst aan de geldende privacy wet- en regelgeving, waaronder de Algemene Verordening gegevensbescherming (verder: AVG), de privacywet die voortvloeit uit EU-wetgeving.

Jaarlijks voert de privacy officer van het pensioenfonds een privacy self assessment uit over de naleving van de AVG door het pensioenfonds. Hierin is zowel de verwerking van persoonsgegevens op bestuursniveau als de verwerking van persoonsgegevens in het kader van de pensioenuitvoering meegenomen. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de Gedragslijn van de Pensioenfederatie, waarin het pensioenfonds wordt verplicht om een interne controle uit te voeren op de naleving van de Gedragslijn. De uitkomsten van het voor het jaar 2022 uitgevoerde self assessment zijn meegenomen in de jaarlijkse privacyrapportage die de privacy officer in april 2023 aan het pensioenfonds heeft verstrekt.

In 2022 is één datalek bij de privacy officer van het pensioenfonds gemeld. Bij dit datalek waren persoonsgegevens verstuurd naar de verkeerde ontvanger. De risico-inschatting van dit datalek was 'laag'.

5.9 Beheerst beloningsbeleid

Voor pensioenfondsen is een beloningsbeleid wettelijk verplicht. Doel van dat beleid is het voorkomen van te grote risico's vanwege beloningselementen, zoals bonussen. Het pensioenfonds hanteert het volgende beloningsbeleid:

- *Beloning van het pensioenfondsbestuur*

Bestuurders kunnen aanspraak maken op een vergoeding als tegemoetkoming voor de tijd die ze besteden aan het pensioenfonds en de verantwoordelijkheid die ze dragen.

De uitvoerende bestuursleden ontvingen in het verslagjaar een vaste vergoeding. Deze is afgeleid van het aantal dagdelen dat zij voor het fonds werkzaam zijn op basis van een tussen het pensioenfonds en hen afgesloten overeenkomst van opdracht. Hetzelfde geldt voor de externe, onafhankelijke voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurslid. Er is voor deze functionarissen geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen. De betaalde vergoedingen aan de uitvoerende bestuursleden en de onafhankelijk voorzitter zijn gebaseerd op marktconformiteit.

De overige niet-uitvoerende bestuursleden ontvingen een vaste vergoeding. Deze is afgeleid van de toenmalige SER-regeling voor vacatiegelden. Het pensioenfonds betaalt de vergoeding voor niet-uitvoerende bestuursleden namens de werkgever op factuurbasis aan KLM N.V. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen.

Verder kunnen niet-uitvoerende bestuursleden aanspraak maken op een vaste kostenvergoeding van EUR 1.300 bruto per jaar voor gebruik van privé-apparatuur, telefoon- en internetkosten en abonnementen. Alle bestuursleden hebben recht op een kilometervergoeding voor de reiskosten voor het bijwonen van pensioenfondsactiviteiten.

In 2022 betaalde het pensioenfonds in totaal en afgerond EUR 459.000 aan vergoedingen voor uitvoerende bestuursleden en niet-uitvoerende bestuursleden (2021: EUR 468.000 vergoedingen). De genoemde bedragen zijn tot mei 2021, voor zover van toepassing, inclusief btw en sinds 7 mei 2021 exclusief btw, omdat de bestuursleden sinds die datum bij het pensioenfonds geen btw meer in rekening hoeven te brengen over hun vergoeding.

- *Beloning van sleutelfunctiehouders en externe deskundigen*

De actuariel sleutelfunctiehouder, de sleutelfunctiehouder risicobeheer (vanaf 1 oktober 2022) en de sleutelfunctiehouder interne audit van het pensioenfonds ontvingen in het verslagjaar een vergoeding op basis van een tussen het pensioenfonds en hen afgesloten overeenkomst van opdracht. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen. Het uitvoerende bestuurslid dat tot 1 oktober 2022 ook de functie van sleutelfunctiehouder risicobeheer vervulde, ontving voor het vervullen van de sleutelfunctie geen afzonderlijke vergoeding. Er is ook in deze situatie geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen.

Het pensioenfonds zet externe deskundigen in, bijvoorbeeld voor ALM-advies en voor advies aan het intern toezicht (de leden van de auditcommissie). Deze externe deskundigen ontvangen een beloning op basis van een marktconform tarief.

Het pensioenfonds betaalde in 2022 afgerond EUR 226.000 (2021: EUR 160.000) aan sleutelfunctiehouders en externe deskundigen. Deze bedragen zijn voor zover van toepassing inclusief btw.

- *Beloning bij de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group*

Het pensioenfonds besteedt een belangrijk deel van zijn werkzaamheden uit aan Blue Sky Group. Op haar beurt kan deze uitvoeringsorganisatie op onderdelen van de uitvoering ook gebruik maken van derden.

Het pensioenfonds zorgt ervoor dat het zicht heeft op het beloningsbeleid van de partijen aan wie het werkzaamheden heeft uitbesteed. Ten aanzien van prestatiegerichte (variabele) beloning bij uitbestedingspartijen hanteert het pensioenfonds als uitgangspunten dat:

- er tussen de vaste en de variabele beloning een passende verhouding is;
- de variabele beloning in redelijke verhouding staat tot de geleverde prestatie;
- de variabele beloning niet gerelateerd is aan de financiële resultaten van het pensioenfonds.

Blue Sky Group verstrekt informatie over haar beloningsbeleid en eventuele wijzigingen daarin aan het pensioenfonds. Het beloningsbeleid van de uitvoeringsorganisatie kent naast een vaste beloning een variabele beloning. De variabele beloning is verbonden aan targets en bedraagt maximaal 10% van het vaste inkomen. Bij een aantal functies is dit maximaal 20%. De variabele beloning staat in redelijke verhouding tot de prestatie en de vaste beloning. Daarbij is de variabele beloning niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het pensioenfonds of de beleggingspools waarin het pensioenfonds participeert. Blue Sky Group voldoet aan de Regeling beheerst beloningsbeleid Wft 2017.

Het bestuur is in het verslagjaar gestart met het evalueren van het beloningsbeleid van het fonds. Het is de bedoeling dat deze evaluatie medio 2023 wordt afgerond.

5.10 Sancties

In 2022 kreeg het pensioenfonds geen boetes of dwangsommen opgelegd. Evenmin was er sprake van andere maatregelen, zoals een aanwijzing van de toezichthouder of het aanstellen van een bewindvoerder of curator.

6 KOSTEN

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de kosten van het pensioenfonds. Hiervoor hanteert het pensioenfonds de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. De kosten van het pensioenfonds bestaan uit de kosten voor de pensioenuitvoering, de kosten voor het vermogensbeheer en de transactiekosten van het vermogensbeheer. De kosten van bestuur en financieel beheer worden voor 60% toegerekend aan pensioenuitvoering (kosten per deelnemer) en voor 40% aan vermogensbeheer. De verdeelsleutel is afgeleid van de gemiddelde bestuurlijke jaaragenda en behandelde onderwerpen) over een periode van vijf jaar, plus de daaraan gerelateerde bestuursondersteuning.

6.1 Kosten pensioenuitvoering

De uitvoeringskosten worden betaald door het pensioenfonds. Een deel van de uitvoeringskosten heeft direct te maken met zichtbare activiteiten. Denk daarbij aan het administreren en uitkeren van de pensioenen, de communicatie met deelnemers, het voorbereiden van vergaderingen en het maken van het jaarverslag. Op deze kosten heeft het bestuur invloed.

Daarnaast zijn er directe kosten die het bestuur niet kan beïnvloeden, zoals de kosten van het extern toezicht: de jaarlijkse heffingen, de informatievoorziening van toezichthouders en de medewerking aan toezichtonderzoeken.

Verder leidt nieuwe wetgeving of keuzes vanuit KLM c.q. sociale partners tot wijziging van de pensioenregeling of aanpassingen van processen of procedures. De kosten daarvan kan het pensioenfonds maar beperkt beïnvloeden.

De totale directe kosten (beïnvloedbaar en niet-beïnvloedbaar) die naast de uitvoeringskosten worden gemaakt, bedragen EUR 1.296 duizend (2021: EUR 1.129 duizend), waarvan EUR 784 duizend (2021: EUR 693 duizend) wordt toegerekend aan pensioenuitvoering.

De volgende tabel geeft de uitvoeringskosten weer, uitgesplitst naar de verschillende functies in het pensioenfonds (bedragen in miljoenen euro's):

	2022	2021
Pensioenadministratie	2,8	2,4
Communicatie en bestuursondersteuning	1,3	1,1
Bestuur en beheer pensioenfonds	0,2	0,3
Extern advies	0,3	0,1
Extern toezicht	0,2	0,1
Overig	0,1	0,1
Uitvoeringskosten t.b.v. berekening kosten per deelnemer	4,9	4,1
Kosten pensioenakkoord	0,4	0,7
Incidentele kosten	0,3	–
Totale pensioenuitvoeringskosten	5,6	4,8

De volgende tabel geeft een overzicht van de kosten van de pensioenuitvoering en de kosten per deelnemer. Het pensioenfonds past de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie toe voor het bepalen van het aantal deelnemers. Daaruit volgt dat de gepresenteerde kosten inclusief btw en eventuele eenmalige activiteiten zijn. Deze worden hierna nader toegelicht.

	2022	2021
Kosten pensioenuitvoering (in miljoenen euro's)	4,9	4,1
Gemiddeld aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden	11.592	11.057
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	424	374
Btw pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	75	63
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer excl. btw (in euro's)	349	311

Sinds 1 januari 2017 brengt Blue Sky Group btw in rekening over verschillende uitbestede diensten. Dit leidt tot structureel hogere uitvoeringskosten. In de totale kosten van de pensioenuitvoering van EUR 5,6 miljoen (2021: EUR 4,8 miljoen) zit EUR 865 duizend (2021: EUR 695 duizend) btw, oftewel EUR 75 euro (2021: EUR 63) per deelnemer. Zonder btw zouden de kosten per deelnemer EUR 349 (2021: EUR 311) bedragen.

Het pensioenfonds is in 2017 gestart met een onderzoek naar de mogelijkheden om de btw-last te mitigeren. Sinds het derde kwartaal 2017 dient het pensioenfonds elk kwartaal een bezwaarschrift c.q. verzoek om teruggaaf inzake aangifte omzetbelasting in.

6.2 Kosten vermogensbeheer

De volgende factoren bepalen in belangrijke mate de hoogte van de vermogensbeheerkosten:

- beleggingsmix
- schaalgrootte
- mate van actief of passief beheer
- mate van directe of indirecte beleggingen

Bij de besluitvorming over de beleggingsmix houdt het pensioenfonds wel rekening met de kosten, maar deze zijn niet doorslaggevend. Het samenvoegen (poolen) van de beleggingsportefeuille met die van Algemeen Pensioenfonds KLM, Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM en een aantal andere, kleinere partijen in beleggingsfondsen (pools) maakt additionele schaalvoordelen mogelijk. Binnen de beleggingsportefeuille is sprake van zowel actief als passief beheer.

Verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit directe beleggingen, vooral beursgenoteerde aandelen en beursgenoteerde obligaties, via pooling. De portefeuilles niet-beursgenoteerd vastgoed, niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) en hypothecaire leningen bevatten indirecte beleggingen (fund-of-fundstructuren). Een klein deel van de portefeuilles beursgenoteerd vastgoed en beursgenoteerde aandelen bestaat eveneens uit indirecte beleggingen.

De kosten voor vermogensbeheer worden berekend op basis van het zogenoemde look-through-principe. Dit wil zeggen dat er door de beleggingspools heen wordt gekeken: voor de toerekening van de vermogensbeheerkosten worden de beleggingen in de beleggingspools behandeld als waren het beleggingen direct op naam van het fonds. Naast de direct aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten wordt dus ook het aandeel in de onderliggende vermogensbeheerkosten van beleggingsfondsen in aanmerking genomen.

Het operationele beheer van de beleggingen is uitbesteed aan gespecialiseerde externe vermogensbeheerders. De beheervergoeding van deze operationele managers vormt de belangrijkste kostencategorie. Het grootste deel hiervan betreft een vaste fee op basis van het beheerd vermogen en is dus onafhankelijk van de prestatie van de vermogensbeheerder. Een deel van de beheervergoeding is wel prestatieafhankelijk. Andere vermogensbeheerkosten zijn onder meer kosten van fiduciair beheer, bewaarloon van de custodian, advieskosten, controlekosten, toezichtkosten, kosten van securities lending en (toegerekende) kosten van bestuur en financieel beheer.

De kosten van vermogensbeheer bedroegen in 2022 in totaal EUR 17,5 miljoen (2021: EUR 21,5 miljoen).

	2022	2021
Vergoeding operationeel vermogensbeheer	11,3	13,1
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer (Blue Sky Group)	3,6	5,8
Bestuursondersteuning en fondskosten	1,6	1,1
Overig	1,0	1,5
Totaal	17,5	21,5

De daling van de kosten wordt in de eerste plaats veroorzaakt door een daling van het gemiddeld belegd vermogen waaraan een groot deel van deze kosten is gerelateerd. Ten opzichte van 2021 daalde het gemiddeld belegd vermogen met ruim 7%. Hierdoor dalen de absolute kosten van vermogensbeheer ook, met circa. 6%. Daarnaast wordt de daling veroorzaakt door lagere incidentele prestatievergoedingen. Ook heeft het fonds in 2022 de omvang en inhoud van de dienstverlening aangepast, waardoor de vergoeding aan de uitvoerder lager uitkomt.

Het volgende overzicht geeft de kosten van vermogensbeheer per beleggingscategorie weer, gerelateerd aan het gemiddeld belegd vermogen (bedragen in miljoenen euro's):

	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer- vergoeding	Prestatie- afhankelijk	Overig	Totaal kosten	Relatief (%)
2022						
Vastgoed						
Beursgenoteerd	103	0,1	0,0	0,2	0,3	0,29
Niet-beursgenoteerd	322	2,2	1,4	0,4	4,0	1,24
Totaal	425	2,3	1,4	0,6	4,3	1,01
Aandelen						
Beursgenoteerd	1.387	1,9	-0,2	2,4	4,1	0,29
Niet-beursgenoteerd	208	2,3	0,7	0,3	3,3	1,58
Totaal	1.595	4,2	0,5	2,7	7,4	0,46
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	1.240	0,8	0,0	2,0	2,8	0,22
Onderhands	597	2,1	0,0	0,9	3,0	0,50
Totaal	1.837	2,9	0,0	2,9	5,8	0,31
Totaal	3.857	9,4	1,9	6,2	17,5	0,45
2021						
Vastgoed						
Beursgenoteerd	105	0,1	-	0,2	0,3	0,29
Niet-beursgenoteerd	247	2,4	1,4	0,5	4,3	1,74
Totaal	352	2,5	1,4	0,7	4,6	1,31
Aandelen						
Beursgenoteerd	1.895	2,5	1,6	3,8	7,9	0,41
Niet-beursgenoteerd	163	2,3	0,4	0,6	3,3	2,00
Totaal	2.058	4,8	2,0	4,4	11,2	0,54
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	1.314	0,7	-	2,2	2,9	0,22
Onderhands	432	1,7	-	1,0	2,7	0,63
Totaal	1.746	2,4	-	3,2	5,6	0,32
Totaal	4.156	9,7	3,4	8,4	21,5	0,51

De vermogensbeheerkosten zijn per saldo met zes basispunten gedaald ten opzichte van 2021. De grootste bijdrage aan deze daling (vier basispunten) komt door de lagere vergoeding voor fiduciair beheer. De prestatievergoedingen daalden met vier basispunten. Het fonds betaalt een prestatievergoeding als de beheerder een hoger rendement behaalt dan het rendement op een vooraf overeengekomen benchmark. Ten opzichte van 2021 was het rendement bij beursgenoteerde aandelen waarbij een prestatie afhankelijke vergoeding werd betaald, lager waardoor een lagere vergoeding is verschuldigd. De kosten voor ondersteuning van het bestuur stegen met twee basispunten.

6.3 Transactiekosten

De transactiekosten worden eveneens berekend op basis van het look-through-principe. In geval van beleggingsfondsen wordt naast de in- en uitstapvergoedingen het aandeel in de door de beleggingsfondsen gemaakte aan- en verkoopkosten in aanmerking genomen. Bij fund-of-fundstructuren worden de in- en uitstapvergoedingen van de onderliggende fondsen hierin begrepen. De bij het fonds in rekening gebrachte in- en uitstapvergoedingen komen ten gunste van de betreffende beleggingspools. De totale transactiekosten worden voor deze opbrengsten in de beleggingspools gecorrigeerd.

De transactiekosten bedroegen in totaal EUR 4,5 miljoen (2021: EUR 5,9 miljoen):

	2022			2021		
	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)
Vastgoed	425	0,3	0,07	352	0,3	0,09
Aandelen	1.595	2,0	0,12	2.058	3,0	0,15
Vastrentende waarden	1.837	1,9	0,10	1.746	2,4	0,14
Totaal excl. derivaten	3.857	4,2	0,11	4.156	5,7	0,14
Derivaten		0,3			0,2	0,00
Totaal	3.857	4,5	0,11	4.156	5,9	0,14

De transactiekosten daalden ten opzichte van 2021 met drie basispunten. Het fonds heeft in 2022 minder transacties in de markt uitgevoerd dan in 2021 en ook is er minder toe- en uitgetreden in de beleggingsfondsen. Daarnaast worden de bied/laatkosten berekend over de waarden van de producten. Deze waarden daalden in 2022.

6.4 Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfondsen

Kosten van pensioenfondsen zijn van grote maatschappelijke betekenis

Kosten van pensioenfondsen zijn van grote maatschappelijke betekenis: een lager kostenniveau leidt tot een hoger collectief pensioenvermogen bij een gelijkblijvend rendements- en risicoprofiel. Het is dus van belang dat de kosten voor een pensioenfonds inzichtelijk zijn, bijvoorbeeld door deze te vergelijken met de kosten van andere, vergelijkbare, pensioenfondsen.

Vergelijking kosten met andere pensioenfondsen: benchmarking

Een benchmarkcijfer is de meest eenvoudige manier waarop de kosten in context kunnen worden gezet, waarbij rekening wordt gehouden met de specifieke kenmerken van het pensioenfonds (bijvoorbeeld de complexiteit van de pensioenregeling) en het beleggingsbeleid. Hiertoe is een gespecialiseerd onderzoek nodig, waarbij onder andere rekening wordt gehouden met de beleggingsmix (verhouding aandelen, vastrentende waarden, vastgoed en binnen de categorieën tussen liquide en illiquide beleggingen), de wijze van implementatie (intern of extern beheer, passief beheer waarbij een index wordt gevolgd of actief beheer waarbij bewust van een index wordt afgeweken, beleggingen op naam van het pensioenfonds of participaties in een beleggingsfonds) en schaalgrootte (waarbij in het algemeen geldt dat hoe groter het fonds is qua vermogen, hoe lager de relatieve kosten zullen zijn).

Het pensioenfonds heeft in 2021 en 2022 niet aan een dergelijk onderzoek meegedaan.

Om toch een beeld te krijgen van de hoogte van de pensioenuitvoeringskosten en vermogensbeheerkosten, wordt gebruik gemaakt van de inzichten uit het rapport “Werk in uitvoering bij pensioenfondsen 2022. Inzicht in de pensioenbeheer-, vermogensbeheer- en transactiekosten van Nederlandse pensioenfondsen” van Bell pension consultants & actuaries van 6 oktober 2022 (hierna: Bell-benchmark). Dit rapport geeft een kader voor de beoordeling van de vermogensbeheerkosten in 2021.

Resultaten van de vergelijking

In de volgende tabel staan de uitkomsten van de vergelijking. Het gemiddeld aantal deelnemers (waarbij alleen actieven en pensioengerechtigden worden meegenomen) bedraagt 11.057. Hiermee kwalificeert het fonds als middelgroot (10.000 - 100.000) en zit daarmee aan de onderkant van het aantal deelnemers voor middelgroot. Met een gemiddeld belegd vermogen van EUR 4,156 miljard kwalificeert het fonds ook als middelgroot (EUR 1 miljard - 10 miljard).

De pensioenuitvoeringskosten worden aangegeven in euro's per deelnemer. De vermogensbeheerkosten en transactiekosten worden aangegeven als percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

Kosten 2021	Pensioenfonds	Bell-benchmark
Pensioenuitvoeringskosten	374	188 (middelgroot) - 372 (klein)
Vermogensbeheerkosten	0,51%	0,40%
Transactiekosten	0,14%	0,08%

Toelichting:

Gezien de enorme spreiding van zowel de categorieën als de uitkomsten worden de pensioenuitvoeringskosten vergeleken met de categorie middelgroot en de categorie daaronder (tussen 1.000 en 10.000 deelnemers). De pensioenuitvoeringskosten voor middelgrote fondsen bedragen EUR 188 per deelnemer en voor kleine pensioenfondsen (tot 10.000 deelnemers) is dit EUR 372. De pensioenuitvoeringskosten bij het pensioenfonds zijn verhoudingsgewijs hoog vanwege de complexiteit van de regelingen en de gewenste dienstverlening vanuit de Blue Sky Group.

Ook de vermogensbeheerkosten en de transactiekosten zijn hoger dan gemiddeld voor de categorie middelgroot. Het gemiddeld belegd vermogen is lager dan het gemiddelde in de categorie middelgroot en lager dan het gemiddelde fonds in de steekproef. In 2022 zijn de vermogensbeheerkosten 0,45% en de transactiekosten 0,11%.

6.5 Verhouding rendement en kosten

Het volgende overzicht geeft een indicatie van de verhouding tussen het totaalrendement en zowel de vermogensbeheerkosten als de transactiekosten:

(in %)		
	2022	2021
Bruto totaalrendement	-21,6	10,6
Kosten vermogensbeheer	-0,5	-0,5
• Vergoeding operationeel vermogensbeheer	-0,3	-0,3
• Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	-0,1	-0,1
Transactiekosten	-0,1	-0,1
Netto totaalrendement	-22,1	10,1
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	0,1	0,1
Netto totaalrendement excl. vergoeding fiduciair vermogensbeheer	-22,0	10,2

In het vorige overzicht zijn de kosten voor vermogensbeheer opgesplitst in een vergoeding voor operationeel beheer en een vergoeding voor fiduciair beheer. Laatstgenoemde vergoeding wordt bij het nettorendement opgeteld om aan te sluiten bij de kerncijfers van het pensioenfonds, zoals weergegeven in het begin van dit jaarverslag.

7 RISICOMANAGEMENT

7.1 Risicobeleid

Het bestuur is verantwoordelijk voor de organisatie van het risicomanagement en de beheersing van de risico's waaraan het pensioenfonds is blootgesteld. Het pensioenfonds gaat op een integrale wijze om met risicomanagement. Dat wil zeggen dat het bestuur alle verschillende risicogebieden in hun onderlinge samenhang beoordeelt. Het integraal risico managementbeleid (IRM-beleid) beschrijft het kader (doelstellingen, uitgangspunten, governance en processen), waarbinnen het pensioenfonds het integraal risicomanagement uitvoert.

Het pensioenfonds heeft het integraal risicomanagement ingericht volgens de richtlijnen van toezichthouder DNB en artikel 143 Pensioenwet ('een pensioenfonds richt zijn organisatie zodanig in dat deze een beheerste en integere bedrijfsvoering waarborgt'). Daarnaast gaat het pensioenfonds uit van de beginselen van het COSO Enterprise Risk Management raamwerk (ERM-raamwerk) voor het beoordelen en inrichten van risicomanagement, de ISO-kwaliteitseisen en best practices.

Risicoraamwerk

Het risicoraamwerk omvat het beleid, het risicoproces en de risicogovernance van het pensioenfonds. Deze vaste structuur met een continu proces van monitoring en evaluatie geeft het bestuur een goed inzicht in de (beheersing van de) risico's. Dit zorgt er tevens voor dat het bestuur de risico's goed in beeld heeft, de juiste besluiten kan nemen en tijdig kan bijsturen.

Risicobereidheid

Als onderdeel van het risicoraamwerk is de risicobereidheid van het fonds vastgelegd. De risicobereidheid is de mate van risico die het bestuur bereid is te nemen om zijn doelstellingen te realiseren. De risicobereidheid wordt onder meer uitgedrukt in een zogeheten vijfpuntsschaal. Deze bepaalt wat het pensioenfonds op basis van zijn risicoperceptie al dan niet gaat doen (risk respons):

Figuur: Vijfpuntsschaal risicobereidheid

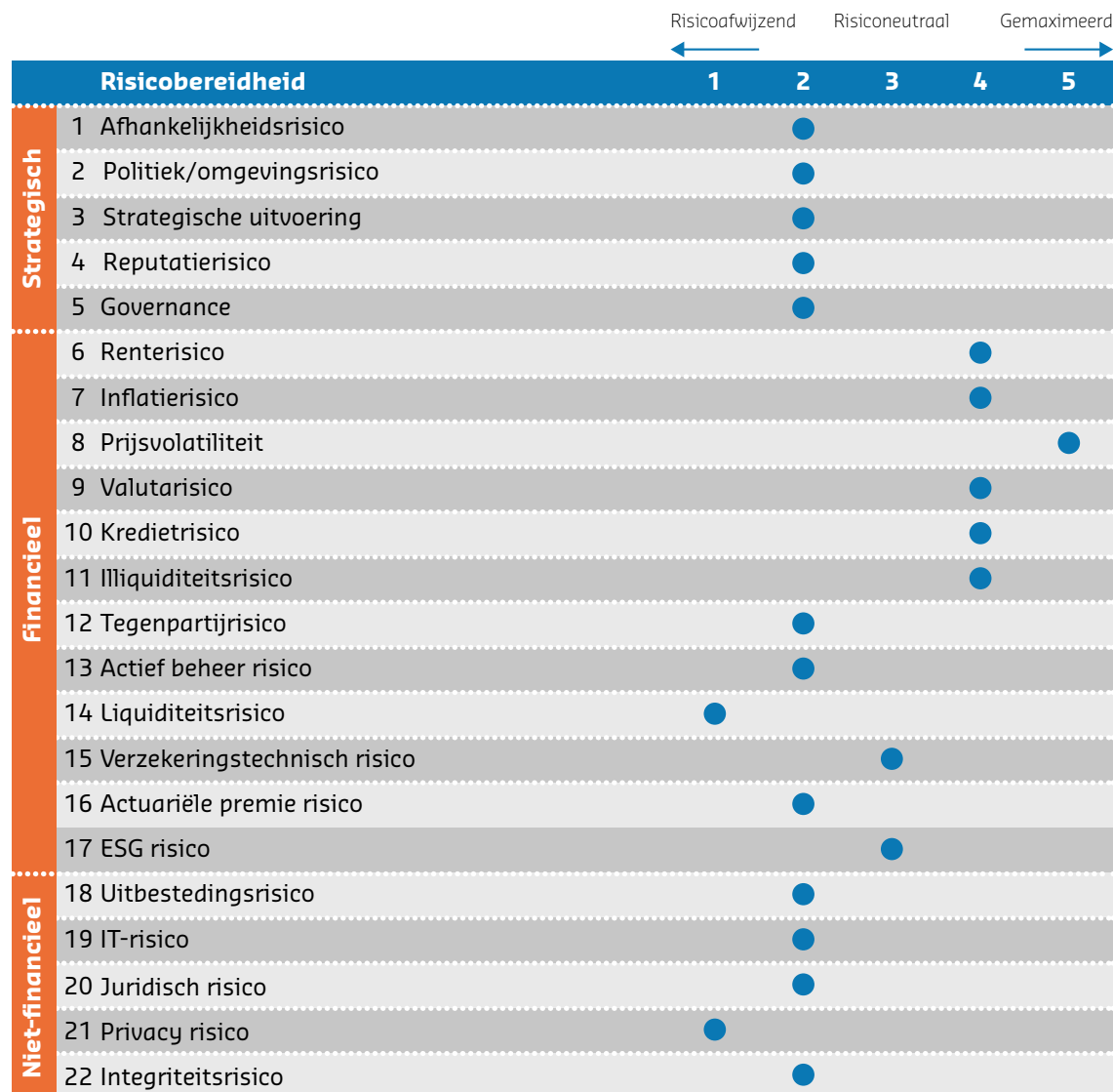

Risicobereidheid	
1	Volledig risicoafwijzend
2	Risico-avers
3	Risico-neutraal
4	Risicotolerant
5	Gemaximeerd

Bij het vaststellen van de risicobereidheid weegt het bestuur af in hoeverre de mate van blootstelling aan risico's opweegt tegen de verwachte voordelen (kosten, rendement, reputatie, etc.).

De volgende tabel toont de risicobereidheid per risicocategorie uit de risicotaxonomie, zoals deze door het bestuur van het pensioenfonds is vastgesteld. Op de risicotaxonomie wordt inhoudelijk in meer detail ingegaan in paragraaf 7.5.

Figuur: risicobereidheid op basis van de risicotaxonomie

7.2 Risicomanagement organisatie

Risico governance

Om IRM succesvol te laten zijn, moet de risicogovernance als één van de bouwstenen van risicomanagement op orde zijn. Bij IRM zijn het bestuur, het risicobeheeroverleg (RBO), de sleutelfunctie risicobeheer, de afdeling Risk & Compliance van Blue Sky Group en overige belanghebbenden betrokken.

Daarnaast moet het systeem van 'checks and balances' kloppen. Voldoende functiescheiding (zie ook 'Lines of defence risk management') voorkomt dat een orgaan van het pensioenfonds zichzelf controleert. DNB heeft hiervoor uitgangspunten en eisen opgesteld. Aan de andere kant speelt proportionaliteit een rol. De werkverdeling binnen het pensioenfonds moet praktisch uitvoerbaar

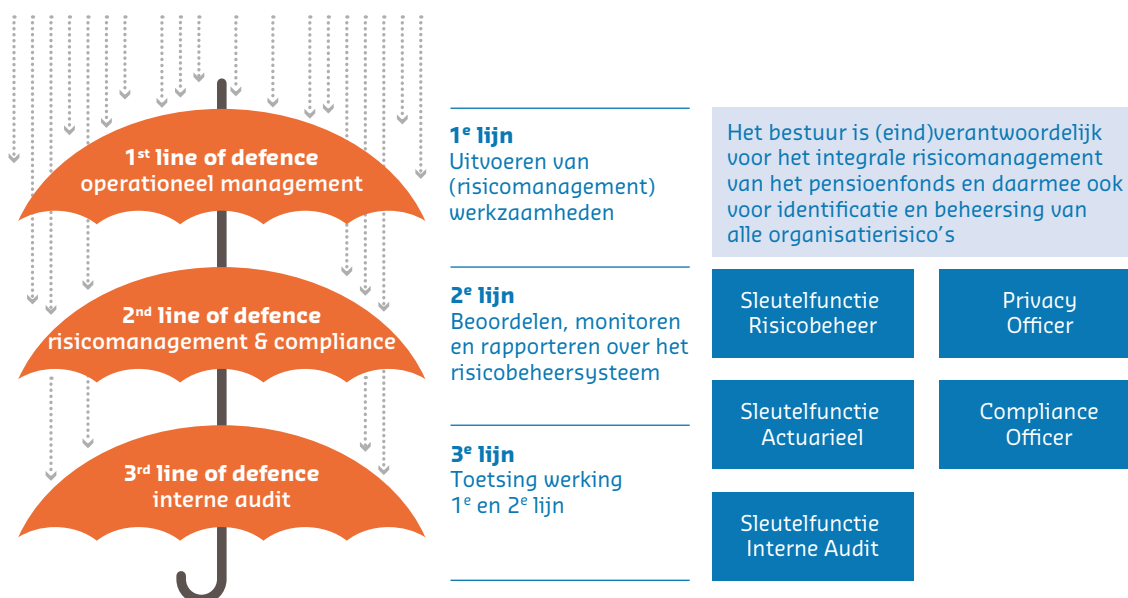
zijn, gelet op de omvang van het bestuur, de aanwezigheid van andere (al dan niet verplichte) pensioenfondsorganen en de vereiste minimale tijdsbesteding die aan functies kan en mag worden gekoppeld. Binnen het pensioenfonds wordt onderscheid gemaakt tussen de uitvoerende bestuurders, de niet-uitvoerende bestuurders en het bestuur. Zij vormen met elkaar de eerste lijn voor het uitvoeren van het risicomanagementproces. De uitvoerende bestuurders zijn verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken bij het pensioenfonds. Het bestuur heeft een meer overkoepelende rol en de niet-uitvoerende bestuurders vervullen naast de algemeen bestuurlijke rol de interne toezichtrol. Daarnaast is er een tweede lijn ingericht die bestaat uit de extern aangestelde sleutelfunctiehouder risicobeheer en de externe sleutelfunctievervuller risicobeheer.

De risicogovernance is als volgt ingericht:

- Het bestuur is eindverantwoordelijk en stelt de doelstellingen, de bijbehorende risico's en de risicobereidheid vast. Het pensioenfonds voert regelmatig een risico self assessment uit. Voor de hiermee bepaalde risico's treft het bestuur beheersmaatregelen. De verantwoordelijkheid voor de monitoring en beheersing van elk risico ligt in de eerste plaats bij de uitvoerende bestuurders. Het RBO bewaakt de integraliteit van het risicoraamwerk.
- De uitvoerende bestuurders rapporteren periodiek over hun risicoperceptie aan het bestuur.
- De sleutelfunctiehouder risicobeheer rapporteert minimaal per kwartaal aan het bestuur in de bestuursvergadering.
- Het bestuur van het pensioenfonds en de sleutelfunctiehouder risicobeheer steunen bij IRM in zekere mate op de afdeling Risk & Compliance van Blue Sky Group (BSG). BSG is de uitvoeringsorganisatie van het pensioenfonds en heeft een belangrijke rol bij de monitoring en beheersing van alle direct bij de uitbesteding betrokken risico's.

Lines of defence risicomanagement

Figuur: inrichting 3-lines-of-defence

Het pensioenfonds hanteert binnen het risicobeheersysteem drie van elkaar gescheiden lijnen:

- De eerste lijn is het bestuur. Het is primair verantwoordelijk voor het voorkomen en beheersen van risico's (eerstelijns risicomanagement) van de eigen processen en ziet toe op de risico's ten aanzien van de uitbestede processen bij de uitvoeringsorganisaties ('risico-eigenaarschap'). De eerste lijn voert haar werkzaamheden uit conform het vastgestelde beleid, jaarplannen en processen.

- De tweede lijn bestaat uit de risicobeheerfunctie, de compliance officer, de privacy officer en de actuariële functie. De tweede lijn houdt onafhankelijk toezicht op de identificatie van risico's en de daarmee gemoeide inrichting ('opzet'), en op het bestaan en de werking van beheersingskaders. De tweede lijn ondersteunt daarnaast de eerste lijn door te adviseren over de interpretatie van beleids- of beheersingskaders en de daarbij te gebruiken grondslagen en methodieken.
- De derde lijn bestaat uit de interne auditfunctie. De interne auditfunctie evalueert of de opzet, het bestaan en de effectieve werking van de interne beheersmaatregelen en andere procedures ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering, in voorkomend geval met inbegrip van de uitbestede werkzaamheden, adequaat en doeltreffend zijn ingericht en werken. De interne auditfunctie beoordeelt tevens of het risicobeheersysteem als onderdeel van het governancestelsel alle risico's in beeld heeft gebracht en of het beheersingssysteem alle risico's zowel individueel als integraal doeltreffend afdekt ('mate van zekerheid over de risicobeheersing').

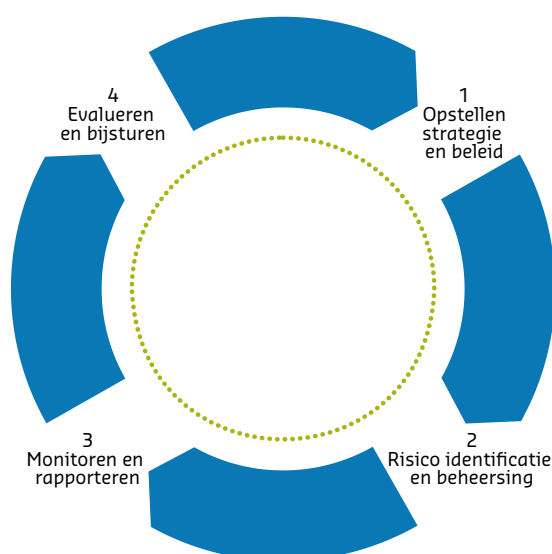
7.3 Risicomanagementproces

Het risicomanagementproces wordt continu doorlopen, zodat het pensioenfonds:

- op het gebied van risicomanagement een zelflerende en zelfsturende organisatie is;
- zich bewust is van de impact van verschillende risico's en de onderlinge samenhang;
- zich bewust is van de verschillende opties voor beheersing, inclusief de consequenties;
- blijft anticiperen op veranderende omstandigheden.

Het risicomanagementproces van het pensioenfonds is weergegeven in onderstaande figuur.

Figuur: risicobeheercyclus

Voor de risico-identificatie worden risico's geïdentificeerd vanuit verschillende invalshoeken. Op basis daarvan wordt het beheersingskader opgesteld. De invalshoeken voor de risico-identificatie zijn als volgt.

a. Uitvoeren risk self assessment (RSA) door het bestuur

Het bestuur voert minimaal elke twee jaar een risk self assessment uit. Doel van de periodieke risico-inventarisatie is vooral:

- inzicht verkrijgen in de risico's van het pensioenfonds en de uitkomsten van mogelijke scenario's;
- het vergroten van de bewustwording van integraal risicomanagement;
- aandacht voor de risicocultuur.

b. Thematische beoordeling risico's

In het jaarplan is een aantal thema's (speerpunten) opgenomen. Voor deze thema's geldt dat een nadere risico-inschatting wordt gemaakt en dat bestaan, opzet en werking van het beheersingskader worden beoordeeld.

c. Risicoanalyse van incidenten

Het gaat hier om een analyse achteraf die bepaalt of beheersmaatregelen adequaat zijn ingeregeld of dat andere beleidskeuzes wellicht beter zijn om een herhaling van het incident te voorkomen.

d. Risicoanalyse beleidsvoorstellen

Bij ieder (strategisch) beleidsvoorstel dient een gedegen risicoanalyse gemaakt te worden. Hierbij kan het pensioenfonds zich baseren op de risicoanalyse van Blue Sky Group en betreft het een risicoparagraaf. Dit geldt in het bijzonder voor beleidsvoorstellen met een relatief kleine impact. De sleutelfunctiehouder risicobeheer zal de risicoanalyse aanvullen in de vorm van een risico-opinie aan het bestuur, indien er sprake is van een mogelijk significant risico en/of een fondsbrede impact op meerdere risico's (integraliteit).

7.4 Ontwikkelingen risicomanagement

Ontwikkelingen in 2022

In 2022 heeft een verdere verdieping plaatsgevonden van de risicobereidheid en risicotoleranties in zogeheten risicokaarten. Nadat het bestuur eind 2021 de risicobereidheid voor alle onderkende risico's uit de risicotaxonomie van het fonds door het bestuur had vastgesteld, hebben de uitvoerende bestuursleden in 2022 uitgebreid bij alle risico's stilgestaan. Hierbij zijn ook de beheersmaatregelen opnieuw beoordeeld en meer in samenhang met elkaar gebracht. Bovendien is bij enkele risico's de risicobereidheid enigszins verschoven naar een grotere risicobereidheid.

Bij het selectietraject voor een strategisch fiduciair adviseur bij het vermogensbeheer heeft de sleutelfunctie risicobeheer een risicoanalyse opgesteld. Dit heeft bijgedragen aan een zorgvuldige en evenwichtige besluitvorming door het bestuur.

In samenwerking met de uitvoerende bestuurders was er in 2021 een risk self assessment (RSA) vanuit fondsperspectief opgesteld die toeziet op de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel (NPS) en alle risico's die daarbij komen kijken. Dit RSA is een levend document dat in 2022 is herijkt op basis van de ontwikkelingen rond de komst van het nieuwe pensioenstelsel.

Het bestuur heeft in 2022 een ALM-light traject gedaan. Hierin lag een concrete vraag voor aan bestuur voor mogelijke de-risking van de strategische beleggingsportefeuille, gegeven de positieve ontwikkeling van de dekkingsgraad in het afgelopen jaar. Omdat een mogelijke wijziging van de strategische beleggingsportefeuille potentieel wel een ingrijpend bestuursbesluit kan zijn, is aan dit agendapunt ook een uitgebreide risico-opinie van de sleutelfunctiehouder risicobeheer toegevoegd, die heeft bijgedragen aan een zorgvuldige en evenwichtige besluitvorming.

De sleutelfunctie risicobeheer heeft een datakwaliteitsbeleid voor het fonds opgesteld. Dit beleidsstuk is in de bestuursvergadering van september 2022 vastgesteld. Hiermee komt het fonds ook tegemoet aan een brief van DNB die fondsen oproept een dergelijk beleid vast te stellen.

In het derde kwartaal van 2022 heeft het fonds de Systematische Integriteits Risicoanalyse (SIRA) opnieuw uitgevoerd en bestuurlijk vastgesteld. Hierbij is er meer aandacht uitgegaan naar de risicobereidheid en de nuancering hiervan voor alle verschillende integriteitsrisico's. Een van deze subrisico's is het frauderisico. Het frauderisico is in 2022 als onderdeel van de uitvoering van de SIRA opnieuw beschouwd. De SIRA wordt eens per twee jaar uitgevoerd. Het fonds heeft voor het frauderisico een set aan beheersmaatregelen vastgesteld die ten minste jaarlijks wordt getoetst.

In het vierde kwartaal van 2022 heeft het fonds een integraal risk self assessment voor alle risico's opnieuw uitgevoerd. Het bestuur heeft aan de hand van de opgestelde risicokaarten alle bruto en netto risicoscores opnieuw gewogen om de netto risico's vervolgens te vergelijken met de risicobereidheid. Hieraan is een analyse toegevoegd voor de afwijkingen tussen risicobereidheid en netto risico.

De fondsomgeving wordt door verschillende uitbestedingen complexer en een aantal onderwerpen vraagt meer aandacht van de uitvoerende bestuurders. Per 1 oktober 2022 heeft het fonds daarom de sleutelfunctie risicobeheer extern ingericht. Hierdoor krijgt de uitvoerende bestuurder met verantwoordelijkheid voor finance, risk en IT meer tijd voor deze onderwerpen en is de tweedelijns rol van de sleutelfunctie risicobeheer onafhankelijker gepositioneerd.

DNB heeft het pensioenfonds in een mitigatiebrief gevraagd om alle relevante controls op het gebied van informatiebeveiliging op het minimaal vereiste niveau te krijgen. Per eind 2022 moet dit zijn gerealiseerd om medio 2023 in ieder geval zes maanden effectieve werking aantoonbaar te kunnen maken. Het fonds heeft hiertoe een IT-risicoanalyse uitgewerkt. In samenwerking met Blue Sky Group wordt het IT control framework herijkt en aangepast aan de huidige vereisten.

Vooruitblik

Het IRM-jaarplan voor 2023 staat vooral in het teken van de volgende belangrijke onderwerpen:

Nieuw pensioenakkoord

De Wet Toekomst Pensioenen zal naar verwachting per 1 januari 2027 van kracht zijn. Het fonds heeft een inhoudelijke en operationele projectmanager in de arm genomen om het fonds te ondersteunen in het traject van overgang naar een nieuw pensioenstelsel. Voor de risicobeheerfunctie is de uitwerking van het pensioenakkoord door de eerste lijn een aandachtspunt gedurende 2023 en de jaren erna. In 2022 is de risk self assessment op het nieuwe pensioenstelsel nader uitgewerkt. Naarmate het transitiemoment dichterbij komt, nemen de risico's toe. In 2023 zal de risicobeheerfunctie samen met de eerstelijns op kwartaalbasis over de status van de RSA rapporteren als onderdeel van de voortgangsrapportage over het nieuwe stelsel. Hierbij wordt tevens de effectiviteit van de beheersmaatregelen beoordeeld.

Volwassenheid IT-risicobeheer

Blue Sky Group heeft in 2022 een project uitgevoerd om het IT- risicobeheer op een hoger volwassenheidsniveau te brengen. De risicobeheerfunctie zal in 2023 op basis van de verstrekte rapportages opnieuw beoordelen of de beheersing van het IT-risicobeheer bij Blue Sky Group adequaat is en waar nodig de monitoring aanscherpen.

Daarnaast heeft het fonds in 2022 zelf een risk self assessment uitgevoerd op (een selectie van) de 58 DNB controls voor informatiebeveiliging en de beheersing op het gewenste niveau gebracht. In de eerste helft van 2023 zal, mede naar aanleiding van de mitigatiebrief van DNB, een audit worden uitgevoerd op het IT-risicobeheer door het fonds. De risicobeheerfunctie zal de opvolging van eventuele actiepunten vanuit deze audit in de tweede helft van 2023 coördineren.

Datakwaliteit

Eén van de speerpunten bij de toekomstige overgang naar het nieuwe pensioenstelsel is datakwaliteit. Dit is extra relevant vanwege de complexiteit van de pensioenregeling van het fonds. In 2022 heeft de Pensioenfederatie het kader Datakwaliteit gepubliceerd. Dit document beschrijft zes fasen die pensioenfondsen moeten doorlopen. DNB verwacht dat pensioenfondsen de richtlijnen uit dit kader volgen. In 2022 heeft het fonds de eerste stappen gezet, via het opstellen van een datastrategie en een datakwaliteitsbeleid. De risicobeheerfunctie zal in 2023 de risico's ten aanzien van datakwaliteit in kaart brengen en een bijdrage leveren aan het te doorlopen stappenplan. De datakwaliteit bij Blue Sky Group is de belangrijkste bron voor de datakwaliteit bij het fonds. Blue Sky Group heeft in 2022 verbeteringen doorgevoerd in de datakwaliteit, mede op basis van auditbevindingen, en zal dat ook in 2023 doen. De risicobeheerfunctie zal in 2023 de opvolging van de bevindingen monitoren.

Eigen Risico Beoordeling

De Eigen Risico Beoordeling (ERB) wordt minimaal eens in de drie jaar uitgevoerd en bevat een integrale beoordeling van de risico's van het pensioenfonds en de doelmatigheid van het risicobeheer. De eerste ERB is in 2020 uitgevoerd, de tweede volgt in 2023. Hierbij wordt rekening gehouden met de aanbevelingen die DNB heeft teruggekoppeld aan de sector.

ESG-risico's

Vanuit zowel wettelijke als maatschappelijke ontwikkelingen nemen de wens en de noodzaak toe om ESG stevig te verankeren binnen het fonds. ESG-risico's zijn in 2022 opgenomen in het integrale risicoraamwerk van het fonds. In 2022 heeft DNB de guidance ESG-risicobeheer gepubliceerd. Onderdeel hiervan is de noodzaak tot kwantificering van ESG-risico's. De risicobeheerfunctie wil in 2023 toetsen in hoeverre het fonds voldoet aan deze guidance en eventueel aanvullende ESG-analyses of beheersing toevoegen.

7.5 Risicobeschrijving

Inleiding

In de tabel met de weergave van de risicobereidheid in paragraaf 7.1 wordt inzichtelijk gemaakt welke risicodomeinen (strategisch, financieel en niet-financieel) het pensioenfonds heeft geïdentificeerd en welke onderliggende risico's daarbij worden onderkend. Deze indeling wordt aangeduid als de risicotaxonomie van het pensioenfonds en deze set aan risico's vormt de basis voor het vaststellen van het risicoprofiel van het pensioenfonds. De risicodomeinen zijn als volgt ingedeeld:

- Strategische risico's: de fondseigen risico's die betrekking hebben op de strategie van het pensioenfonds en zijn directe omgeving.
- Financiële risico's: risico's die van invloed zijn op de financiële situatie. Financiële risico's zijn te kwantificeren op basis van eigen normen en FTK-eisen.
- Niet-financiële risico's: risico's die de operationele bedrijfsvoering in gevaar brengen. Niet-financiële risico's zijn deels te kwantificeren en deels kwalitatief te normeren. Binnen de categorie niet-financiële risico's is er een speciale plek voor subrisico's met betrekking tot het integriteitsdomein: risico's die zowel een financiële impact als een reputatie-impact kunnen hebben op het pensioenfonds en daarmee het voortbestaan in gevaar brengen. Integriteitsrisico's zijn kwalitatief te normeren.

Hierna worden de risico's nader toegelicht.

Risicodefinities

Strategische risico's

Afhankelijkheidsrisico

Het risico dat de invloed en ontwikkelingen van bij het pensioenfonds betrokken partijen resulteren in conflicterende belangen met het pensioenfonds en/of beïnvloeding van de financiële positie van het pensioenfonds. Het pensioenfonds krijgt bijvoorbeeld bij nieuwe ontwikkelingen onvoldoende implementatietijd als gevolg van langdurige besluitvorming van het arbeidsvoorwaardelijk overleg, de verplichtingen aan het pensioenfonds kunnen niet meer (volledig) worden nagekomen door de sponsor (financiële positie), leden van pensioenfondsgremia laten zich meer of te veel leiden door de belangen van de eigen achterban of het pensioenfonds beschikt over onvoldoende expertise waardoor het te afhankelijk wordt van de uitvoeringsorganisatie.

Politiek/omgevingsrisico

Het omgevingsrisico betreft veranderingen van buiten het pensioenfonds. Het kan bijvoorbeeld gaan om verschuivende concurrentieverhoudingen, een veranderende opstelling van belanghebbenden, aantasting van de reputatie en verslechtering van het ondernemingsklimaat. Het pensioenfonds beheerst dit risico door te anticiperen op nieuwe ontwikkelingen, trends in het pensioenlandschap te bespreken en transparant te zijn bij de belangenafweging en besluitvorming.

Strategische uitvoeringsrisico

Het risico dat het pensioenfonds niet snel genoeg kan inspelen op veranderingen in de omgeving en/of veranderende eisen door de toezichthouders en wetgeving. Dit kan ontstaan door beperkte verandercapaciteit bij (onder)uitbestedingspartijen, beperkte beschikbare tijd bij bestuursleden door de eisen van een fulltime baan of van andere functies, en door beperkte mogelijkheden voor kostenbeheersing (zoals weinig schaalvoordelen).

Reputatierisico

Het risico dat de marktpositie van het pensioenfonds verslechtert als gevolg van een negatieve perceptie van het imago van het pensioenfonds door belanghebbenden, tegenpartijen en/of regelgevende instanties. Door negatieve berichtgeving in (social) media kunnen de reputatie van het pensioenfonds en het vertrouwen van (potentiële) deelnemers in het pensioenfonds worden geschaad.

Governancerisico

Het risico van een niet voldoende functionerend bestuurlijk proces en/of model waardoor de besluitvorming niet voldoende zorgvuldig en doeltreffend is.

Financiële risico's

Renterisico

Het risico dat rentebewegingen leiden tot ongewenste effecten op de financiële positie van het fonds, als gevolg van ontoereikende afstemming tussen de beleggingen en de verplichtingen op het gebied van rentelooptijden en rentevoet. Dit kan onder andere worden veroorzaakt door een niet-parallelle verschuiving van de rentecurve.

Inflatierisico

Het risico dat de werkelijke inflatie (sterk) hoger uitvalt dan verwacht en/of dat de inflatieverwachting (sterk) stijgt, waardoor de doelstelling van het pensioenfonds in gevaar komt. Het streven naar een waardevast (reëel) pensioen geeft een risico dat de verandering van de pensioenvoorzieningen als gevolg van inflatie niet gecompenseerd wordt door een waardeverandering van de beleggingen.

Prijswolatiliteit

Het risico dat veranderingen in marktprijzen van beleggingen een negatieve invloed hebben op het rendement van de portefeuille van het pensioenfonds.

Valutarisico

Valutarisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen in vreemde valuta verslechtert als gevolg van veranderingen in valutakoersen. De kans dat de wisselkoers van vreemde valuta verslechtert ten opzichte van de euro betekent een risico voor een pensioenfonds, omdat de verplichtingen veelal in euro luiden en de bezittingen (deels) in vreemde valuta.

Kredietrisico

Het risico dat een belegging in waarde daalt doordat een tegenpartij de contractuele verplichtingen niet kan nakomen, kredietwaardigheid verliest of failliet gaat.

Illiquiditeitsrisico

Het risico dat het beheer van de illiquide beleggingen niet wordt uitgevoerd conform het beleid. De risico's die samenhangen met illiquide beleggingen zitten in het niet tegen acceptabele prijzen liquide maken van deze activa, de wijze waarop de waardering van deze activa tot stand komt en de operationele beheersing en kosten die hiermee samenhangen.

Tegenpartijrisico

Een vorm van kredietrisico dat voorkomt uit blootstelling aan synthetische beleggingsproducten, zoals renteswaps, repo's of valutacontracten.

Actief beheer risico

Het actief beheer risico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel)portefeuille vastgelegde benchmark.

Liquiditeitsrisico

Het risico dat het pensioenfonds onvoldoende liquide middelen heeft om op korte termijn te voldoen aan zijn verplichtingen: het uitbetalen van pensioenuitkeringen en/of financieringsverplichtingen vanuit beleggingen. Dit kan gebeuren wanneer de vraag naar liquide middelen groter is dan de aanwezige allocatie naar liquide beleggingen. Het pensioenfonds kan in dit geval niet vrij over de middelen beschikken of slechts door ze tegen een fors lagere prijs te verkopen dan waarvoor ze gewaardeerd worden.

Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico is het risico op een ongunstige verandering in de waarde van de technische voorziening door inadequate aannames over de vaststelling van de technische voorzieningen. Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer leven dan verondersteld. Daarnaast is er nog het arbeidsongeschiktheidsrisico. Dit is het risico dat verliezen optreden als gevolg van verschillen tussen de werkelijke en veronderstelde schade die voortkomt uit arbeidsongeschiktheid.

Actuariële premie risico

Het risico dat de premiestelling niet aansluit bij de korte of lange termijn doelstellingen van het fonds. Een gevolg is dat de dekkinggraad uitholt als gevolg van een te lage ontvangen premie ten opzichte van de kostprijs van nieuwe pensioenopbouw.

ESG-risico

Dit risico is tweeledig. Aan de ene kant gaat het om het risico dat er als gevolg van het door het pensioenfonds gevoerde beleggingsbeleid sprake is van negatieve gevolgen voor mens, milieu of samenleving. Aan de andere kant is er het risico op negatieve gevolgen voor de waarde van de beleggingen van het pensioenfonds als gevolg van klimaatverandering en de energietransitie.

Niet-financiële risico's*Uitbestedingsrisico*

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van uitbestede werkzaamheden wordt geschaad. Het pensioenfonds besteedt de pensioenuitvoering, de bestuursondersteuning en het vermogensbeheer uit aan Blue Sky Group. Het uitbestedingsrisico van het pensioenfonds is vooral het risico dat deze uitvoeringsorganisatie niet handelt volgens het verstrekte mandaat.

IT-risico

Het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, continu, wendbaar en/of beveiligd worden ondersteund door IT. Dit IT-risico kan bijvoorbeeld optreden als de IT-strategie en het IT-beleid niet of onvoldoende zijn toegerust voor de bedrijfsprocessen. Daarnaast kan sprake zijn van het IT-risico bij:

- de beveiliging (bijvoorbeeld toegang voor niet-geautoriseerde gebruikers);
- de beheersbaarheid (ontoereikend beheer van de ICT-omgeving);
- de continuïteit (het niet beschikbaar zijn van de IT-infrastructuur, waaronder applicaties en systemen).

Juridisch risico

Het juridisch risico hangt samen met (veranderingen in) wet- en regelgeving, waardoor de rechtspositie van het pensioenfonds mogelijk in gevaar komt. Dit kan ook gebeuren doordat het pensioenfonds contractuele bepalingen niet heeft vastgelegd of niet correct heeft gedocumenteerd. Een belangrijk onderdeel van juridisch risico is het compliancerisico. Het compliancerisico omvat het niet naleven door het pensioenfonds van interne regelgeving, zoals de gedragscode en beleggingsrichtlijnen.

Privacyrisico

Dit betreft het risico op onvoldoende bescherming van persoonsgegevens van deelnemers en/of belanghebbenden zodat niet wordt voldaan aan de uitgangspunten zoals opgenomen in de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Dit kan tevens een negatieve impact hebben op de reputatie en leiden tot een aanwijzing of boete van de externe toezichthouder.

Integriteitsrisico

Bij het integriteitsrisico gaat het om het risico dat het pensioenfonds niet integer handelt. Dit risico kent een serie subrisico's die in het IRM-beleid is uitgewerkt.

Frauderisico

In ons integraal risicobeheerbeleid waaronder de SIRA (Systematische Integriteitsrisicoanalyse) is het risico van fraude en de beheersing daarvan in de vorm van preventieve maatregelen en mogelijke detectie een belangrijk aandachtspunt. Frauderisico wordt gezien als een onderdeel van het integriteitsrisico.

Voor de analyse van mogelijke frauderisico's hebben we onderscheid gemaakt tussen frauderisico binnen onze eigen organisatie door onze medewerkers en frauderisico bij onze uitbestedingspartners die ons (kunnen) raken. Uit de SIRA blijkt dat een breed scala aan maatregelen is getroffen om frauderisico's te beheersen. De netto risico's uit de SIRA met betrekking tot fraude zijn als laag ingeschat.

Voor de beheersing van de frauderisico's zijn in ons risicobeheerraamwerk beheersmaatregelen geformuleerd. Met betrekking tot concrete frauderisico's binnen onze eigen organisatie vallen hier onder andere onder: gedragscodes, functiescheiding, incidenten- en klokkenluidersregelingen en het stimuleren van awareness bij dit thema.

Ten aanzien van de activiteiten die zijn uitbesteed, geldt dat door taakafbakening ook daar een vorm van functiescheiding is gecreëerd. Verdere beheersing vindt plaats doordat jaarlijkse actualisatie van Service Level Agreements op basis van de meest recente inzichten plaatsvindt, kennis wordt genomen van periodieke performance- en financiële rapportages en gebruik wordt gemaakt van ISAE 3402-verklaringen en compliance-verklaringen die beschikbaar worden gesteld door de uitbestedingspartners. Daarnaast vinden frequent gesprekken plaats waarin beheersing, inclusief de mogelijkheid van fraude, regelmatig aan de orde komt. Ons hebben in 2022 geen fraudesignalen bereikt.

8 TOEKOMSTVERWACHTING 2023

Oekraïne-crisis

De oorlog in Oekraïne, die sinds eind februari 2022 woedt, had in 2022 grote invloed op de financiële markten. Door de stijging van de energieprijzen vanwege de oorlog en oplopende tekorten bij de voedselvoorziening en van industriële grondstoffen is de prijsinflatie in 2022 op een ongekend hoog niveau uitgekomen. Het bestuur besloot in maart 2022 om alle beleggingen in Rusland af te waarderen en indien mogelijk te verkopen. De betreffende beleggingen zijn afgewaardeerd naar nihil; door de algehele impact op de wereldeconomie en het stijgen van de marktrente voelde het fonds de gevolgen op indirecte wijze. Het bestuur blijft de ontwikkelingen in 2023 nauwlettend volgen en beoordelen.

Vermogensontwikkeling

Ten opzichte van eind 2022 steeg de dekkingsgraad van het fonds in het eerste kwartaal van 2023 licht. De actuele dekkingsgraad kwam aan het einde van het eerste kwartaal van 2023 uit op 122,8% met een beleidsdekkingsgraad van 126,4%. Het belegd vermogen van het pensioenfonds steeg ook licht en bedroeg eind maart 2023 EUR 3,6 miljard.

Nieuw pensioenstelsel

Om zich tijdig en gedegen te kunnen voorbereiden, volgt het pensioenfonds de ontwikkelingen rondom het nieuwe pensioencontract sinds enkele jaren op de voet en heeft het sinds 2021 een projectstructuur ingericht. Na frequent overleg van het pensioenfonds en sociale partners anderzijds en Blue Sky Group anderzijds en diverse kennissessies voor het bestuur en het verantwoordingsorgaan van het fonds in 2022, is de verwachting voor 2023 dat de sociale partners de contouren van de nieuwe regeling concreter in beeld krijgen. Ook wordt er in 2023 verder gewerkt aan het toetsingskader. De verwachting is daarnaast dat sociale partners in 2023 hun transitieplan vaststellen en het pensioenfonds de opdrachtaanvaarding en het opstellen van het bijbehorende communicatie- en implementatieplan ter hand neemt.

Risicomanagement

Net als in 2022 is de uitwerking van het pensioenakkoord door de eerste lijn in 2023 een belangrijk aandachtspunt voor de risicobeheerfunctie. Eén van de speerpunten bij de toekomstige overgang naar het nieuwe pensioenstelsel is datakwaliteit. De risicobeheerfunctie zal in 2023 de risico's ten aanzien van datakwaliteit in kaart brengen, een bijdrage leveren aan het stappenplan dat wordt doorlopen en de opvolging van het doorvoeren van verbeteringen in de datakwaliteit monitoren.

Ook staat in 2023 de uitvoering van de Eigen Risico Beoordeling (ERB) op de agenda. Hierbij zal het pensioenfonds rekening gehouden met de aanbevelingen die DNB aan de sector heeft gedaan.

De risicobeheerfunctie zal in 2023 op basis van de rapportages toetsen in hoeverre het fonds voldoet aan de in 2022 door DNB gepubliceerde guidance ESG risicobeheer en eventueel aanvullende ESG analyses of beheersing toevoegen.

Tot slot zal de risicobeheerfunctie in 2023 op basis van de rapportages inzake het project IT-risicobeheer beoordelen of de beheersing van het IT-risicobeheer bij Blue Sky Group adequaat is en waar nodig de monitoring aanscherpen. Ook zal in de eerste helft van 2023 een audit worden uitgevoerd op het IT-risicobeheer door het fonds. In de tweede helft van 2023 zal de risicobeheerfunctie de opvolging van eventuele actiepunten vanuit deze audit coördineren.

Sanctiewetgeving

Het pensioenfonds blijft voldoen aan de sanctiewetgeving. Dit betekent onder andere dat de bestanden met deelnemers periodiek worden gescreend. Mochten er naar aanleiding van deze screening zaken naar voren komen, dan wordt daar conform wet- en regelgeving opvolging aan gegeven.

Geen herstelplan noodzakelijk

Bij een tekort moet een pensioenfonds jaarlijks een herstelplan voor de komende tien jaar indienen. Het pensioenfonds was per ultimo 2022 uit herstel en heeft DNB hierover in januari 2023 geïnformeerd. Omdat er geen sprake was van een tekort per eind 2022, hoeft het pensioenfonds in 2023 geen geactualiseerd herstelplan per 1 januari 2023 in te dienen bij DNB.

9 ONTWIKKELINGEN NA BALANSDATUM

Kostendekkende premie 2023

De premie 2023 was niet kostendekkend. Dit werd veroorzaakt door de hogere inflatie en de hogere backservicelast in de eindloonregeling. In overleg met de sociale partners is besloten om het tekort van EUR 5,633 miljoen te financieren uit de bestemmingsreserves.

Stapsgewijze invoering van de aangepaste UFR

Op advies van de commissie parameters heeft DNB per 1 januari 2023 de methode waarop de rentetermijnstructuur wordt vastgesteld aangepast. Deze wijziging is nog niet verwerkt in de technische voorziening (TV). Het effect op de TV van deze wijziging per 1 januari 2023 is EUR 7,2 miljoen. Het effect op de dekkingsgraad is -0,4%.

10 VERSLAG INTERN TOEZICHT

1 Organisatie en invulling van het intern toezicht

Organisatie

Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel (hierna: het fonds) kent een omgekeerd gemengd bestuursmodel, een model dat zowel uitvoerende als niet-uitvoerende bestuursleden heeft en waarbij het intern toezicht is belegd bij de niet-uitvoerende bestuursleden (hierna: de NUB). Bij het uitoefenen van hun toezichtstaak worden de NUB in adviserende zin ondersteund door de auditcommissie (hierna: de AC).

Met deze rapportage leggen de NUB verantwoording af over de uitvoering van het intern toezicht in 2022, de genomen besluiten en delen zij hun observaties en aanbevelingen.

Invulling

Het toezicht vindt achteraf plaats. In de rol van toezichthouder richten de NUB zich in ieder geval op:

1. Het beleid van het bestuur;
2. De algemene gang van zaken in het fonds;
3. Een adequate risicobeheersing;
4. De evenwichtigheid van de belangenafweging.

Gedurende het jaar vindt halfjaarlijks een review plaats en vormen de NUB zich een oordeel op deze vier punten.

Daarnaast stellen de NUB per jaar een toezichtplan op, waarin de thema's zijn vastgelegd waaraan de NUB in dat jaar specifieke aandacht willen geven. Met betrekking tot die thema's wordt per vergadering een update van de stand van zaken gegeven. Ook kijken de NUB of de actuele ontwikkelingen vragen om bijstelling van de toezichtthema's. Voor 2022 hadden de NUB de volgende thema's benoemd:

1. transitie nieuw pensioenstelsel;
2. Uitbesteding en kostenbeheersing;
3. Duurzaamheid;
4. Cybersecurity.

De beoordeling van de toezichtthema's kent de volgende stappen:

- Thema en scope van de onderzoeksvraag bepalen;
- Documenten en rapportages beoordelen;
- Gesprekken met diverse relevante betrokkenen;
- Schriftelijke terugkoppeling van het gesprek en de bevindingen en een voorlopige conclusie en aanbevelingen formuleren;
- Plenair bespreken in de NUB en met de AC;
- Tussentijdse terugkoppeling aan het algemeen bestuur;
- Vaststellen uiteindelijke bevindingen en aanbevelingen.

Het intern toezicht legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan (hierna: het VO) van het fonds en aan de werkgever. Deze verantwoording vindt plaats door het delen van het toezichtplan en de toezichtrapportage. Bovendien overleggen de NUB ten minste éénmaal per jaar met het VO.

Het algemeen bestuur (hierna: het bestuur of AB) is verantwoordelijk voor de opvolging van de bevindingen en aanbevelingen van het intern toezicht. Hierbij geldt dat het bestuur beslist over de opvolging van bevindingen en aanbevelingen die betrekking hebben op het vormen van strategisch beleid. Voor de opvolging van bevindingen en aanbevelingen die betrekking hebben op de uitvoering van strategisch beleid, zijn de uitvoerende bestuurders verantwoordelijk. De NUB monitoren de opvolging van de bevindingen en aanbevelingen.

Bevindingen en aanbevelingen 2021

In de toezichtrapportage over 2021 hebben de NUB enkele aanbevelingen gedaan, die allemaal betrekking hadden op de toezichtthema's van dat jaar. Het monitoren van de opvolging van aanbevelingen is een continue proces dat zich over meerdere kalenderjaren kan uitstrekken. In onderstaand overzicht wordt aangegeven welke aanbevelingen wat de NUB betreft zijn opgevolgd in 2022 en welke aanbevelingen nog (nadere) opvolging behoeven.

Aanbeveling 2021	Aan	Opvolging
NPS: Werk een opdrachtaanvaardingskader uit waarmee het transitieplan straks op een evenwichtige belangenafweging kan worden beoordeeld.	AB	Het bestuur heeft hiertoe in 2022 de eerste stappen gezet. De aanbeveling blijft in 2023 gelden.
NPS: De rol van het fonds zal in het nieuwe pensioenstelsel anders zijn. Hiervoor zal een herijking van de missie, visie en strategie (hierna: MVS) nodig zijn. Ondanks de onduidelijkheden die er nog steeds zijn, kan het fonds aan de hand van een aantal scenario's toch tot een herijking komen. Waarbij wordt opgemerkt dat de MVS een 'levend document' is. Deze herijking biedt tot de transitiedatum een handvat bij het maken van keuzes.	AB	Het bestuur heeft in 2022 de MVS herijkt. Het is goed om deze te blijven herijken.
NPS: Denk na over informatie en communicatie met de verschillende groepen deelnemers en stel een storyline/communicatieplan op om alle deelnemers te bereiken. Het project heeft een lange doorlooptijd. Het is van belang om goed in beeld te hebben wat wanneer gecommuniceerd wordt en met welk doel. Houd bij het opstellen van het communicatieplan rekening met de verschillende rollen die stakeholders hebben en de verschillende fasen (opstellen transitieplan/implementatie fase)	UB	Dit is gestart en moet nog verder uitgewerkt worden.
NPS: Blijf de eigen verantwoordelijkheid bewaken en voorkom dat het bestuur afhankelijk wordt van de voortgang bij sociale partners. Zorg dat je als fonds de regie houdt in de afstemming met sociale partners. Met als uitgangspunt om waar mogelijk gezamenlijk op te trekken, doch met duidelijke afbakening van de verschillende verantwoordelijkheden. Als fonds is het slechts bewaken van eigen verantwoordelijkheden daarin onvoldoende om grip te houden op de voortgang.	UB	De aanbeveling is opgevolgd. Complimenten hiervoor!
NPS: Richt voor het geval het proces vastloopt met behulp van een commissie een escalatietraject in.	UB	Een commissie is een te zwaar middel gebleken, de escalatie loopt via de onafhankelijk voorzitter.
Kosten: Stel meerjarige kostendoelstellingen op als kader voor besluitvorming over kosten en kwaliteit.	AB	Het ontbreekt nog steeds aan inzicht, daarom kan deze aanbeveling nog niet uitgevoerd worden.

Aanbeveling 2021	Aan	Opvolging
Kosten: Bepaal op basis van kostendoelstellingen een streefniveau voor de kosten per deelnemer.	UB	Het ontbreekt nog steeds aan inzicht, daarom kan deze aanbeveling nog niet uitgevoerd worden.
Kosten: Rapporteer over de mate waarin kostendoelstellingen gehaald worden en stuur tijdig bij.	UB	Het ontbreekt nog steeds aan inzicht, daarom kan deze aanbeveling nog niet uitgevoerd worden.
ESG: Beleg ESG expliciet binnen het bestuur.	AB	Het bestuur heeft besloten om deze aanbeveling niet over te nemen. In plaats van iemand aan te wijzen komt dit onderwerp elke vergadering terug op de bestuursagenda.
ESG: Werk duurzaamheid uit in de missie, visie, strategie van het fonds en geef het daarbinnen een meer prominente plek. Kijk vanuit de ambitie naar beleid en vanuit beleid naar uitwerking.	AB	Dit is gebeurd.
ESG: Zorg dat duurzaamheidsaspecten bij strategische beleggingsbesluiten stelselmatig op systematische wijze en in voldoende mate worden meegewogen.	UB	Met de hulp van Kempen wordt dit goed en op systematische wijze opgepakt.
Cyber: Bouw IT-kennis op in het algemeen bestuur.	AB	Dit is nog in onvoldoende mate gebeurd.
Cyber: Formuleer Informatiebeveiligingsbeleid op fondsniveau en op het niveau van de uitvoerder en zet een adequate rapportagestructuur op waarmee bestaan en werking kunnen worden getoetst.	AB	Self assessment heeft plaatsgevonden. Nu is het tijd om het eigen beleid uit te breiden aan de hand van dit self assessment.
Cyber: Wijs het onderwerp Informatiebeveiliging toe aan een specifiek expertisegebied van een uitvoerend bestuurslid.	UB	Dit is gebeurd.

2 Algemeen oordeel intern toezicht

De NUB hebben zich een algemeen oordeel gevormd aan de hand van vier onderdelen.

Beleid van het algemeen bestuur

De NUB zien dat het bestuur voldoende oog heeft voor de interne ontwikkelingen en de kwaliteit van de dienstverlening bij BSG. Het vraagstuk rondom kostentransparantie wordt op een positief-kritische wijze aan de orde gesteld bij BSG. De NUB zijn tevreden over de inrichting van het risicobeheer bij het fonds; zo worden de risicorapportages steeds completer en geven steeds beter inzicht. Op het gebied van communicatie zijn er in 2022 veel (succesvolle) initiatieven geweest, zoals het Cabine Pensioenplein, Pensioen Inspiratie Team (PIT'ers), inzet van sociale media en het risicopreferentieonderzoek.

Het bestuur heeft veel oog voor goed pensioenfondsbestuur. Er worden themadagen georganiseerd en opleidingen aangeboden. In de zelfevaluatie zijn Boardroom Dynamics en de samenwerking met andere gremia onderwerp van gesprek geweest.

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan de uitvoerende bestuurders

- Blijf deelnemers aan de voorkant betrekken, zoals bij het risicopreferentieonderzoek is gedaan. Dit heeft een positieve uitwerking op de uiteindelijke communicatie.

Algemene gang van zaken

De juiste onderwerpen worden geagendeerd en met enthousiasme en gedrevenheid door de UB gebracht. Daarnaast ondernemen de UB tijdig actie als dat nodig is. Het bestuur is in control en handelt proactief. Het onderwerp compliance komt regelmatig terug op de bestuursagenda, wat als positief wordt ervaren. Om de NUB in staat te stellen hun diverse werkgeversverantwoordelijkheden goed in te vullen, zoals beloning en (her)benoeming, stellen de NUB hier een commissie voor in.

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Schenk nog meer aandacht aan HR-gerelateerde onderwerpen.
- Zet de evaluatie van het omgekeerd gemengd bestuursmodel in 2023 op de bestuursagenda.

Adequate risicobeheersing

Er zijn in 2022 goede stappen gezet met de wijziging van het sleutelfunctiehouderschap en de vervulling door Ortec. De sleutelfunctiehouder denkt goed 'tegen' en zorgt voor meer countervailing power. Het bestuur heeft in 2022 naar de eigen risicobereidheid gekeken en deze op bepaalde punten herijkt. Risico's en risico opinies worden goed meegenomen bij de besluitvorming en hebben een vaste plek in de voorlegger.

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Zorg ervoor dat het bestuur voldoende meegenomen wordt op het gebied van risicobeheer. Het bestuur dient daarbij kritisch te blijven op rollen, taken en verantwoordelijkheden.
- Geef de herijking van de eigen risicobereidheid van het bestuur vorm als een continu proces.

Evenwichtigheid van de belangenafweging

De NUB zijn van oordeel dat de besluitvorming door het bestuur adequaat gebeurt, waarbij de evenwichtige belangenafweging systematisch aan de orde komt. Evenwichtige belangenafweging wordt echter niet altijd expliciet besproken.

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Leg nadrukkelijker vast (in notulen) hoe evenwichtige belangenafweging een rol speelt in de besluitvorming en de onderbouwing van het besluit, en besteed aandacht aan de consequenties hiervan voor een eventuele vervolgbeslissing. Dit is in het bijzonder van belang met het oog op de grote besluiten die de komende tijd genomen moeten worden.

3 Oordeel specifieke toezichtonderwerpen

3.1 Nieuw Pensioenstelsel

Algemeen

We staan aan de vooravond van de invoering van een nieuw pensioenstelsel. De NUB hebben gekeken of het fonds zich op alle fronten voldoende voorbereidt en tijdig inzichtelijk heeft wat en wie er nodig zijn om de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel te kunnen realiseren. Daarnaast is beoordeeld of de integrale aanpak en de procesinrichting dermate juist en volledig is, opdat het bestuur in staat is invulling te geven aan (de transitie naar) het Nieuwe Pensioenstelsel en daarin op een juiste en evenwichtige manier alle keuzes en afwegingen kan maken die hiermee gepaard gaan.

De NUB zien met betrekking tot de aanbevelingen uit 2021 dat het bestuur deze voortvarend heeft opgepakt. De missie, visie en strategie zijn inmiddels herijkt. Ook het projectleiderschap is goed ingericht. Na het vertrek van de voormalige projectleider is door de UB snel actie ondernomen en is een nieuwe interne projectleider aangesteld die inmiddels goed op stoom is gekomen. De samenwerking met het AVO loopt goed, maar er bestaat nog zorg dat AVO-partijen niet (tijdig) “leveren”. Om het risico dat AVO partijen niet tijdig leveren te beperken is een planning met harde deadlines opgesteld die met alle partijen is besproken en door hen wordt onderschreven. Op 1 juli 2023 moet het transitieplan gereed zijn en op 1 januari 2026 zal de implementatie moeten plaatsvinden.

Binnen het bestuur is in 2022 veel aandacht besteed aan het nieuwe pensioenstelsel. Er wordt alles aan gedaan om het gehele bestuur mee te nemen, maar dit blijft een aandachtspunt, omdat nog niet alles bekend is en de inhoud ook nog steeds wijzigt. De NUB zien verder dat de samenwerking met de verschillende stakeholders goed verloopt. De Vereniging Oud-Cabinepersoneel KLM (hierna: de VOC-KLM) wordt goed meegenomen, alsook het VO, die al meerdere kennissessies hebben gehad over het nieuwe pensioenstelsel. In december 2022 is het risicopreferentieonderzoek uitgezet onder de deelnemers, waarop zowel de NUB als het VO en de VOC-KLM input hebben kunnen leveren. In het eerste kwartaal van 2023 wordt met de afdeling communicatie van de uitvoeringsorganisatie een concreet plan van aanpak opgesteld.

Samengevat zijn de NUB van mening dat de integrale aanpak en procesinrichting voldoende is om ervoor te zorgen dat het bestuur in control is en blijft voor wat betreft de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. In de voorbereidingen hierop is het tijdig betrekken en informeren van de diverse gremia voldoende in het traject opgenomen. Omdat het project nieuw pensioenstelsel in 2023 doorloopt, zal dit toezichtthema in 2023 voortgezet worden.

Aanbevelingen

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Opleidingsplan: zorg ervoor dat ieder bestuurslid over voldoende kennis/kunde/tijd kan beschikken om de juiste beslissingen te kunnen nemen.
- Wees zuinig en kritisch met onderwerpen in 2023. Er komt in het kader van het nieuwe pensioenstelsel veel op het bord van het algemeen bestuur. Probeer hier rekening mee te houden en matig op overige onderwerpen waar mogelijk.
- Nu de daadwerkelijke overgang naar het nieuw pensioenstelsel concreter wordt en de datum van overgang dichterbij komt is het zaak om de communicatielijnen goed te blijven bewaken en te zorgen dat alle stakeholders en met name de deelnemers tijdig en stapsgewijs meegenomen worden in het proces. Dit om draagvlak en begrip te vergroten.

Aan de uitvoerende bestuurders

- Blijf proactief op dit dossier om de continuïteit te waarborgen.
- Zorg bij iedere stap in het proces van de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel voor duidelijke en begrijpelijke communicatie.

3.2 Kostenbeheersing en uitbesteding

Algemeen

Sinds eind jaren '90 zijn alle vermogensbeheer- en pensioenbeheerdiensten uitbesteed aan Blue Sky Group (BSG). Over deze reeks van jaren is in beperkte mate stilgestaan bij de vraag in hoeverre de vergoedingen die door het fonds aan BSG worden betaald passend zijn en in hoeverre de verhouding prijs/kwaliteit marktconform is. De uitvoerende bestuurders zijn in 2021 begonnen om de kosten van uitbesteding tot een van zijn prioriteiten te maken. Vervolgens hebben de NUB besloten tenminste gedurende 2021 en 2022 dit onderwerp tot één van hun toezichtthema's te maken.

De conclusie met betrekking tot het thema 'Kosten' voor 2022 is dat er geen grote verbeteringen hebben plaatsgevonden in de budgettering, rapportages van kosten, de nadere analyse van de kosten en daarmee ook het echt kunnen gaan sturen op de kosten. Bij BSG, die voor het fonds de financiële functie vervult, is ook gedurende 2022 sprake gebleven van een dunne bezetting resulterend in een beperkte mate van informatievoorziening. Dit vormt de grootste blokkade om verder te komen met betrekking tot goede inzichten in correctheid en de allocatie van kosten en overhead, de benchmarking van kosten en de kwartaalmatige actualisatie van budgetten. Ook ontbreekt nog een goed en gedetailleerd budget formaat. Er is daarmee nog steeds sprake van een 'black box' als het gaat over een meer verdiepend inzicht.

Op basis van het bovenstaande concluderen de NUB dat het teleurstellend is dat geen echte vooruitgang is geboekt op inzicht in en sturing op de kosten van het fonds. Dit belemmert de realisatie van de door het bestuur gewenste focus op bijvoorbeeld reductie van de kosten per deelnemer. In zeer belangrijke mate zal de gewenste voortgang in de handen liggen van de nieuwe CFRO. De NUB menen dat er geen alternatieven zijn om de gewenste versnelling te bereiken en ook dat 'meer druk zetten' bij BSG eerder zal afleiden dan tot succes zal leiden. Ook in 2023 blijft het thema 'Kosten' van groot belang.

Voor wat betreft uitbesteding lopen de basisprocessen met betrekking tot pensioenbeheer en communicatie goed. Er zijn wel zorgen, met name rondom governance en IT. Met betrekking tot governance is de situatie dat BSG ten gevolge van alle personele mutaties ook in 2022 nog op allerlei niveaus met veel interim-krachten werkt. De balans tussen in- en extern is daarmee scheefgegroeid. Deze niet-duurzame situatie resulteert in onrust in de organisatie en biedt te weinig continuïteit in de follow-up van belangrijke acties. De organisatie is wel stapje voor stapje bezig met het

herbouwen van een vaste formatie, zeker op topmanagement niveau. De NUB kunnen zich daarom goed vinden in de aanpak van ‘continue aandacht en dialoog met BSG’.

Bij het thema ‘Uitbesteding’ is er duidelijk zorg bij de NUB. Rondom IT is een voortvarende oplossing van de zorgpunten cruciaal. Hierbij wegen met name die onderdelen die van belang zijn onderweg naar het nieuwe pensioenstelsel zwaar.

Aanbevelingen

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Draag als aandeelhouder bij investeringen door BSG zorg voor een heldere business case, waarin de toedeling van kosten en opbrengsten goed zichtbaar is.

Aan de uitvoerende bestuurders

- Stel een plan van aanpak op voor het tussentijds monitoren van kosten.
- Ga door met de aanpak ‘continue aandacht en dialoog met de uitvoeringsorganisatie’.
- Zorg dat nieuwe systeem gewenste kostentransparantie biedt.

3.3 Duurzaamheid

Algemeen

Klimaat en duurzaamheid zijn voor het fonds belangrijke thema’s. Daar past een duidelijke ESG-ambitie bij (ESG: Environmental, Social, Governance). ESG richt zich op specifieke factoren die van invloed zijn op rendement en risico van de beleggingen zoals impact op milieu en sociale en bestuurlijke factoren. De NUB hebben in 2022 beoordeeld welke stappen er gezet zijn om die ambitie verder te concretiseren.

Het thema duurzaamheid heeft binnen het bestuur een prominente plek op de agenda gekregen. Zo heeft het onderwerp in 2022 iedere vergadering op de agenda gestaan en is de ambitie uitgesproken om dat in 2023 te continueren. De komst van Van Lanschot Kempen Investment Management (verder: Kempen) als fiduciair adviseur heeft ook duidelijk bijgedragen aan de verdere ontwikkeling van het beleid. Begin 2023 is er een aparte kennissessie over duurzaamheid georganiseerd.

Samen met Kempen is het bestuur in 2022 gestart met het doorlopen van een concreet stappenplan:

- Meten van de ESG-ambitie
- Aanscherpen van het ESG-beleid
- Evaluatie van de onderliggende beleggingen
- Bijsturen aan de hand van ESG-criteria en -kansen

Hieraan voorafgaand is de eerste rapportage met betrekking tot ESG gerealiseerd. Ook zijn concrete stappen gezet door de samenstelling van de portefeuille aandelen ontwikkelde markten (circa 20% van de totale beleggingsportefeuille) te laten aansluiten bij een duurzaamheidsbenchmark. Hiermee is de zogeheten carbon footprint van deze portefeuille ongeveer 50% lager dan voorheen.

De bijbehorende transactiekosten waren lager dan vooraf verwacht, mede door de toepassing van cross-selling. Verder heeft het bestuur besloten om binnen de portefeuille staatsobligaties voor circa 15% te gaan beleggen in groene obligaties. Deze keuze zal in 2023 worden geëffectueerd in de beleggingsportefeuille.

Het bestuur wil stapsgewijs komen tot verdere concretisering en uitwerking van de duurzaamheidsambitie. Fundamentele aanpassingen wil het bestuur weloverwogen nemen, waarbij de balans tussen rendement en risico een prominent aandachtspunt is. Ook is het van belang dat

resultaten concreet meetbaar zijn en afgezet kunnen worden ten opzichte van de ambitie. In oktober 2022 heeft het bestuur een ESG-enquête ingevuld, mede om vast te stellen welke beelden en specifieke verwachtingen er binnen het bestuur leven over dit thema. Er is afgesproken om de uitkomsten van dit onderzoek in 2023 verder met elkaar uit te diepen.

Ten slotte is duurzaamheid inmiddels onderdeel van de missie, visie, strategie van het fonds en heeft het ook daarbinnen een prominente plek.

Al met al zijn de ontwikkelingen in 2022 op dit thema positief. Nu er ook een duidelijker kader voor de verdere ontwikkeling bestaat, hebben de NUB besloten om duurzaamheid in 2023 niet apart als toezichtthema te benoemen.

Aanbevelingen

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Vervolg de groene reis met als bestemming een concreet ESG-beleid dat past bij de ambities van het fonds en ook rekening houdt met de voorkeuren van deelnemers.

Aan de uitvoerende bestuurders

- Zorg dat duurzaamheidsaspecten bij strategische beleggingsbesluiten stelselmatig op systematische wijze en in voldoende mate worden meegewogen.

3.4 IT en Cybersecurity

Algemeen

Sinds het datalek bij de pensioenuitvoeringsorganisatie in 2021 is een aantal projecten opgestart waaronder herijking IT beleid en het IT control framework. Er zijn sessies gehouden om awareness te creëren en er heeft een evaluatie plaatsgevonden van de crisisaanpak naar aanleiding van het datalek. Cybersecurity is een subonderdeel van het Informatiebeveiligingsbeleid van het fonds. De werkzaamheden zijn uitbesteed aan BSG, maar het bestuur blijft in geval van uitbesteding verantwoordelijk voor de informatiebeveiliging. Het bestuur moet in beeld hebben welke risico's het loopt en of het dat verantwoord vindt.

In het derde kwartaal van 2022 heeft BSG de IT risk self assessment uitgevoerd. Uit deze self assessment bleek dat een aantal van de 54 DNB controls van het IT control framework niet effectief was. De uitvoeringsorganisatie heeft vervolgens alles uit de kast gehaald om aan de DNB controls te voldoen per jaareinde. Er is nog 1 control niet op het gewenste volwassenheidsniveau. Hiervan is de DNB op de hoogte gebracht eind december 2022. De IT self assessment is ook uitgevoerd voor het eigen fonds op basis van een set van 15 controls die DNB als minimum aanhoudt voor pensioenfondsen zelf. Op twee controls scoort het fonds een DNB-score van 2 in plaats van de vereiste score van 3. Het fonds is met zijn IT-uitvoerder een plan overeengekomen om op het gewenste resultaat te komen.

Een blijvend punt van zorg voor de NUB is de grote mate van externe inhuur en verloop op het IT-domein. Temeer daar veel extra IT-capaciteit en inherent hieraan cybercapaciteit nodig zal zijn om het nieuwe pensioenstelsel valide te kunnen uitvoeren. De partij Quint is ingehuurd om een kwaliteitsoordeel af te geven over het doelarchitectuuronderzoek van BSG dat ziet op een nieuw administratiesysteem ten behoeve van het nieuwe pensioencontract. Een voorlopige conclusie laat zien dat bepaalde risico's naar achteren worden geschoven en daar moeten de besturen van de drie fondsen op letten. De NUB adviseert dit punt volgend jaar verder uit te werken als toezichtthema.

De NUB hebben geconstateerd dat er veel gebeurd is op IT-gebied. De Awareness ten aanzien van IT/Cybersecurity is sterk verbeterd. Aan de verplichte volwassenheidsniveaus voor de DNB controls wordt hard gewerkt. Ten gevolge van personeelsverloop neemt de deskundigheid af en dat is niet snel op te lossen door inhuur. Monitoring en opvolging door de UB FRI blijft noodzakelijk en het bestuur via de kwartaalrapportages. Daarnaast zou het streven van BSG moeten zijn om ISO27001 gecertificeerd te zijn voor haar informatiebeveiligingsbeleid.

Aanbevelingen

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Blijf cybersecurity monitoren van aan de hand van de kwartaalrapportages.
- Maak een beleidskeuze over ISO27001-certificering voor het informatiebeveiligingsbeleid.

4 Besluitvorming door de NUB

De NUB hebben op grond van de toepasselijke wet- en regelgeving in 2022 een aantal besluiten genomen. Zo hebben de NUB in januari besloten om RFP's te versturen aan twee partijen voor de begeleiding van het traject evaluatie beloningsbeleid. Ook hebben de NUB in september besloten tot herbenoeming van een lid van de auditcommissie.

5 Tot slot

2022 is het derde volledige jaar geweest waarin de NUB invulling gegeven hebben aan het intern toezicht van het fonds. Wij danken de uitvoerende bestuurders en sleutelfunctiehouders voor hun bijdrage om onze toezichthoudende rol te kunnen uitvoeren. Ook danken wij de AC voor hun advisering en ondersteuning. Wij gaan in 2023 graag op deze ingeslagen weg verder.

Amstelveen, 16 mei 2023

Het intern toezicht van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Paul Loven

Albert Smidt

Bette Moerkercken van der Meulen

Jaap-Willem Verweij

Marguerite Moquette

Theo Wentink

Kees Porskamp

Reactie van het bestuur

Het bestuur dankt de niet-uitvoerende bestuursleden voor het in 2022 uitgevoerde intern toezicht en voor de gedane aanbevelingen. Het bestuur herkent de aanbevelingen, waarvan een aantal betrekking heeft op het continueren van geïnitieerde acties en activiteiten. De aanbevelingen van het intern toezicht zijn opgenomen in de bestuursagenda voor 2023.

11 VERSLAG VERANTWOORDINGSORGAAN

1 Inleiding

Het Verantwoordingsorgaan (hierna: het VO) geeft een oordeel over de werkzaamheden en het functioneren van het bestuur. Het intern toezicht legt verantwoording af aan het VO. Het VO doet hiervan verslag in het bestuursverslag 2022, onderdeel van het jaarwerk 2022.

Het VO vertegenwoordigt de bij het fonds betrokken belanghebbenden zoals bedoeld in de Pensioenwet. De gevolgen van het gevoerde beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd vormen het uitgangspunt voor de uitvoering van de taken door het VO. Het VO heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, evenals over beleidskeuzes voor de toekomst. Dit doet het VO aan de hand van het bestuursverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder bevindingen van het intern toezicht. Het oordeel wordt samen met de reactie van het bestuur daarop, bekend gemaakt en in het bestuursverslag opgenomen. Het VO heeft het recht aan het bestuur advies uit te brengen over onder andere het beleid inzake beloningen, de vorm en inrichting van het interne toezicht, het vaststellen en wijzigen van de klachten- en geschillenregeling en het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid. Voor deze verantwoording is gebruik gemaakt van de verslagen van de bijeenkomsten en correspondentie tussen bestuur en VO, de aan ons door het bestuur verstrekte bestuursverslagen, het jaarverslag, de jaarrekening en de interne toezichtrapportage.

2 Algemeen

Het VO is in 2022 vrijwel geheel vernieuwd. VO-leden met een lange staat van dienst zijn opgevolgd door vier nieuwe VO-leden, die inmiddels een externe opleiding hebben gevolgd. Het VO heeft zich de afgelopen periode de lopende dossiers eigen gemaakt en zich tegelijkertijd gericht op een efficiënte werkwijze.

Het VO heeft besloten in 2022 niet langer de ontwikkeling van het omgekeerd gemengd bestuursmodel (OGM) als speerpunt te benoemen. De ontwikkeling van het OGM en de te onderscheiden rollen blijven een continu aandachtspunt, maar meer als een generiek punt. Het VO ziet de voorgenomen evaluatie van het OGM met belangstelling tegemoet. Het VO heeft bijzondere aandacht geschonken aan de wijze waarop de niet-uitvoerende bestuurders (NUB) invulling geven aan enerzijds hun rol als medebeleidsbepaler en anderzijds hun functie van intern toezichthouder. Het VO heeft waardering voor de realistische wijze waarop de NUB hier tot nu toe mee zijn omgegaan. Het VO geeft wel mee dat bij de te onderscheiden interne overlegprocessen, die werkendeweg zijn ontstaan, zoals het expertiseoverleg, steeds goed duidelijk moet zijn in welke hoedanigheid de NUB samenwerken met de UB.

De samenwerking met het bestuur heeft in het afgelopen jaar in het teken gestaan van de informatievoorziening door het bestuur in het kader van het Nieuw Pensioen Stelsel (NPS). Het VO spreekt zijn waardering uit voor de wijze waarop het door het bestuur steeds is bijgepraat over de tijdlijn en impact van de beslissingen rond het NPS. Daarnaast heeft het VO zich ingespannen om bij bestuursbesluiten meer inzicht te krijgen in de achtergronden en overwegingen van het bestuur, om zodoende de evenwichtige belangenafweging beter te begrijpen. Met name bij het indexatiebesluit heeft het VO hierom specifiek naar de beweegredenen van het uiteindelijke besluit gevraagd. Het VO zou bij dergelijke majeure besluiten graag zien dat informatie proactief gedeeld wordt.

3 Speerpunten 2022

Voor 2022 werden door het VO de volgende speerpunten vastgesteld:

- Nieuw pensioenstelsel, impact en communicatie
- Evenwichtige belangenafweging, ook in relatie met het nieuwe pensioenstelsel
- Kostenbewustzijn, inclusief vermogensbeheer

Nieuw pensioenstelsel, impact en communicatie; evenwichtige belangenafweging

Ook in 2022 bleek het NPS een taai onderwerp. Door vertraging in wetgeving en in de vaststelling van randvoorwaarden voor het NPS bleek het lastig concrete stappen te zetten. Desondanks werd het traject naar implementatie bij het fonds goed vormgegeven. Zo werd er een roadmap opgesteld en een technische werkgroep ingericht. Het onderwerp stond ook elke bestuursvergadering op de agenda, waarbij beschikbare informatie met het VO gedeeld werd. Focus van het VO ligt bij dit onderwerp vooral op de communicatie naar alle belanghebbenden. Het VO ziet dan ook uit naar de eerste versie van het communicatieplan, en spoort het bestuur aan niet te lang te wachten met het vaststellen van een integraal plan. Daarnaast adviseert het VO om in het plan ook begrijpelijk te omschrijven wat de deelnemers na de overgang naar het NPS kunnen verwachten.

Voorts zou bij ieder besluit helder moeten worden toegelicht uit welke alternatieven het bestuur de uiteindelijke keuze heeft gemaakt en waarom. Dit zal de acceptatie door de deelnemers vergroten en de rol van het VO vergemakkelijken. Het VO onderschrijft dan ook het advies van de NUB om bij bestuursbesluiten nog duidelijker vast te leggen op welke wijze de evenwichtige belangenafweging een rol heeft gespeeld. In 2022 kwam de belangenafweging en het belang om hierover te communiceren goed naar voren bij de extra indexatie, bij het jaarlijkse indexatiebesluit en bij de ALM-light studie. Naar het oordeel van het VO getuigden de besluiten van evenwichtigheid en prudentie. Uiteraard is het VO verheugd dat na vele jaren van 'pas op de plaats' het pad naar indexatie weer kon worden ingeslagen.

Kostenbewustzijn, inclusief vermogensbeheer

Naast het VO heeft ook het bestuur het afgelopen jaar aandacht gehad voor de oplopende kosten. De uitvoeringskosten blijven onveranderd aan de hoge kant. Dit kan maar ten dele worden toegeschreven aan de complexiteit van de pensioenregeling of de relatief kleine omvang van het deelnemersbestand. Het lijkt erop dat ook de bezettingsproblemen en het nog ontbreken van een duidelijk Kosten Allocatie Model, of een deugdelijk Budget Format, bij BSG hieraan debet zijn. Het VO deelt de conclusies van de NUB dat het bestuur hier onvoldoende vooruitgang heeft geboekt.

Het VO heeft enige zorg dat ook in 2023 de kosten nog niet significant zullen dalen. Het VO begrijpt dat de transitie naar het NPS de nodige capaciteit bij BSG opslokt, maar is wel van mening dat het voor deelnemers relevant is inzage in de werkelijke kosten van hun regeling te hebben. Kosten hebben immers direct invloed op hun pensioenresultaat. Een gedetailleerde analyse van de noodzakelijke kosten voor pensioenuitvoering zou de deelnemers meer inzicht kunnen geven en hun begrip vergroten. Het VO roept het bestuur daarom op om kostenreductie en inzicht in kosten prioriteit te maken, onder meer door duidelijke kwantitatieve taakstellingen als uitgangspunt te nemen. Daarnaast spreekt het VO de verwachting uit dat het NPS de complexiteit van de huidige regeling zal doen verminderen en de kosten verlagen.

Vermogensbeheer- en transactiekosten

In 2022 is na een zorgvuldige marktverkenning Kempen Capital Management (vanaf begin dit jaar Van Lanschot Kempen Investment Management geheten) aangesteld als fiduciair adviseur. Het VO is verheugd dat hierdoor stappen zijn gezet met betrekking tot de duurzaamheid van de portefeuille en het verkleinen van de CO₂ 'footprint'. Daarnaast heeft het VO waardering voor het feit dat de transactiekosten die hiermee gemoeid zijn goed worden gemonitord. Het VO onderschrijft de conclusie van de NUB dat hierdoor op zorgvuldige wijze uitdrukking wordt gegeven aan de wens van de deelnemers tot verdere verduurzaming, maar wil meegeven dat zorgvuldigheid en voortvarendheid hand in hand kunnen gaan.

4 Advies

Het VO adviseerde in 2022 over twee adviesaanvragen. De eerste adviesaanvraag betrof de actualisering van het communicatiebeleidskader. De tweede adviesaanvraag betrof de voorgenomen herbenoeming van een lid van de auditcommissie.

5 Intern toezicht

Het VO complimenteert de NUB met hun rapportage. Door de heldere opzet, begrijpelijke structuur en duidelijke adviezen geven de NUB door deze rapportage aan in staat te zijn de rol van intern toezichthouder verder te verbeteren en te effectueren. Het rapport geeft een goed inzicht in de wijze waarop de NUB de rol van intern toezichthouder vorm hebben gegeven. De thema's van het toezichtplan zijn naar het oordeel van het VO zeer relevant. In de toezichtrapportage wordt een duidelijk beeld gegeven van aanbevelingen die in 2021 gegeven zijn en de opvolging ervan.

6 Oordeel

Alles overwegende, komt het VO tot de conclusie dat het bestuur in 2022 op professionele, adequate en prudente wijze invulling heeft gegeven aan de missie, visie en strategie van het fonds. Het bestuur maakt steeds een goede afweging van belangen en het risicomanagement is goed gestructureerd. Het VO heeft hierdoor vertrouwen dat het bestuur, met inachtneming van de aanbevelingen van het VO en van de NUB, de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel in goede banen zal leiden.

Amstelveen, 16 mei 2023

Het Verantwoordingsorgaan van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Toine Delnoij

Jessica Vis

Rob Koster

Luc van der Eijk

Dineke Stäbler

Ingeborg Zikken

Reactie van het bestuur

Het bestuur dankt het verantwoordingsorgaan voor het verslag en het positieve oordeel. Ook is het bestuur het verantwoordingsorgaan erkentelijk voor de afgegeven adviezen en de constructieve dialogen in 2022.

Wij waarderen de constructieve en kwalitatief goede bijdrage van het verantwoordingsorgaan in het afgelopen jaar. De open samenwerking van de afgelopen jaren zetten wij graag voort en wij zien de samenwerking in 2023 dan ook met vertrouwen tegemoet.

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

JAARREKENING

2022

BALANS PER 31 DECEMBER

(na resultaatbestemming, bedragen in miljoenen euro's)

	2022	2021
Activa		
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
• Vastgoed (1)	439,7	391,1
• Aandelen (2)	1.468,4	1.986,4
• Vastrentende waarden (3)	1.879,0	2.246,9
• Derivaten (4)	10,4	34,6
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	3.797,5	4.659,0
Deelnemingen (5)	6,8	6,1
Vorderingen en overlopende activa (6)	2,8	1,2
Liquide middelen (7)	5,3	0,4
Totaal activa	3.812,4	4.666,7
Passiva		
Stichtingskapitaal en reserves (8)		
• Bestemmingsreserves	37,1	46,7
• Overige reserves	643,2	748,3
Totaal stichtingskapitaal en reserves	680,3	795,0
Technische voorzieningen		
• Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds (9)	2.877,6	3.746,8
Derivaten (4)	251,2	119,3
Schulden en overlopende passiva (10)	3,3	5,6
Totaal passiva	3.812,4	4.666,7

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 81 tot en met 91.

REKENING VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen in miljoenen euro's)

	2022	2021
Baten en lasten pensioenactiviteiten		
Premies (11)	93,3	88,8
Waardeoverdrachten per saldo (12)	3,5	-0,8
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	-	
• Pensioenopbouw (13)	-114,4	-116,5
• Indexering (14)	-323,6	-6,4
• Rentetoevoeging (15)	18,8	21,7
• Wijziging rekenrente (16)	1.276,5	329,9
• Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (17)	66,8	66,5
• Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo (18)	-3,5	0,7
• Wijziging actuariële grondslagen (19)	-52,0	-49,9
• Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen (20)	0,6	-0,1
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen risico pensioenfonds	869,2	245,9
Pensioenuitkeringen (21)	-63,0	-60,7
Pensioenuitvoeringskosten (22)	-5,6	-4,8
Totaal baten en lasten pensioenactiviteiten	897,4	268,4
Baten en lasten beleggingsactiviteiten		
Directe beleggingsopbrengsten (23)	3,7	5,6
Indirecte beleggingsopbrengsten (23)	-1.009,1	411,7
Kosten van vermogensbeheer (23)	-6,7	-7,0
Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten (24)	-	-0,5
Totaal baten en lasten beleggingsactiviteiten	-1.012,1	409,8
Resultaat	-114,7	678,2

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 106 tot en met 117.

KASSTROOMOVERZICHT

(bedragen in miljoenen euro's)

	2022	2021
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	93,3	114,9
Ontvangen waardeoverdrachten	5,0	0,7
Betaalde pensioenuitkeringen	-62,6	-60,7
Betaalde waardeoverdrachten	-1,5	-1,5
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-9,9	-5,1
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	24,3	48,3
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen beleggingen	746,2	525,0
Verkopen en afwikkeling derivaten, per saldo	-179,2	145,7
Directe beleggingsopbrengsten	3,7	5,6
Aankopen beleggingen	-585,2	-716,9
Mutatie tegoeden en schulden kredietinstellingen	0,8	0,2
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-6,7	-7,3
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten	1,0	-1,4
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-19,4	-49,1
Mutatie liquide middelen	4,9	-0,8

TOELICHTING ALGEMEEN

Activiteiten

Het doel van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, statutair gevestigd in Amstelveen en kantoorhoudend aan de Professor E.M. Meijerslaan 1 in Amstelveen (hierna: het pensioenfonds), is het verstrekken van pensioenuitkeringen aan werknemers en oud-werknemers in een cabinefunctie met een arbeidscontract vallend onder de cao voor KLM-cabinepersoneel en voor cabinepersoneel in algemene dienst bij KLM Cityhopper B.V. Uitgezonderd zijn assistent-pursers, pursers en senior pursers die tot het zogeheten Kerncorps Cabinepersoneel behoren en bij Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM aangesloten zijn. Het pensioenfonds is als ondernemingspensioenfonds ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41198994.

Pensioenregeling

Ouderdomspensioen

Het pensioenfonds kent drie regelingen voor ouderdomspensioen: een voorwaardelijke eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) en een middelloonregeling (pensioenreglement 2008B). Daarnaast kent het pensioenfonds de Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP).

Het ouderdomspensioen is in de voorwaardelijke eindloonregeling bij volledige indexering gebaseerd op het laatstverdiende salaris en het aantal deelnemersjaren. Het eindloonsysteem is alleen van toepassing op individuele salarisverhogingen en dus niet op collectieve salarisverhogingen. De pensioenopbouw bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,17% van de pensioengrondslag, zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. In de middelloonregeling is het ouderdomspensioen gebaseerd op het gemiddelde salaris tijdens de diensttijd en het aantal deelnemersjaren en bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,33% van de pensioengrondslag, zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. In beide regelingen is de pensioengrondslag gelijk aan het pensioengevend salaris verminderd met een franchise. Het pensioengevend loon is gelijk aan twaalfmaal het maandsalaris (inclusief eventuele leeftijdstoelag), uitgaande van volle productie, verhoogd met 16,33% in verband met vakantietoelag en eindejaarsuitkering en de deelnemersbijdragecompensatie. Het pensioengevend loon is gemaximeerd op EUR 114.866 (2021: EUR 112.189) als gevolg van de fiscale maximering. De franchise is gelijk aan 100/66,28 van de AOW-uitkering voor een gehuwde en bedraagt EUR 16.749.

De normpensioendatum is de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 60 jaar wordt. De deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan. De vroegst mogelijke pensioendatum is de dag waarop de deelnemer 50 jaar wordt. Het is mogelijk om later met pensioen te gaan, maar uiterlijk op de dag waarop de deelnemer de AOW-gerechtigde leeftijd bereikt. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van deeltijdpensioen. Deeltijdpensioen kan ingaan in de periode tussen de leeftijd van 50 jaar en één maand voorafgaand aan de dag waarop de AOW-gerechtigde leeftijd wordt bereikt. Verder kunnen de deelnemers kiezen voor een tijdelijke verhoging of verlaging van het pensioen, met als omslagpunt de AOW-gerechtigde leeftijd, waarbij de laagste uitkering niet lager is dan 75% van de hoogste uitkering.

Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP) vult het ouderdomspensioen uit de basispensioenregeling aan met een extra levenslange ouderdomspensioen vanaf de normpensioenleeftijd van 60 jaar. Deelname aan de regeling is vrijwillig. Na beëindiging van deelname kan eenmalig opnieuw tot de regeling worden toegetreden. De deelnemers betalen een extra premie die wordt ingehouden op het nettoloon. Over het te zijner tijd uit te keren pensioen is geen loonbelasting of inkomstenbelasting verschuldigd. De levenslange aanvullende uitkering kan op pensioendatum worden omgezet in een

tijdelijke aanvullende uitkering tot de AOW-gerechtigde leeftijd. Het is mogelijk om uiterlijk op pensioendatum de levenslange uitkering te laten afkopen. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van uitgestelde afkoop, dat wil zeggen een eenmalige uitkering aan de nabestaanden bij overlijden van de deelnemer.

Partnerpensioen

Het facultatief partnerpensioen is op risicobasis verzekerd. De verzekering voor deelnemers met een samenlevingscontract vangt aan op het moment waarop KLM een samenlevingsverband erkent. De deelnemer en de partner kunnen gezamenlijk van deze verzekering afzien. Het pensioen bedraagt zowel in de voorwaardelijke eindloonregeling als in de middelloonregeling per deelnemersjaar 1% van de laatste pensioengrondslag. Toekomstige jaren van deelneming tot de normpensioendatum zijn meeverzekerd. Verder kunnen deelnemers zich via het pensioenfonds ook vrijwillig verzekeren voor het Anw-hiaat.

Wezenpensioen

Wezenpensioen wordt uitgekeerd aan kinderen tot de 18-jarige leeftijd of, bij het volgen van een opleiding waarvoor recht op studiefinanciering bestaat, tot de 27-jarige leeftijd. Indien het pensioen is ingegaan vóór 1 januari 2015 wordt de uitkering, bij het volgen van een opleiding waarvoor recht op studiefinanciering bestaat, verstrekt tot de leeftijd van 25 jaar. Het wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 14% van het (bereikbare) ouderdomspensioen.

Arbeidsongeschiktheidspensioen

In geval van volledige en duurzame arbeidsongeschiktheid (IVA) van de deelnemer wordt een arbeidsongeschiktheidspensioen uitgekeerd. De uitkering gaat in na afloop van het tweede ziektejaar. Daarnaast wordt de pensioenopbouw volledig en premievrij voortgezet. Dit geldt eveneens voor de verzekering van het facultatief partnerpensioen en voor het Anw-hiaatpensioen.

Bij volledige of gedeeltelijke niet-duurzame arbeidsongeschiktheid (WIA) gaat het pensioen in op het moment waarop de loongerelateerde WIA-uitkering eindigt. Het arbeidsongeschiktheidspensioen is een percentage van het pensioen dat wordt uitgekeerd bij volledige arbeidsongeschiktheid. Bij een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid tussen 35% en 80% wordt de pensioenopbouw premievrij voortgezet, afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid. Premievrije voortzetting geldt ook voor de verzekering van het facultatief partnerpensioen, maar niet voor de verzekering van het Anw-hiaatpensioen.

In geval van een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid van minder dan 35% bestaat geen recht op arbeidsongeschiktheidspensioen. De pensioenopbouw wordt wel premievrij voortgezet en is afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid.

Het arbeidsongeschiktheidspensioen wordt uitgekeerd zolang de arbeidsongeschiktheid duurt, maar uiterlijk tot de normpensioendatum.

Reductiebepalingen/CDC-regeling

Indien in enig jaar de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, ontoereikend is om de pensioenopbouw in dat jaar te financieren, wordt de pensioenopbouw verlaagd, tenzij anderszins in het premietekort kan worden voorzien. In dit verband wordt de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, getoetst aan een zogenoemde toetspremie. De toetspremie is de hoogste van de gedempte kostendekkende premie en een gedempte premie waarbij de actuariel benodigde premie voor de pensioenopbouw wordt berekend op basis van een rentevoet van 3,2% en de solvabiliteitsopslag wordt vastgesteld op 21,3%. Het bestuur van het pensioenfonds monitort jaarlijks of de premie kostendekkend is en of de financiële opzet evenwichtig is.

Indien in enig jaar de totale premie lager is dan de toetspremie, worden eerst de eventueel aanwezige middelen in de bestemde premiereserve gebruikt om de ambitie op peil te houden. Is dit niet afdoende dan wordt de pensioenopbouw in dat jaar zodanig verlaagd, dat de (verlaagde) toetspremie weer gelijk is aan de totale premie. Hierbij wordt eerst de backserviceverhoging in de eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) naar rato verminderd. Indien de totale premie na deze verlaging van de pensioenopbouw nog steeds lager is dan de toetspremie, wordt de reguliere pensioenopbouw van alle deelnemers verlaagd naar rato van het resterende premietekort.

Het voorgaande betekent dat het verzekeringstechnisch risico en het beleggingsrisico volledig bij het pensioenfonds en daarmee indirect bij de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden ligt. KLM kan hiervoor niet worden aangesproken.

Indexering

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van actieve deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de loonronden bij KLM.

Verder streeft het pensioenfonds ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (actieve en gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de niet-afgeleide consumentenprijsindex.

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexering bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexering kan plaatsvinden. Het bestuur van het pensioenfonds beoordeelt jaarlijks op basis van de financiële positie van het fonds of de opgebouwde pensioenrechten van actieve deelnemers, de premievrije pensioenrechten van (actieve en) gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen kunnen worden verhoogd.

Bij de besluitvorming wordt uitgegaan van de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ultimo november van het voorafgaande jaar. Bij een beleidsdekkingsgraad van 110% of lager wordt geen indexering toegekend. Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 110% wordt in beginsel indexering toegekend, waarbij de indexering op een zodanig niveau wordt vastgesteld dat deze naar verwachting in de toekomst kan worden gecontinueerd. Hierbij wordt rekening gehouden met de wettelijk voorgeschreven parameters.

Een achterstand in de indexering kan onder voorwaarden worden ingehaald. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende nominale dekkingsgraad en de indexering naar verwachting ook in de toekomst kan worden toegekend. In enig jaar kan ten hoogste een vijfde deel van het vermogen beschikbaar voor inhaalindexering worden aangewend.

Financiering en premie

De pensioenregeling is een zogenoemde Collective Defined Contribution-regeling, verkort ook wel CDC-regeling genoemd. Dit houdt in dat de aangesloten werkgever jaarlijks een vaste premie betaalt voor de opbouw van pensioenrechten. Dit betekent dat voor een langere periode een vaste premie is afgesproken. Zoals hiervoor onder Reductiebepalingen als onderdeel van de pensioenregeling is beschreven, heeft KLM geen enkele verplichting tot het betalen van aanvullende bedragen, ook niet als bij het pensioenfonds een vermogenstekort ontstaat. Hier staat tegenover dat KLM (in geval van een overschot bij het pensioenfonds) geen recht heeft op terugstorting van en/of korting op de vaste premie.

Voor 2022 is de vaste premie vastgesteld op 36,3% (2021: 36,3%) van de totale pensioengrondslagsom exclusief de deelnemersbijdragecompensatie (DBC) en inclusief een opslag voor maandbetaling. De vaste premie wordt verhoogd met een deelnemersbijdrage van 1,2% (2021: 1,4%) van de bijdragegrondslag in geval van verzekering van het facultatief partnerpensioen en met een deelnemersbijdrage van EUR 21,20 per maand (2021: EUR 20,90 per maand) in geval van verzekering van het Anw-hiaat. Vanaf 1 januari 2018 kunnen deelnemers zelf de hoogte van de premie aan de NAP-regeling bepalen tot maximaal het nettosalaris. Indien het collectieve premievolume van de NAP-regeling in enig jaar hoger wordt dan 4% van de NAP grondslag exclusief de compensatie voor levensloopbijdrage, kan het bestuur besluiten de inleg te beperken. De deelnemersbijdrage ten behoeve van NAP bedraagt gemiddeld 2,2 (2021: 2,3%) van de bijdragegrondslag.

Indien de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, niet toereikend is om de pensioenopbouw in dat jaar te financieren, kunnen de arbeidsvoorwaardelijke partijen afspreken de deelnemersbijdrage voor de reguliere pensioenopbouw te verhogen ter (gedeeltelijke) voorkoming van de hiervoor onder Reductiebepalingen beschreven korting van de pensioenopbouw.

Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en in overeenstemming met de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen (RJ 610).

De jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling, dat wil zeggen de veronderstelling dat de continuïteit gewaarborgd is en de activiteiten in de afzienbare toekomst zullen worden voortgezet.

Deze jaarrekening heeft betrekking op het verslagjaar 2022, dat is geëindigd op 31 december 2022.

De bedragen in de jaarrekening luiden in euro's.

Schattingen en veronderstellingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is het maken van schattingen en veronderstellingen noodzakelijk. De schattingen en veronderstellingen hebben invloed op de toepassing van grondslagen en de waardering van activa en verplichtingen. De schattingen en daaraan ten grondslag liggende veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. Vooral de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en (in mindere mate) de waardering van de beleggingen zijn gebaseerd op schattingen en veronderstellingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Ten behoeve van de oordeelsvorming en het maken van schattingen wordt gebruikgemaakt van externe deskundigen. De aard van oordelen en schattingen en de onderliggende veronderstellingen is, voor zover noodzakelijk geacht voor het vereiste inzicht in het vermogen, vermeld in de toelichting bij de jaarrekening.

Herzieningen van schattingen worden verwerkt in de periode waarin de schatting wordt herzien. Een herziening van een schatting heeft dikwijls ook gevolgen voor waardering en resultaatbepaling in toekomstige perioden.

Schattingswijzigingen

Voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen worden de overlevingsgrondslagen volgens de actuele AG prognosetafels gehanteerd. In 2022 zijn de overlevingsgrondslagen geactualiseerd en is overgegaan van de AG prognosetafels 2020 naar de AG prognosetafels 2022. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 33,1 miljoen (dotatie).

Op de overlevingstafels worden correcties toegepast in verband met afwijkende overlevingskansen van de werkende bevolking ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn in 2022 eveneens geactualiseerd. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 16,3 miljoen (vrijval). Het gezamenlijke effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 16,8 miljoen (dotatie).

Op 12 juni 2019 is het Advies van de Commissie Parameters verschenen, waarin onder meer een aangepaste UFR-methode wordt geadviseerd. De belangrijkste wijziging in de UFR-methode is dat de UFR pas van invloed wordt vanaf looptijd 30 in plaats van looptijd 20. Daarnaast is de berekening van de UFR zelf gebaseerd op de 30-jaars forward rate in plaats van de 20-jaars forward rate. Tot slot groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. DNB heeft besloten om de nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren. Op deze manier wordt de impact van de nieuwe UFR gespreid over een langere periode. Door middel van deze stapsgewijze invoering zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. In de periode van 2021 tot 2024 is de rentetermijnstructuur gebaseerd op het gewogen gemiddelde van de rentetermijnstructuur op basis van de huidige en de nieuwe UFR methode, waarbij de gewichten jaarlijks op 1 januari met gelijke stappen aangepast worden. In januari 2021 is begonnen met de stapsgewijze transitie van de oude methode naar de nieuwe methode. In 2022 bedraagt deze weging 50% voor de curve onder de oude methode en 50% voor de curve onder de nieuwe methode. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 33,3 miljoen (dotatie).

Verwerking

De belangrijkste activa en verplichtingen van het pensioenfonds zijn respectievelijk de beleggingen en de pensioenverplichtingen. De beleggingen bestaan volledig uit financiële activa en derivaten. Deze worden in de balans opgenomen respectievelijk van de balans verwijderd op transactiedatum (datum van koop of verkoop). Dit is het moment waarop de toekomstige economische voordelen en de risico's verbonden aan het financiële instrument worden overgedragen. Pensioenverplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment van toekenning of overdracht van de pensioenrechten. Zij worden van de balans verwijderd op het moment van uitkering of overdracht van de pensioenrechten.

Saldering

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd en als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Presentatie beleggingen en beleggingsopbrengsten

De beleggingen bestaan nagenoeg geheel uit participaties in beleggingsinstellingen, voor het merendeel Blue Sky beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben de vorm van een besloten fonds voor gemene rekening. De participaties worden in de balans gerubriceerd conform de aard van de onderliggende beleggingen van de beleggingsfondsen. Waardeveranderingen van de participaties worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder indirecte beleggingsopbrengsten. Zij bestaan uit de directe en indirecte opbrengsten van de onderliggende beleggingen en de kosten van vermogensbeheer die ten laste van het beleggingsfonds komen. Door beleggingsfondsen uitgekeerde dividenden worden gepresenteerd onder directe beleggingsopbrengsten.

Waardering beleggingen

Participaties in beleggingsinstellingen worden op het moment van verkrijging gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs, dat wil zeggen inclusief een eventuele toetreedvergoeding. Vervolgens worden de participaties gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde of de meest recent beschikbare intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt vastgesteld op basis van de marktwaarde van de onderliggende activa en verplichtingen. Dit is het bedrag waarvoor een actief of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen die onafhankelijk zijn. De marktwaarde is gebaseerd op actuele marktprijzen, tenzij anders vermeld.

Waardeveranderingen beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen, inclusief derivaten. Alle waardeveranderingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als opbrengst beleggingen direct in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingsfondsen. Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum. Valutakoersverschillen bij de omrekening van activa en verplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder de post waarop de activa en verplichtingen betrekking hebben.

De koers op balansdatum van de euro ten opzichte van de belangrijkste valuta's is:

	2022	2021	2020
Amerikaanse dollar	1,0673	1,1372	1,2236
Canadese dollar	1,4461	1,4365	1,5588
Australische dollar	1,5738	1,5642	1,5856
Japanse yen	140,8183	130,9543	126,3254
Britse pond	0,8873	0,8396	0,8951
Zwitserse frank	0,9875	1,0362	1,0816
Zweedse kroon	11,1203	10,2960	10,0485

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Vastgoed

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen van vastgoedfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Onderliggende beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van het onderliggende vastgoed. De marktwaarde van het onderliggende vastgoed is de geschatte waarde bij onderhandse verkoop in verhuurde staat. Directe vastgoedbeleggingen van vastgoedfondsen waarin rechtstreeks wordt geparticipeerd, worden op dezelfde wijze gewaardeerd. De onderliggende vastgoedobjecten worden periodiek getaxeerd door onafhankelijke taxateurs.

Aandelen

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen en converteerbare obligaties van aandelenfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Indien de koersvorming van beursgenoteerde aandelen niet representatief is, wordt de marktwaarde getaxeerd. De taxatie is gebaseerd op recente marktinformatie. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde

aandelen (private equity) wordt getaxeerd door de externe managers op basis van richtlijnen die algemeen worden toegepast in de private equity en venture capital branche.

Vastrentende waarden

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde vastrentende waarden van beleggingsfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum, verhoogd met de lopende rente. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde vastrentende beleggingen wordt bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging. De marktwaarde van directe vastrentende beleggingen wordt eveneens bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging.

Derivaten

Derivaten zijn afgeleide financiële instrumenten, waarvan de waarde afhankelijk is van één of meer onderliggende primaire financiële instrumenten. Derivaten bevatten rechten en verplichtingen waardoor één of meer van de financiële risico's waaraan de onderliggende primaire financiële instrumenten onderhevig zijn tussen partijen worden overgedragen. Derivaten leiden bij het aangaan van de transactie niet of tot een relatief gering vermogensbeslag. Basisvormen van derivaten zijn swaps, forwards, futures en opties. Het onderliggende primaire financiële instrument kan onder meer een valutaproduct, een aandelenproduct of een renteproduct zijn. Het pensioenfonds maakt gebruik van de volgende derivaten: valutatermijncontracten, aandelenfutures en interest rate swaps.

Een valutatermijncontract is een contract waarbij de verplichting wordt aangegaan om een bepaalde valuta te verkopen en een andere valuta te kopen op een vooraf vastgestelde datum en tegen een vooraf vastgestelde (termijn)koers.

Een aandelenfuture is een op een beurs verhandelbaar termijncontract met verplichte levering van aandelen op een vooraf vastgestelde datum en tegen een vooraf vastgestelde prijs. Naast futures met als onderliggende waarde een specifiek aandeel bestaan ook aandelenindexfutures. Dit zijn futures met als onderliggende waarde een bepaalde aandelenindex. Het verschil tussen het niveau van de aandelenindex dat is vastgelegd in het futurecontract en het werkelijke niveau van de index wordt afgerekend (cash settlement).

Een interest rate swap of renteswap is een contract waarbij wordt overeengekomen om gedurende een vooraf vastgestelde periode rentestromen in dezelfde valuta te ruilen. Bij de meeste renteswaps wordt een variabele rente geruild tegen een vaste rente. De variabele rente is gebaseerd op de geldmarktrente, waarbij als referentie Euribor of Eonia wordt gehanteerd. De vaste rente is meestal gebaseerd op de marktrente van staatsobligaties.

Derivaten worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde contracten is dit de beursprijs per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde contracten is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie (zoals valutakoersen, rentecurves en indexen), als input voor de gehanteerde gangbare waarderingsmodellen.

Deelnemingen

Deelnemingen worden gewaardeerd tegen nettovermogenswaarde.

Vorderingen

Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde (inclusief transactiekosten). De vorderingen worden na de eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. Gezien het korte termijn karakter van de vorderingen, komt de waardering in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Liquide middelen

Liquide middelen worden opgenomen voor de nominale waarde.

Stichtingskapitaal en reserves

Het stichtingskapitaal en de overige reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle activa en verplichtingen, inclusief voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen zijn verwerkt in de balans.

Binnen het stichtingskapitaal en de overige reserves is een aantal bestemmingsreserves gevormd met een specifieke bestemming. Dit betreffen de toeslagreserve en de premiereserve.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuariel berekend en wordt vastgesteld op basis van de nominaal verworven pensioenrechten, voor zover zij onvoorwaardelijk zijn. Dit betekent dat de voorwaardelijke toekomstige indexering niet in de voorziening is begrepen, maar de op balansdatum toegezegde indexering wel in de voorziening wordt opgenomen. De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum.

De voorziening met betrekking tot ouderdomspensioen en partnerpensioen is de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot balansdatum opgebouwde onvoorwaardelijke pensioenrechten. Daarin is begrepen de toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers.

De voorziening met betrekking tot arbeidsongeschikte deelnemers bestaat uit de contante waarde van de verwachte uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de verplichtingen van de bij het pensioenfonds aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers. Bij de vaststelling van de voorziening voor toekomstige pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers wordt rekening gehouden met de verwachte toekomstige stijgingen van de pensioengrondslag. Dit vanwege het onvoorwaardelijke karakter van de toezegging. Daarbij wordt uitgegaan van de minimale algemene looninflatie (zonder ingroepad) die volgt uit artikel 23a, lid 1 onderdeel a, Besluit FTK. De voorziening voor nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers is gelijk aan de som van de in de jaarpremie van het verslagjaar en de jaarpremie van het vorige jaar begrepen opslag voor het risico van arbeidsongeschiktheid.

De belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen zijn:

- rekenrente actuele rentetermijnstructuur DNB (ongewijzigd);
- levensverwachting volgens prognosetafels AG 2022 met actuele fondsspecifieke leeftijds- en sekseafhankelijke correctiefactoren gebaseerd op het Willis Towers Watson model 2022 (gewijzigd);
- partnerfrequentie actieve en gewezen deelnemers 100% (ongewijzigd);
- verschil leeftijd man en vrouw tweeënhalf jaar (ongewijzigd);
- excassokosten 2,2% van de voorziening (ongewijzigd).

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2022 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 2,6% worden afgeleid (2021: 0,6%).

De voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde rentetermijnstructuur DNB betreft voor looptijden tot en met 20 jaar de marktrente op de interbancaire swapmarkt. Voor looptijden langer dan 20 jaar wordt de swapcurve per balansdatum aangepast. Vanaf 1 januari 2021 tot 1 januari 2024 is de aanpassing een weging van de oude UFR-methodiek (advies Commissie

UFR 2013) en de nieuwe UFR methodiek (advies Commissie Parameters 2019). De weging van de oude UFR-methodiek wordt stapsgewijs afgebouwd (2021: 75%, 2022: 50%, 2023: 25% en 2024: 0%). In de UFR-methodiek wordt de onderliggende éénjaarsforwardrente geëxtrapoleerd naar een lange termijn verwacht renteniveau, de zogenoemde Ultimate Forward Rate (UFR). De UFR wordt vastgesteld als 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 20-jaarsforwardrentes (oude UFR-methodiek) respectievelijk 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 30-jaarsforwardrentes (nieuwe UFR-methodiek). In de door DNB gevolgde methodiek beweegt de rente vanaf 21 jaar geleidelijk in de richting van de UFR, doordat de actuele forwardrente wordt gemiddeld met de UFR. De UFR in de oude UFR-methodiek bedraagt ultimo 2022 1,4% (2021: 1,5%) en in de nieuwe UFR-methodiek ultimo 2022 1,1% (2021: 1,3%).

Schulden

Schulden worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde, inclusief transactiekosten die bij verwerving direct aan de schulden zijn toe te rekenen. De schulden worden na de eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. Gezien het korte termijn karakter van de schulden, komt de waardering in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen voor resultaatbepaling vloeien voor het merendeel voort uit de voor de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde waarderingsgrondslagen. Voor een aantal posten worden de grondslagen voor resultaatbepaling hierna (nader) uiteengezet.

Directe beleggingsopbrengsten

Rente wordt ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarop deze betrekking heeft. Dividend wordt in de rekening van baten en lasten verwerkt op het moment van beschikbaarstelling.

Premies

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen en extra premies worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan. Dit is de periode waarin de premiekorting of extra premie onvoorwaardelijk is geworden.

Waardeoverdrachten

Waardeoverdrachten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw wordt toegerekend aan de periode waarin de opbouw van de pensioenrechten plaatsvindt. De verplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen worden opgenomen in de periode waarin deze ontstaan. De toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers wordt ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarin de arbeidsongeschiktheid ontstaat.

Indexering

De toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van indexering wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarin het bestuursbesluit wordt genomen.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de indexering.

Wijziging rekenrente

Het effect van de verandering van de rekenrente op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

De vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de lasten bij de berekening van de voorziening waren voorzien.

Pensioenrechten waardeoverdrachten

De met waardeoverdrachten samenhangende toevoeging en onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Kosten

Kosten worden ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarop zij betrekking hebben.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Kasstromen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum.

Onder liquide middelen worden verstaan banktegoeden die niet het karakter hebben van beleggingen.

TOELICHTING OP DE BALANS

(bedragen in miljoenen euro's)

Activa

1 Vastgoed

	2022	2021
Beursgenoteerd	88,0	113,6
Niet-beursgenoteerd	351,7	277,5
Totaal	439,7	391,1

De samenstelling van de (onderliggende) portefeuille vastgoed per sector is als volgt:

	2022	2021
Winkels	56,4	52,1
Kantoren	94,4	97,8
Bedrijfsruimten	157,0	107,6
Woningen	92,8	89,3
Overig	39,1	44,3
Totaal	439,7	391,1

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2022	2021
Europa	263,4	210,8
Verenigde Staten	102,3	106,4
Azië	74,0	73,9
Totaal	439,7	391,1

De volgende (onderliggende) beleggingen maken meer dan 5% uit van de totale vastgoedportefeuille:

	2022	2021
Prologis Europ. Logistics Fund	57,3	25,1
CBRE Pan European Core Fund	55,1	22,9
Lasalle Encore+	34,5	26,2
Tuckerman U.S. REIT Indx NL CTF	21,1	27,2
Altera	20,1	19,7
M&G Asia Property Fund	17,8	20,8

Blue Sky vastgoedfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de portefeuille uitgeleend. Voor dat deel hebben deze vastgoedfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven vastgoedaandelen bedraagt totaal EUR 3,6 miljoen (2021: nihil).

Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van totaal EUR 3,9 miljoen (2021: nihil). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

2 Aandelen

	2022	2021
Beursgenoteerd	1.202,8	1.742,2
Niet-beursgenoteerd (private equity)	265,6	244,2
Totaal	1.468,4	1.986,4

De aandelenportefeuille kan als volgt worden gespecificeerd per sector:

	2022	2021
Financiële instellingen	243,1	267,6
Informatietechnologie	263,6	442,7
Energie	51,7	62,3
Telecommunicatie	98,7	159,9
Consument cyclisch	162,7	229,5
Consument defensief	127,4	130,8
Industrie	160,9	214,1
Basismaterialen	66,3	112,0
Gezondheidszorg	193,5	229,9
Nutsbedrijven	52,3	67,4
Overig	48,2	70,2
Totaal	1.468,4	1.986,4

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2022	2021
Europa	240,2	324,4
Noord-Amerika	879,2	1.222,8
Midden- en Zuid-Amerika	21,3	18,6
Azië	291,5	373,9
Overig	36,2	46,7
Totaal	1.468,4	1.986,4

Het pensioenfonds heeft voor nihil (2021: nihil) belegd in aandelen Air France-KLM.

Blue Sky aandelenfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de aandelen uitgeleend. Voor dat deel hebben de aandelenfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven aandelen bedraagt EUR 35,9 miljoen (2021: EUR 29,4 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van totaal EUR 37,4 (2021: EUR 31,2 miljoen). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

3 Vastrentende waarden

	2022	2021
Staatsobligaties	1.055,3	997,7
Ondernemingsobligaties	244,0	635,6
Totaal beursgenoteerde obligaties	1.299,3	1.633,3
Hypothecaire leningen (woninghypotheken)	425,7	437,4
Overige onderhandse leningen	153,2	174,6
Banktegoeden in rekening-courant	0,8	1,6
Totaal	1.879,0	2.246,9

De specificatie naar rentetype is als volgt:

	2022	2021
Vaste rente	1.878,2	2.245,3
Variabele rente	0,8	1,6
Totaal	1.879,0	2.246,9

Een deel van de onderliggende hypothecaire leningen (woninghypotheken) heeft een variabele rente. Door middel van rentederivaten wordt deze variabele rente omgezet in een vaste rente.

De resterende looptijd gebaseerd op de contractuele aflossingsdata is als volgt:

	2022	2021
Korter dan 1 jaar	449,6	461,7
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	272,5	271,7
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	252,5	329,5
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	513,5	650,4
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	358,6	490,3
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	26,9	38,5
Langer dan 40 jaar	5,4	4,8
Totaal	1.879,0	2.246,9

De kredietwaardigheid van de portefeuille kan als volgt worden weergegeven:

	2022	2021
AAA-rating	620,7	762,5
AA-rating	592,8	720,0
A-rating	90,5	98,5
BBB-rating	153,4	171,3
Lagere rating dan BBB	387,2	459,4
Geen rating	34,4	35,2
Totaal	1.879,0	2.246,9

De onderliggende hypothecaire leningen (woninghypotheken) van EUR 425,7 miljoen (2021: EUR 437,4 miljoen) hebben geen officiële rating. In woninghypotheken wordt belegd door middel van participaties in een viertal beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben evenmin een officiële rating. Op basis van een intern model van de beheerders van de beleggingsfondsen is de indicatieve rating AA.

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2022	2021
Europa	1.358,8	1.646,5
Noord-Amerika	230,5	268,3
Midden- en Zuid-Amerika	98,8	113,0
Azië	141,9	164,2
Overig	49,0	54,9
Totaal	1.879,0	2.246,9

De volgende onderliggende beleggingen van de Blue Sky obligatiefondsen maken meer dan 5% uit van de totale obligatieportefeuille:

	2022	2021
Staatsobligaties Duitsland	452,4	544,7
AeAM Dutch Mortgage Fund 2	250,5	247,1
Staatsobligaties Nederland	155,9	197,8
Nederlands Hypothekenfonds	151,7	125,9

Het pensioenfonds heeft niet belegd in obligaties KLM of obligaties Air France-KLM.

4 Derivaten

Derivaten met een positieve marktwaarde zijn als een actiefpost in de balans opgenomen en derivaten met een negatieve marktwaarde zijn onder de verplichtingen opgenomen.

	Activa	Passiva	Per saldo
2022			
Valutaderivaten	10,4	-13,2	-2,8
Rentederivaten	-	-238,0	-238,0
Totaal	10,4	-251,2	-240,8
2021			
Valutaderivaten	1,2	-96,4	-95,2
Rentederivaten	33,4	-22,9	10,5
Totaal	34,6	-119,3	-84,7

Het volgende overzicht geeft inzicht in de portefeuille derivaten per balansdatum:

	Contract- omvang	2022 Markt- waarde	Contract- omvang	2021 Markt- waarde
Valutatermijncontracten				
Gekocht	236,2	-8,2	110,5	0,5
Verkocht	1.494,8	5,4	1.783,5	-95,7
Interest rate swaps				
Gekocht	644,9	-238,0	532,9	10,5
Verkocht	-	-	-	-

Valutaderivaten zijn in dit overzicht aangeduid als verkocht indien de positie in euro's long is en de positie in vreemde valuta's short is. Deze contracten zijn afgesloten met het doel om het valutarisico af te dekken.

Als gekocht aangeduide interest rate swaps zijn zogenoemde receiver swaps, waarbij een vaste rente wordt ontvangen en een variabele rente wordt betaald. Door middel van de interest rate swaps wordt het rentemismatchrisico verkleind.

De valutatermijncontracten en interest rate swaps zijn niet-beursgenoteerde contracten. De aandelenfutures zijn beursgenoteerde contracten.

De valutatermijncontracten hebben een looptijd korter dan een jaar.

De portefeuille gekochte interest rate swaps is als volgt samengesteld naar looptijden:

		2022		2021
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Korter dan 10 jaar	41,0	-7,6	41,0	0,3
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	116,7	-40,2	116,7	-1,8
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	353,2	-131,0	353,2	11,8
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	124,0	-54,5	12,0	0,1
Langer dan 40 jaar	10,0	-4,7	10,0	0,1
Totaal	644,9	-238,0	532,9	10,5

De volgende tegenpartijen maken meer dan 5% uit van de totale (positieve) marktwaaarde:

	2022	2021
Société Générale	3,1	0,1
Natwest Markets	2,6	24,5
Caylon	2,3	0,1
BNP Paribas SA	2,1	0,3
Morgan Stanley	-	9,4

Voor derivaten met een positieve marktwaaarde zijn zekerheden verkregen tot een bedrag van totaal EUR 2 miljoen (2021: EUR 107,7 miljoen). Voor derivaten met een negatieve marktwaaarde zijn zekerheden gegeven tot een bedrag van totaal EUR 235 miljoen (2021: EUR 18,3 miljoen).

5 Deelnemingen

Onder deelnemingen is opgenomen het 33,3% belang in Blue Sky Group Holding B.V., statutair gevestigd in Amstelveen.

	2022	2021
Totaal	6,8	6,1

De mutaties zijn als volgt:

	2022	2021
Balanswaarde begin van het jaar	6,1	5,3
Agiostorting	0,7	1,8
Resultaat	-	-1,0
Balanswaarde eind van het jaar	6,8	6,1

6 Vorderingen en overlopende activa

	2022	2021
Werkgever	1,8	–
Af te wikkelen beleggingstransacties	–	–
Bronbelastingen	0,4	0,4
Overige vorderingen en overlopende activa	0,6	0,8
Totaal	2,8	1,2

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

7 Liquide middelen

Liquide middelen worden onderscheiden van banktegoeden die het karakter hebben van beleggingen of direct beschikbaar zijn om te worden belegd. Deze posten zijn begrepen in vastrentende waarden.

	2022	2021
Banktegoeden in rekening-courant	5,3	0,4
Totaal	5,3	0,4

Het pensioenfonds heeft een kredietfaciliteit bij de huisbankier van EUR 35,0 miljoen (2021: EUR 35,0 miljoen).

Passiva

8 Stichtingskapitaal en reserves

	Bestem- mings- reserves	Overige reserves	Totaal
2022			
Stand begin van het jaar	46,7	748,3	795,0
Resultaat	-9,6	-105,1	-114,7
Stand eind van het jaar	37,1	643,2	680,3
2021			
Stand begin van het jaar	42,3	74,5	116,8
Resultaat	4,4	673,8	678,2
Stand eind van het jaar	46,7	748,3	795,0

Het stichtingskapitaal bedraagt (ongewijzigd) EUR 45,38 en is gestort bij oprichting.

De mutaties in de bestemmingsreserves zijn als volgt:

	Toeslag- reserve	Premie- reserve	Totaal
2022			
Stand begin van het jaar	11,2	35,5	46,7
Resultaat	-1,9	-7,7	-9,6
Stand eind van het jaar	9,3	27,8	37,1
2021			
Stand begin van het jaar	10,0	32,3	42,3
Resultaat	1,2	3,2	4,4
Stand eind van het jaar	11,2	35,5	46,7

Van het resultaat over 2022 EUR 114,7 miljoen negatief (2021: EUR 678,5 miljoen positief) is EUR 1,9 miljoen onttrokken van de toeslagreserve (2021: EUR 1,2 miljoen gedoteerd), EUR 7,7 miljoen onttrokken van de premiereserve (2021: EUR 3,2 miljoen gedoteerd) en EUR 105,1 miljoen onttrokken van de overige reserves (2021: EUR 673,8 miljoen gedoteerd).

De toeslagreserve is bestemd voor de financiering van de aanvullende indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers. In het verslagjaar is EUR 1,9 miljoen (2021: EUR 1,2 miljoen) rente onttrokken op basis van het totaalrendement van de beleggingen.

De mutaties in de premiereserve zijn als volgt:

	2022	2021
Stand begin van het jaar	35,5	32,3
Toevoeging rente verslagjaar	-7,7	3,2
Resultaat		-
Stand eind van het jaar	27,8	35,5

De rente onttrekking van EUR 7,7 miljoen (2021: EUR 3,2 miljoen) is gebaseerd op het totale beleggingsrendement over 2022. Naast de bovenstaande bestemming kan de premiereserve ook worden aangewend voor egalisatie van toekomstige werknemerspremies.

De bestemmingsreserves blijven buiten beschouwing bij de bepaling van het aanwezig vermogen ten behoeve van de solvabiliteitstoets van DNB en de berekening van de dekkingsgraad.

De vermogenspositie wordt toegelicht in de risicoparagraaf op pagina 96 tot en met 105.

9 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is als volgt samengesteld:

	Aantal	2022 Bedrag	Aantal	2021 Bedrag
Actieve deelnemers	9.413	1.570,2	8.373	2.124,8
Arbeidsongeschikte deelnemers	237	73,3	226	97,9
Gewezen deelnemers	3.115	249,4	3.435	403,8
Ingegaan ouderdomspensioen	2.412	893,4	2.243	1.007,1
Ingegaan nabestaandenpensioen	106	29,0	95	32,1
Ingegaan wezenpensioen	41	0,4	37	0,4
Totaal pensioenuitkeringen	15.324	2.815,7	14.409	3.666,1
Pensioenuitvoeringskosten (excassokosten)		61,9		80,7
Totaal	15.324	2.877,6	14.409	3.746,8

De voorziening pensioenverplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschikte deelnemers bestaat uit:

	2022	2021
Opgebouwde pensioenrechten	53,0	72,9
Toekomstige premievrije opbouw pensioenrechten	9,3	13,6
Ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen	5,7	5,9
Totaal arbeidsongeschikte deelnemers	68,0	92,4
Zieke deelnemers en nog niet gemelde arbeidsongeschikte deelnemers	5,3	5,5
Totaal	73,3	97,9

De waarde van de voorziening pensioenverplichtingen naar resterende looptijd is als volgt:

	2022	2021
Korter dan 1 jaar	86,6	72,5
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	357,5	329,7
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	454,7	489,3
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	854,2	1.106,0
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	632,9	952,4
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	340,9	551,8
Langer dan 40 jaar	150,8	245,1
Totaal	2.877,6	3.746,8

De mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen zijn als volgt:

	2022	2021
Stand begin van het jaar	3.746,8	3.992,7
Reguliere pensioenopbouw	91,7	95,0
Extra pensioenopbouw	-	-
Individuele salarisontwikkeling	20,3	19,1
Opslag pensioenuitvoeringskosten	2,4	2,4
Inkomende waardeoverdrachten	5,1	0,7
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,6	-1,4
Rentetoevoeging	-18,8	-21,7
Wijziging rekenrente	-1.276,5	-329,9
Indexering	323,6	6,4
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-65,4	-65,2
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-1,4	-1,3
Wijziging actuariële grondslagen	52,0	49,9
Actuariële resultaten	-0,6	0,1
Stand eind van het jaar	2.877,6	3.746,8

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2022 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 2,6% worden afgeleid. Ultimo 2021 was de afgeleide rekenrente 0,6%.

10 Schulden en overlopende passiva

	2022	2021
Belastingen en premies sociale verzekeringen	1,7	1,5
Pensioenuitkeringen	0,9	0,6
Schulden aan de werkgever	-	3,0
Overige schulden en overlopende passiva	0,7	0,5
Totaal	3,3	5,6

De schulden hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

Overige informatie beleggingen

Beleggingsportefeuille

De totale beleggingsportefeuille bedraagt EUR 3.546,2 miljoen (2021: EUR 4.540,4 miljoen) en is als volgt samengesteld:

	2022	2021
Vastgoed	439,7	391,1
Aandelen	1.468,4	1.986,4
Vastrentende waarden	1.879,0	2.246,9
Derivaten activa	10,4	11,7
Derivaten passiva	-251,2	-96,4
Totaal exclusief vorderingen en schulden	3.546,3	4.539,7
Vorderingen en overlopende activa	0,6	1,2
Schulden en overlopende passiva	-0,7	-0,5
Totaal	3.546,2	4.540,4

Marktwaaarde beleggingen

De marktwaaarde van de beleggingen wordt vastgesteld op basis van directe marktnoteringen, wordt afgeleid van directe marktnoteringen of wordt benaderd door middel van waarderingssystemen en waarderingstechnieken.

Van directe marktnotering is sprake indien beleggingen worden verhandeld op één of meer actieve openbare markten. Hiertoe worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools waarvan de beleggingen een directe marktnotering hebben.

Indien de waardering van beleggingen wordt afgeleid van directe marktnoteringen, worden de beleggingen gewaardeerd op basis van een model, waarbij alle inputvariabelen zijn gebaseerd op marktnoteringen. In geval van over-the-counter derivaten, zoals interest rate swaps en valutatermijncontracten, betreffen deze variabelen onder meer interbancaire rentecurves,

swaprentes en valutakoersen. Tot deze categorie worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools die beleggen in andere niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen (fund of funds) waarvan niet dagelijks de intrinsieke waarde wordt bepaald.

Indien de marktwaarde van beleggingen wordt vastgesteld door middel van waarderingsmodellen en waarderingstechnieken, worden de inputvariabelen geschat door externe deskundigen in verband met het ontbreken van openbare marktgegevens. Tot deze categorie worden gerekend alle directe en indirecte beleggingen in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen en private equity fondsen, waarvan de waardering is gebaseerd op taxaties. De waardering is gebaseerd op voor deze sectoren geldende richtlijnen. Hiertoe worden ook woninghypotheken gerekend.

De beleggingsportefeuille is als volgt ingedeeld naar de drie onderscheiden categorieën:

	Directe markt- notering	Afgeleide markt- notering	Waarde- rings- modellen en -technieken	Totaal
2022				
Vastgoed	88,0	-	351,7	439,7
Aandelen	1.202,8	-	265,6	1.468,4
Vastrentende waarden	1.453,3	-	425,7	1.879,0
Derivaten activa	-	10,4	-	10,4
Derivaten passiva	-	-251,2	-	-251,2
Totaal	2.744,1	-240,8	1.043,0	3.546,3
2021				
Vastgoed	113,6	-	277,5	391,1
Aandelen	1.742,2	-	244,2	1.986,4
Vastrentende waarden	1.809,5	-	437,4	2.246,9
Derivaten activa	-	34,6	-	34,6
Derivaten passiva	-	-119,3	-	-119,3
Totaal	3.665,3	-84,7	959,1	4.539,7

Mutaties beleggingen

De mutaties in de portefeuilles vastgoed, aandelen en vastrentende waarden zijn als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal
2022				
Balanswaarde begin van het jaar	391,1	1.986,4	2.246,9	4.624,4
Aankopen	97,3	59,4	428,6	585,3
Verkopen	-21,1	-455,7	-269,4	-746,2
Waardeveranderingen	-27,6	-121,7	-526,3	-675,6
Mutatie deposito's en liquiditeiten			-0,8	-0,8
Balanswaarde eind van het jaar	439,7	1.468,4	1.879,0	3.787,1
2021				
Balanswaarde begin van het jaar	334,4	1.859,1	1.653,9	3.847,4
Aankopen	34,9	92,3	589,7	716,9
Verkopen	-38,7	-488,8	-9,2	-536,7
Waardeveranderingen	60,5	523,8	12,8	597,1
Mutatie deposito's en liquiditeiten	-	-	-0,3	-0,3
Balanswaarde eind van het jaar	391,1	1.986,4	2.246,9	4.624,4

De mutaties in de portefeuille valutaderivaten (valutatermijncontracten) zijn als volgt:

	2022	2021
Balanswaarde begin van het jaar	-95,2	152,1
Verkopen en afwikkeling, per saldo	179,2	-145,7
Waardeveranderingen	-86,8	-101,6
Balanswaarde eind van het jaar	-2,8	-95,2
Derivaten activa	10,4	1,2
Derivaten passiva	-13,2	-96,4
Per saldo	-2,8	-95,2

De mutaties in de portefeuille rentederivaten (interest rate swaps) zijn als volgt:

	2022	2021
Balanswaarde begin van het jaar	10,5	82,0
Verkopen en afwikkeling, per saldo	–	–
Waardeveranderingen	–246,8	–
Verandering lopende rente	–1,7	–71,5
Balanswaarde eind van het jaar	–238,0	10,5
Derivaten activa	–	33,4
Derivaten passiva	–238,0	–22,9
Per saldo	–238,0	10,5

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Niet in de balans opgenomen activa

Vanaf 1 januari 2017 dienen BSG Pension Management B.V. en BSG Asset Management B.V. over hun dienstverlening aan het pensioenfonds omzetbelasting te berekenen. De voordruk omzetbelasting op deze kosten kan niet worden teruggevorderd of verrekend. Dit geldt vanaf 1 januari 2017 ook voor de op andere kosten drukkende omzetbelasting. Het bestuur van het pensioenfonds is van mening dat omzetbelasting geen kostenpost mag zijn. Het pensioenfonds voert een pensioenregeling uit van KLM N.V., een onderneming die in beginsel omzetbelasting op bedrijfskosten kan verrekenen. Pensioenuitvoeringskosten zijn de facto bedrijfskosten van de onderneming. Het Europese Hof van Justitie heeft in de zogenoemde PPG-zaak bevestigd dat op kosten van pensioenuitvoering voor ondernemingen zoals KLM N.V. geen omzetbelasting mag drukken. Het pensioenfonds tracht door middel van een bezwaarprocedure de als voordruk in rekening gebrachte omzetbelasting terug te vorderen. De Belastingdienst is echter van mening dat geen recht op verrekening of teruggaaf van omzetbelasting bestaat. Het pensioenfonds voert de procedure na zorgvuldige voorbereiding en na overleg met de Belastingdienst. De uit de procedure voortvloeiende, niet in de balans opgenomen, vordering omzetbelasting bedraagt EUR 4,0 miljoen (2021: EUR 3,0 miljoen).

Investerings- en stortingsverplichtingen

	2022	2021	Maximale looptijd
Vastgoed	87,7	187,3	2 jaar
Private equity	66,0	86,7	7 jaar
Totaal	153,7	274,0	

Voorwaardelijke verplichtingen

De actuariële waarde van de indexeringsachterstand bedraagt EUR 359,5 miljoen (2021: EUR 354,4 miljoen).

De door actieve deelnemers opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de loonindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Loonindex	Toegekend	Verschil	Cumulatieve achterstand
1 januari 2023	9,31%	5,63%	3,68%	11,87%
1 januari 2022	0,00%	0,00%	0,00%	8,19%
1 januari 2021	0,00%	0,00%	0,00%	8,19%
1 januari 2020	3,02%	0,00%	3,02%	8,19%
1 januari 2019	1,50%	0,62%	0,88%	5,02%
1 januari 2018	1,00%	0,23%	0,77%	4,11%
1 januari 2012	3,03%	0,11%	2,92%	2,92%

De toeslag van 0,23% per 1 januari 2018 was niet verwerkt in de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2017, omdat het bestuursbesluit ter zake na deze datum was genomen. De hiervoor vermelde toeslag 2012 van 0,11% was per 1 januari 2015 toegekend als inhaalindexering. De door gewezen deelnemers en pensioengerechtigden opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de niet-afgeleide consumentenprijsindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Afgeleide prijsindex	Toegekend	Verschil
1 januari 2023	14,30%	8,65%	5,65%
1 januari 2022	3,40%	3,40%	0,00%
1 januari 2021	1,20%	0,00%	1,20%
1 januari 2020	2,70%	0,00%	2,70%
1 januari 2019	2,10%	0,87%	1,23%
1 januari 2018	1,30%	0,30%	1,00%
1 januari 2017	0,40%	0,00%	0,40%
1 januari 2016	0,40%	0,00%	0,40%
1 januari 2015	0,70%	0,68%	0,02%
1 januari 2014	0,90%	0,43%	0,47%
1 januari 2013	2,00%	0,00%	2,00%
1 januari 2012	2,30%	0,00%	2,30%

In september 2022 heeft het bestuur op basis van de versoepelde regelgeving besloten om de indexatie 2022 met terugwerkende kracht tot 1 januari 2022 volledig toe te kennen.

Jaarlijks neemt het bestuur een besluit over de hoogte van de indexatie en een eventuele inhaalindexatie van de pensioenrechten.

RISICOBEBEER

In het bestuursverslag worden de belangrijke risico's die het pensioenfonds loopt besproken en wordt ingegaan op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beheersen. In deze paragraaf van de jaarrekening worden voornamelijk de financiële risico's beschreven en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico van het pensioenfonds is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. De solvabiliteit wordt gemeten aan de hand van het verschil tussen het aanwezig eigen vermogen en het vereist eigen vermogen. Daarnaast wordt de dekkingsgraad als solvabiliteitsratio gehanteerd.

Het vereist eigen vermogen wordt in beginsel berekend op basis van een scenarioanalyse zoals gebruikt in de standaardmethode voor de solvabiliteitstoets van DNB. Het standaardmodel is aangevuld met een intern model voor financiële instrumenten die niet goed passen in het standaardmodel.

Het tekort van het aanwezig eigen vermogen ten opzichte van het vereist eigen vermogen bedraagt EUR 5,1 miljoen (2021: tekort EUR 56,8 miljoen):

	2022	2021
Vereiste buffers		
• Rentemismatchrisico	112,3	60,1
• Vastgoedrisico en aandelenrisico	495,5	628,3
• Valutarisico	108,3	143,7
• Commodityrisico	–	–
• Kredietrisico	129,1	197,7
• Verzekeringstechnisch risico	114,0	158,8
• Liquiditeitsrisico	–	–
• Concentratierisico	–	–
• Operationeel risico	–	–
• Actief risico	24,8	31,5
Totaal	984,1	1.220,2
Diversificatie van risico's	–335,7	–415,0
Totaal vereist eigen vermogen	648,3	805,1
Aanwezig eigen vermogen	643,2	748,3
Tekort	5,1	56,8

Het vereist eigen vermogen van EUR 648,3 miljoen (2021: EUR 805,1 miljoen) is gebaseerd op de strategische beleggingsportefeuille ultimo verslagjaar.

Het aanwezig eigen vermogen ten behoeve van de solvabiliteitstoets van DNB is als volgt berekend:

	2022	2021
Totaal stichtingskapitaal en reserves	680,3	795,0
Af: toeslagpremie	-9,3	-11,2
Af: premiereserve	-27,8	-35,5
Aanwezig eigen vermogen FTK	643,2	748,3

Op grond van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen (FTK) mogen de toeslagreserve en de premiereserve niet tot de aanwezige solvabiliteit worden gerekend. De bestemmingsreserves blijven ook voor de berekening van de dekkingsgraad buiten beschouwing.

De aldus berekende nominale dekkingsgraad bedraagt 122,4% (2021: 120%). De nominale dekkingsgraad is de verhouding tussen de nettoactiva en de voorziening pensioenverplichtingen. De met het vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 122,5% (2021: 121,5%).

Het vereist eigen vermogen, berekend op basis van de feitelijke beleggingsportefeuille, bedraagt EUR 741,0 miljoen (2021: EUR 872,1 miljoen). De hiermee overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 125,8% (2021: 123,3%). Het vermogenstekort op basis van de feitelijke portefeuille bedraagt EUR 97,8 miljoen (2021: tekort EUR 123,8 miljoen).

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt EUR 119,2 miljoen (2021: EUR 154,3 miljoen). Dit komt overeen met een nominale dekkingsgraad van 104,1% (2021: 104,1%).

De beleidsdekkingsgraad bedraagt 125,0% (2021: 112,6%). De beleidsdekkingsgraad is de (voortschrijdend) gemiddelde nominale dekkingsgraad van de laatste 12 maanden.

De beleidsdekkingsgraad is bepalend voor:

- de toetsing aan het (strategisch) vereist eigen vermogen;
- het toepassen van eventuele kortingen;
- het indexeringsbeleid.

Op basis van de toetsing van de beleidsdekkingsgraad aan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad wordt vastgesteld of het pensioenfonds in een tekortsituatie verkeert en een herstelplan moet indienen bij DNB. Het herstelplan wordt jaarlijks geactualiseerd.

De beleidsdekkingsgraad is 2,5 procentpunten (2021: 8,9 procentpunten) hoger dan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad.

Het pensioenfonds heeft ingevolge artikel 138 Pensioenwet in 2022 het bestaande herstelplan geactualiseerd en het geactualiseerde herstelplan ingediend bij DNB. Het herstelplan is goedgekeurd door DNB. In het actuele herstelplan is uitgewerkt hoe het pensioenfonds binnen de wettelijke termijn van 10 jaar vanaf 1 januari 2022 weer beschikt over het strategisch vereist vermogen getoetst aan de beleidsdekkingsgraad. Volgens het herstelplan wordt binnen de termijn van 10 jaar de tekortsituatie opgelost. De belangrijkste bron voor herstel van de dekkingsgraad is het verwachte overrendement (verschil tussen het behaalde rendement op de beleggingen en de benodigde rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen). Gedurende de eerste jaren van de looptijd van het herstelplan kan het pensioenfonds naar verwachting niet volledig indexeren. Hierbij volgt het pensioenfonds het reguliere sturingsbeleid overeenkomstig de wettelijke eisen (het zogenoemde toekomstbestendig indexeren).

De ontwikkeling van de dekkingsgraad in het verslagjaar ten opzichte van de prognose volgens het herstelplan is als volgt:

	2022		2021	
	Realisatie	Herstelplan	Realisatie	Herstelplan
Nominale dekkingsgraad begin van het jaar	120,0%	120,0%	101,9%	101,9%
Premies	-1,3%	-1,2%	-0,8%	-0,9%
Pensioenuitkeringen	0,4%	0,4%	0,1%	0,0%
Indexering pensioenrechten	-9,6%	-1,8%	-0,2%	0,0%
Wijziging rekenrente pensioenverplichtingen	62,0%	0,0%	9,1%	0,0%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	-26,6%	4,9%	10,8%	4,4%
Wijziging actuariële grondslagen	-1,7%	0,0%	-1,3%	0,0%
Overige oorzaken	-20,8%	-0,2%	0,4%	0,0%
Nominale dekkingsgraad eind van het jaar	122,4%	122,1%	120,0%	105,4%

De gemiddelde rekenrente behorend bij de verwachte kasstromen van de pensioenuitkeringen is in 2022 gestegen van 0,6% tot 2,6%. In het herstelplan wordt uitgegaan van een onveranderde rentetermijnstructuur DNB. Het over 2022 behaalde rendement van -26,6% is beduidend lager dan het in het herstelplan verwachte rendement van 4,9%. Door de gestegen rente is - ondanks het negatief behaalde rendement - het herstel van het fonds iets beter dan in het herstelplan werd verondersteld.

In het eerste kwartaal van 2022 is een geactualiseerd herstelplan op basis van de vermogenspositie ultimo verslagjaar bij DNB ingediend. Hierin zijn geen nieuwe herstelmaatregelen opgenomen.

Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De als basis voor de reële rentecurve gehanteerde nominale rentecurve is gelijk aan de rentetermijnstructuur DNB. De geschatte inflatiecomponent, de break-even inflatie, wordt bepaald door euro inflation linked staatsobligaties, die gekoppeld zijn aan de Europese Harmonized Inflation Consumer Price (excluding tobacco) inflatie-index, te vergelijken met nominale euro staatsobligaties van vergelijkbare looptijden.

De reële dekkingsgraad bedraagt 74,5% (2021: 78,2%) en is gebaseerd op een afgeleide reële rekenrente van negatief 0,1% (2021: negatief 1,4%).

De ontwikkeling van de reële dekkingsgraad kan als volgt worden geanalyseerd:

	2022	2021
Reële dekkingsgraad begin van het jaar	78,2%	76,0%
Premies	-1,1%	-0,8%
Pensioenuitkeringen	-0,2%	-0,1%
Indexering pensioenrechten	-3,7%	0,2%
Wijziging rekenrente rentedeel	58,1%	8,8%
Wijziging rekenrente inflatiedeel	-10,3%	-9,7%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	-17,3%	8,1%
Wijziging actuariële grondslagen	-2,2%	-1,7%
Overige oorzaken	-27,0%	-2,6%
Reële dekkingsgraad eind van het jaar	74,5%	78,2%

De reële dekkingsgraad geeft een indicatie van het vermogen van het pensioenfonds om in de toekomst de pensioenuitkeringen te verhogen (indexeren) ter compensatie van de inflatie.

De wettelijke reële dekkingsgraad van het pensioenfonds bedraagt 95,0% (2021: 91,2%).

De wettelijke reële dekkingsgraad zoals bedoeld in artikel 133b Pensioenwet is gelijk aan de actuele beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die ingevolge artikel 137 lid 2b Pensioenwet is vereist voor voorwaardelijke toeslagverlening (indexering) ter hoogte van de minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer, bedoeld in artikel 23a lid 1a en lid 2 Besluit financieel toetsingskader (FTK) pensioenfondsen. De aldus gedefinieerde wettelijke reële dekkingsgraad komt 20,5 procentpunten (2021: 13,0 procentpunten) hoger uit dan de hiervoor vermelde zuivere reële dekkingsgraad.

Het solvabiliteitsrisico wordt hierna toegelicht aan de hand van de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's. Met uitzondering van het operationele risico, worden deze risico's aangemerkt als financiële risico's.

Rentemismatchrisico

Rentemismatchrisico is het verschil in rentegevoeligheid tussen de portefeuille vastrentende waarden (voornamelijk obligaties) en de pensioenverplichtingen. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is als gevolg van de langere looptijden hoger dan die van de portefeuille obligaties. Een daling van de marktrente leidt tot een stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen, die slechts voor een deel wordt gecompenseerd door een stijging van de waarde van de portefeuille obligaties.

Door afdekking van het rentemismatchrisico is de vermogenspositie van het pensioenfonds minder gevoelig voor de ontwikkeling van de marktrente. Het rentemismatchrisico wordt voor een deel beperkt door belegging in obligaties met een relatief lange rentevastperiode. Het rentemismatchrisico wordt verder afgedekt door middel van interest rate swaps.

Het volgende overzicht van de looptijden van de portefeuille vastrentende waarden (nagenoeg alleen obligaties), de technische voorziening en de portefeuille interest rate swaps geeft op hoofdlijnen inzicht in het rentemismatchrisico:

	Vast- rentende waarden	Technische voorziening	Positie vóór rente- derivaten	Interest rate swaps	Netto positie
2022					
Korter dan 1 jaar	449,6	86,6	536,2	-	536,2
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	272,5	357,5	630,0	-	630,0
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	252,5	454,7	707,2	-7,6	699,6
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	513,5	854,2	1.367,7	-40,2	1.327,5
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	358,6	632,9	991,5	-131,0	860,5
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	26,9	340,9	367,8	-54,5	313,3
Langer dan 40 jaar	5,4	150,8	156,2	-4,7	151,5
Totaal	1.879,0	2.877,6	4.756,6	-238,0	4.518,6
2021					
Korter dan 1 jaar	461,7	72,5	534,2	-	534,2
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	271,7	329,7	601,4	-	601,4
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	329,5	489,3	818,8	0,3	819,1
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	650,4	1.106,0	1.756,4	-1,8	1.754,6
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	490,3	952,4	1.442,7	11,7	1.454,4
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	38,5	551,8	590,3	0,1	590,4
Langer dan 40 jaar	4,8	245,1	249,9	0,1	250,0
Totaal	2.246,9	3.746,8	5.993,7	10,4	6.004,1

De rentegevoeligheid kan worden gemeten aan de hand van de modified duration. Dit is de met de contante waarde van rente en aflossing gewogen gemiddelde looptijd in jaren. De duration mismatch is het verschil tussen de duration van de pensioenverplichtingen en de naar omvang (ten opzichte van de pensioenverplichtingen) gewogen duration van de vastrentende waarden.

De modified duration van de portefeuille vastrentende waarden, de portefeuille interest rate swaps, de pensioenverplichtingen en de duration mismatch zijn als volgt:

	2022	2021
Vastrentende waarden (op basis van marktrente)	12,3	13,2
Interest rate swaps (op basis van marktrente)	22,4	22,6
Pensioenverplichtingen (op basis van rentetermijnstructuur DNB)	17,5	20,0
Mismatch bij renteschok van 0,01%	8,8	10,8
Mismatch bij renteschok van 1,0%	10,1	12,6

Bij de berekening van de modified duration van de vastrentende waarden worden high yield bonds en emerging market debt buiten beschouwing gelaten.

De effectiviteit van de afdekking door middel van omvang en samenstelling van de portefeuille obligaties en de interest rate swaps tezamen bedraagt ultimo 2022 ongeveer 50% (2021: ongeveer 46%). Deze effectiviteit is gebaseerd op de strategische afdekking. Op basis van de feitelijke afdekking bedraagt de effectiviteit ultimo 2022 ongeveer 50% (2021: ongeveer 46%). Hierbij moet worden opgemerkt dat de toepassing van de UFR-methodiek voor de discontering van de pensioenverplichtingen een positief effect heeft op dit percentage. Bij hantering van de marktrente voor zowel de obligaties, de interest rate swaps als de pensioenverplichtingen bedraagt de effectiviteit van de afdekking ultimo 2022 ongeveer 47% (2021: ongeveer 40%).

Als de marktrente met 1,0 procentpunt stijgt, daalt de waarde van de vastrentende waarden ongeveer met de modified duration als percentage. Een stijging van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een stijging van de gemiddelde rekenrente (rentetermijnstructuur DNB) ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 procentpunt (2021: 0,9 procentpunt). Daardoor daalt de waarde van de pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 maal (2021: 0,9 maal) de modified duration als percentage.

Een daling van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een daling van de gemiddelde rekenrente ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met eveneens ongeveer 0,9 procentpunt (2021: 0,9 procentpunt). Daardoor stijgt de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 maal (2021: 0,9 maal) de modified duration als percentage. Bij een rentestijging daalt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verbetert. Bij een rentedaling stijgt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verslechtert.

Het effect van een daling van de rekenrente volgens de rentetermijnstructuur van DNB met 1,0 procentpunt op de nominale dekkingsgraad is een verslechtering met ongeveer 12 procentpunten (2021: ongeveer 13 procentpunten). Het effect van een stijging van deze rekenrente met 1,0 procentpunt is een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 12 procentpunten (2021: ongeveer 14 procentpunten).

Een daling van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een verslechtering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 13 procentpunten (2021: ongeveer 15 procentpunten). Een stijging van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 14 procentpunten (2021: ongeveer 17 procentpunten).

Hiervoor is ervan uitgegaan dat de marktrente voor alle looptijden in gelijke mate stijgt of daalt. Er kan echter sprake zijn van verschillen in de rentebeweging voor verschillende looptijden. De lange rente kan bijvoorbeeld sterker stijgen of dalen dan de korte rente. Veranderingen in de rentecurve worden niet gemeten aan de hand van de modified duration, maar hebben wel invloed op de rentemismatch.

Vastgoedrisico en aandelenrisico

Vastgoedrisico is het risico dat de waarde van vastgoed en vastgoedaandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastgoed. De portefeuille vastgoed maakt ongeveer 12% (2021: ongeveer 9%) uit van de totale beleggingen.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerd vastgoed van 30% en niet-beursgenoteerd vastgoed gecorrigeerd voor leverage van 20%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale vastgoedbeleggingen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 3 procentpunten (2021: ongeveer 2 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van deze beleggingen daarentegen

resulteert in een verbetering van de dekkingsgraad met ongeveer 3 procentpunten (2021: ongeveer 2 procentpunten).

Aandelenrisico is het risico dat de waarde van aandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost aandelen. De aandelenportefeuille maakt ongeveer 41% (2021: ongeveer 44%) uit van de totale beleggingsportefeuille.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerde aandelen ontwikkelde markten van 30%, beursgenoteerde aandelen opkomende markten van 40% en niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) van eveneens 40%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale portefeuille aandelen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 17 procentpunten (2021: ongeveer 17 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van de aandelenportefeuille resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 17 procentpunten (2021: ongeveer 17 procentpunten).

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van veranderingen in valutakoersen.

De valutaverdeling van de beleggingen in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden (uitgedrukt in euro's) vóór en na afdekking van het valutarisico is als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal	Valuta- afdekking	Netto positie
2022						
Euro	192,0	142,1	1.398,3	1.732,4	1.258,6	2.991,0
Amerikaanse dollar	102,7	867,4	480,7	1.450,8	-1.057,4	393,4
Canadese dollar	-	35,6	-	35,6	-26,8	8,8
Australische dollar	26,8	25,1	-	51,9	-40,8	11,1
Japanse yen	22,1	94,1	-	116,2	-86,4	29,8
Britse pond	28,4	32,2	-	60,6	-37,0	23,6
Zwitserse frank	3,8	23,8	-	27,6	-	27,6
Zweedse kroon	10,1	8,9	-	19,0	-13,0	6,0
Overige valuta's	53,8	239,2	-	293,0	-	293,0
Totaal	439,7	1.468,4	1.879,0	3.787,1	-2,8	3.784,3
2021						
Euro	151,4	176,8	1.683,3	2.011,5	1.574,5	3.586,0
Amerikaanse dollar	107,0	1.190,6	563,5	1.861,1	-1.394,1	467,0
Canadese dollar	-	52,4	0,1	52,5	-40,7	11,8
Australische dollar	26,1	37,5	-	63,6	-54,1	9,5
Japanse yen	22,6	125,7	-	148,3	-107,4	40,9
Britse pond	21,5	52,8	-	74,3	-53,5	20,8
Zwitserse frank	3,7	39,6	-	43,3	-	43,3
Zweedse kroon	12,2	16,4	-	28,6	-19,8	8,8
Overige valuta's	46,6	294,6	-	341,2	-	341,2
Totaal	391,1	1.986,4	2.246,9	4.624,4	-95,1	4.529,3

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van de na afdekking resterende positie in vreemde valuta's van ontwikkelde markten ten opzichte van de euro van 20%. De positie in vreemde valuta's van opkomende markten wordt geschokt met 35%. Hiermee overeenkomende dalingen van de valutakoersen ten opzichte van de euro resulteren in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2021: ongeveer 6 procentpunten). Hiermee overeenkomende stijgingen van de valutakoersen resulteren in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2021: ongeveer 6 procentpunten).

Commodityrisico

Commodityrisico is het risico dat de waarde van commoditybeleggingen verandert als gevolg van veranderingen in de marktprijzen van desbetreffende (onderliggende) grondstoffen. Het fonds belegt niet in commodities of commodityderivaten, zodat geen sprake is van commodityrisico.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen hun contractuele verplichtingen aan het pensioenfonds of de beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert niet nakomen. Informatie over de kredietwaardigheid van de portefeuille op basis van credit ratings en over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastrentende waarden. Ongeveer 30% (2021: ongeveer 34%) van de totale portefeuille heeft de hoogste rating AAA en ongeveer 30% (2021: ongeveer 32%) van de portefeuille heeft de AA-rating. In de toelichting op de derivatenposities is informatie over de daarvoor verkregen zekerheden vermeld.

Verzekeringstechnisch risico

Het belangrijkste verzekeringstechnisch risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Door toepassing van de AG-prognosetafels 2022 met correcties voor ervaringssterfte wordt rekening gehouden met een toekomstige verbetering van de levensverwachting. Dit neemt niet weg dat een grote mate van onzekerheid bestaat met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van de levensverwachting.

Een ander verzekeringstechnisch risico is het kortlevensrisico. Dit is het risico dat (gewezen) deelnemers en/of pensioengerechtigden eerder overlijden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Dit is met andere woorden het risico dat de hiervoor ontvangen risicopremie en de hiervoor opgenomen technische voorziening onvoldoende zijn om de toekomstige uitkeringen partnerpensioen en wezenpensioen te dekken. De hiervoor in de premie begrepen risicopremie en de hiervoor gevormde technische voorziening worden vastgesteld op basis van de actuele AG prognosetafels met correcties voor ervaringssterfte.

Tenslotte wordt het arbeidsongeschiktheidsrisico onderscheiden. Dit is het risico dat meer deelnemers arbeidsongeschikt worden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid, met andere woorden dat de toekomstige premievrije pensioenopbouw en het toekomstige arbeidsongeschiktheidspensioen hoger zijn dan de hiervoor ontvangen risicopremie.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen (voornamelijk de pensioenuitkeringen) te kunnen voldoen. Dit risico is onder normale omstandigheden nagenoeg afwezig, omdat de pensioenuitkeringen voor een belangrijk deel kunnen worden voldaan uit de ontvangen premies en directe beleggingsopbrengsten en bovendien verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit liquide vermogenstitels. Dit neemt niet weg dat ingenomen derivatenposities kunnen leiden tot de contractuele verplichting tot bijstorting. Feitelijk is het liquiditeitsrisico geen onderdeel van het solvabiliteitsrisico, namelijk

het risico dat het pensioenfonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Wel is het zo dat een gedwongen verkoop op korte termijn van illiquide beleggingen veelal een ongunstige prijs tot gevolg heeft, waardoor op de verkoop verlies wordt geleden. Het totaal van de liquide beleggingen maakt ongeveer 29% (2021: ongeveer 21%) uit van de totale portefeuille beleggingen. Het liquiditeitsrisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Concentratierisico

Concentratierisico kan optreden als een goede spreiding van beleggingen of pensioenverplichtingen ontbreekt. In het standaardmodel van DNB voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is het concentratierisico gelijkgesteld aan nihil. Het pensioenfonds voldoet aan deze veronderstelling van een voldoende gediversifieerde beleggingsportefeuille en een voldoende evenwichtige demografische opbouw van de populatie. In de toelichting op de balanspost vastrentende waarden zijn de posten die meer dan 5% uitmaken van de totale obligatieportefeuille vermeld. Duitse, Nederlandse staatsobligaties en een drietal beleggingsfondsen dat belegt in woninghypotheken maken gezamenlijk ongeveer 39% (2021: ongeveer 35%) uit van de totale portefeuille. De actiefpost derivaten heeft voor 91% (2021: ongeveer 91%) betrekking op twee (2021: twee) tegenpartijen. De totale marktwaarde van deze contracten komt overeen met ongeveer 1% (2021: ongeveer 2%) van de marktwaarde van de portefeuille vastrentende waarden. Voor de derivatenposities zijn voldoende zekerheden verkregen. Het concentratierisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de activiteiten als gevolg van niet afdoende of falende processen, menselijk gedrag en systemen bij de uitvoeringsorganisaties of als gevolg van externe gebeurtenissen. Het pensioenfonds besteedt de operationele activiteiten uit aan BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V., zodat het operationele risico voornamelijk bestaat uit het risico dat de met de BSG-organisatie gemaakte afspraken niet worden nagekomen. Over de beheersing van de processen wordt verantwoording afgelegd, waarbij jaarlijks een ISAE 3402 type II-rapportage wordt overgelegd. Op grond van de Pensioenwet mag het operationeel risico in de solvabiliteitstoets van DNB op nihil worden gesteld, mits geen sprake is van een verhoogd risico. In 2022 (en 2021) is aan deze voorwaarde voldaan.

Actief risico

Actief risico is het risico dat het rendement van een beleggingsportefeuille afwijkt van de voor deze beleggingsportefeuille gehanteerde benchmark. Op basis van een ALM-studie wordt een strategische beleggingsmix bepaald. Ter beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten wordt voor de afzonderlijke beleggingscategorieën binnen de totale beleggingsportefeuille een benchmark bepaald, die worden geaggregeerd op portefeuilleniveau. Door middel van zowel actief beheer van de onderscheiden afzonderlijke beleggingsportefeuilles per assetcategorie (selectie van individuele vermogenstitels) als actief beheer van de totale portefeuille (afwijking van de strategische mix) wordt actief risico aangegaan. Een belangrijke maatstaf voor het actief risico is de tracking error. Door middel van de tracking error wordt de afwijking van het rendement van een beleggingsportefeuille ten opzichte van een benchmarkportefeuille gemeten. De benchmarkportefeuille dient dus als referentiekader voor de beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten. Een hogere tracking error impliceert een hogere mate van actief risico. De tracking error van de totale portefeuille heeft zich gedurende 2022 rond 0,3% bewogen (2021: rond 0,3%), waarmee binnen de hiervoor gestelde limiet van 1,3% (2021: 1,3%) is gebleven. Het actief risico wordt op maandbasis gemonitord en bewaakt. In de solvabiliteitstoets van DNB wordt alleen rekening gehouden met het actieve risico in de aandelenportefeuille. Het effect hiervan op het vereist eigen vermogen bedraagt slechts 0,0 procentpunt (2021: 0,1 procentpunt).

Naast de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's wordt nog het indexeringsrisico onderscheiden.

Indexeringsrisico

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Het bestuur van het pensioenfonds stelt jaarlijks de indexering vast met inachtneming van de financiële positie van het pensioenfonds. Indexeringsrisico is het risico dat de indexeringsambitie niet wordt gerealiseerd als gevolg van tegenvallend rendement op de beleggingen, tegenvallende inflatie, daling van de marktrente en demografische ontwikkelingen.

Door middel van de reële dekkingsgraad kan inzicht worden gegeven in de mate waarin in de toekomst toeslagen kunnen worden toegekend. Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De aldus berekende reële dekkingsgraad bedraagt 74,5% (2021: 78,2%).

TOELICHTING OP DE REKENING VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen in miljoenen euro's)

Baten en lasten pensioenactiviteiten

11 Premies

	2022	2021
Reguliere premie verslagjaar	80,6	76,9
Reguliere premie	12,7	11,9
Totaal	93,3	88,8

De feitelijke premie bedraagt EUR 93,3 miljoen (2021: EUR 88,8 miljoen).

De kostendekkende premie volgens artikel 128 lid 1 Pensioenwet bedraagt EUR 143,1 miljoen (2021: EUR 145,7 miljoen) en de gedempt kostendekkende premie volgens artikel 128 lid 2 Pensioenwet bedraagt EUR 89,2 miljoen (2021: EUR 78,1 miljoen).

De kostendekkende premie en de gedempt kostendekkende premie zijn als volgt samengesteld:

	Kosten- dekkende premie	Gedempt kosten- dekkende premie
2022		
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	88,6	41,0
Individuele salarisontwikkeling	20,8	9,0
Toegezegde indexering	–	–
Risicopremies overlijden en invaliditeit	4,9	4,1
Pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	4,2	4,2
Solvabiliteitsopslag	24,6	11,6
Voorwaardelijke toekomstige indexering	–	19,3
Totaal	143,1	89,2
2021		
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	90,1	36,5
Individuele salarisontwikkeling	19,1	6,9
Toegezegde indexering	–	–
Risicopremies overlijden en invaliditeit	4,8	3,8
Pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	5,9	4,5
Solvabiliteitsopslag	25,8	10,7
Voorwaardelijke toekomstige indexering	–	15,7
Totaal	145,7	78,1

De kostendeekkende premie wordt berekend op basis van de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo vorig verslagjaar. De afgeleide gemiddelde marktrente voor de kostendeekkende premie bedraagt 0,6% (2021: 0,3%).

De gedempte kostendeekkende premie wordt berekend op basis van het verwachte (reële) rendement op de strategische beleggingsportefeuille van 1,8% (2021: 2,0%).

De feitelijke premie is EUR 49,8 miljoen (2021: EUR 56,9 miljoen lager) lager dan de zuiver kostendeekkende premie en EUR 4,1 miljoen (2021: EUR 10,7 miljoen hoger) hoger dan de gedempte kostendeekkende premie.

12 Waardeoverdrachten

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

	2022	2021
Inkomende waardeoverdrachten	5,0	0,7
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,5	-1,5
Saldo	3,5	-0,8

13 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende nominale waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen. De pensioenopbouw wordt berekend op basis van de rentetermijnstructuur DNB primo verslagjaar. Ook is hieronder opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van de individuele salarisontwikkeling.

	2022	2021
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-91,7	-95,0
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	-20,3	-19,1
Toekomstige pensioenuitvoeringskosten	-2,4	-2,4
Totaal	-114,4	-116,5

14 Indexering

Onder indexering is opgenomen de toegekende indexering onder zowel de middelloonregeling als de eindloonregeling. Het effect van de individuele salarisontwikkeling onder de eindloonregeling is opgenomen onder pensioenopbouw.

	2022	2021
Actieve deelnemers	-141,1	-0,5
Actieve deelnemers voorgaand jaar	-9,1	-0,5
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	-173,4	-5,4
Saldo	-323,6	-6,4

De pensioenrechten van de actieve deelnemers aan zowel de eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) als de middelloonregeling (pensioenreglement 2008B) zijn per 1 januari 2023 verhoogd met 5,63%. (1 januari 2022: niet verhoogd).

De ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten van de actieve en de gewezen deelnemers zijn per 1 januari 2023 verhoogd met 8,65% (1 januari 2022: 0,31%). Daarnaast heeft het bestuur in september 2022 op basis van de versoepelde regelgeving besloten om de indexatie 2022 van de gepensioneerden en de premievrije pensioenrechten van de actieve en de gewezen deelnemers met terugwerkende kracht tot 1 januari 2022 volledig toe te kennen. Dit betekent dat indexatie per 1 januari 2002 is voor deze groepen verhoogd van 0,31% naar 3,4%.

15 Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur DNB per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

	2022	2021
Totaal	18,8	21,7

De rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen is in 2022 gebaseerd op een rekenrente van negatief 0,49% (2021: negatief 0,53%).

16 Wijziging rekenrente

De waarde van de pensioenverplichtingen verandert onder invloed van veranderingen in de rekenrente.

	2022	2021
Totaal	1.276,5	329,9

De afgeleide rekenrente is in 2022 gestegen van 0,6% tot 2,6% en in 2021 gestegen van 0,2% tot 0,6%.

17 Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen.

De hieronder opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen en kosten van de verslagperiode.

	2022	2021
Onttrekking pensioenuitkeringen	65,4	65,2
Onttrekking pensioenuitvoeringskosten	1,4	1,3
Totaal	66,8	66,5

18 Pensioenrechten waardeoverdrachten

Hieronder zijn opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten en de onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot uitgaande waardeoverdrachten.

	2022	2021
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-5,1	-0,7
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,6	1,4
Saldo	-3,5	0,7

19 Wijziging actuariële grondslagen

De actuariële grondslagen zijn de uitgangspunten en veronderstellingen waarop de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is gebaseerd. Onder wijziging actuariële grondslagen is het effect van aanpassing van de bestandsgrondslagen, economische grondslagen en kostengrondslagen op de voorziening opgenomen.

	2022	2021
Rekenrente	-33,3	-50,2
Levensverwachting	-16,8	-
Overige actuariële grondslagen	-1,9	0,3
Totaal	-52,0	-49,9

Op 12 juni 2019 is het Advies van de Commissie Parameters verschenen, waarin onder meer een aangepaste UFR-methode wordt geadviseerd. De belangrijkste wijziging in de UFR-methode is dat de UFR pas van invloed wordt vanaf looptijd 30 in plaats van looptijd 20. Daarnaast is de berekening van de UFR zelf gebaseerd op de 30-jaars forward rate in plaats van de 20-jaars forward rate. Tot slot groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. DNB heeft besloten om de nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren. Op deze manier wordt de impact van de nieuwe UFR gespreid over een langere periode. Door middel van deze stapsgewijze invoering zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. In de periode van 2021 tot 2024 is de rentetermijnstructuur gebaseerd op het gewogen gemiddelde van de rentetermijnstructuur op basis van de huidige en de nieuwe UFR methode, waarbij de gewichten jaarlijks op 1 januari met gelijke stappen aangepast worden. In januari 2021 is begonnen met de stapsgewijze transitie van de oude methode naar de nieuwe methode. In 2022 bedraagt deze weging 50% voor de curve onder de oude methode en 50% voor de curve onder de nieuwe methode.

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

	2022	2021
Overgang op prognosetafels AG 2022	-33,1	-
Wijziging correctiefactoren	16,3	-
Totaal	-16,8	-

20 Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Onder overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen: actuariële resultaten en mutaties in de pensioenverplichtingen die niet onder een ander hoofd zijn opgenomen.

	2022	2021
Actuariële resultaten, per saldo	0,6	-0,1
Totaal	0,6	-0,1

21 Pensioenuitkeringen

	2022	2021
Ouderdomspensioen	-58,4	-54,0
Nabestaandenpensioen	-1,8	-1,6
Wezenpensioen	-0,1	-0,1
Arbeidsongeschiktheidspensioen	-1,0	-0,9
Totaal periodieke pensioenuitkeringen	-61,3	-56,6
Totaal afkopen pensioenen	-1,7	-4,1
Totaal	-63,0	-60,7

De afkopen hebben tot een bedrag van EUR 1,7 miljoen betrekking op de Netto Aanvullende Pensioenregeling (2021: EUR 4,1 miljoen).

22 Pensioenuitvoeringskosten

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de pensioenregeling. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen. De kosten van bestuur en financieel beheer worden toegerekend aan pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

	2022	2021
Kosten pensioenuitvoering en bestuursondersteuning	-5,6	-5,3
Overige kosten	-1,5	-0,6
Totaal vóór toerekening aan vermogensbeheer	-7,1	-5,9
Toegerekend aan vermogensbeheer	1,5	1,1
Totaal	-5,6	-4,8

Een deel van de kosten van bestuur en financieel beheer kan direct worden toegerekend aan pensioenuitvoering of vermogensbeheer. De kosten die niet direct toerekenbaar zijn, worden in de verhouding 60:40 (2021: 60:40) verdeeld over pensioenuitvoering en vermogensbeheer. De verdeelsleutel is afgeleid van de gemiddelde bestuurlijke jaaragenda (bestuurs- en commissievergaderingen en behandelde onderwerpen) over een periode van vijf jaar en de daarin gerelateerde bestuursondersteuning.

Baten en lasten beleggingsactiviteiten

23 Beleggingsopbrengsten

De beleggingsopbrengsten kunnen als volgt worden weergegeven:

De directe beleggingsopbrengsten betreffen rente en door beleggingsfondsen uitgekeerd dividend.

De indirecte beleggingsopbrengsten betreffen waardeveranderingen inclusief valutakoersverschillen en zijn hiervoor verbijzonderd naar prijsveranderingen en valutaveranderingen.

	Direct verandering	Prijs- verandering	Valuta- verandering	Totaal
2022				
Vastgoed	-	-35,1	7,6	-27,5
Aandelen	-	-206,1	84,4	-121,7
Aandelenderivaten	-	-	-	-
Vastrentende waarden	-	-524,3	-2,0	-526,3
Rentederivaten	3,7	-246,8	-	-243,1
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	3,7	-1.012,3	90,0	-918,6
Valutaderivaten		-86,8		-86,8
Totaal vóór kosten	3,7	-1.099,1	90,0	-1.005,4
Kosten van vermogensbeheer				-6,7
Totaal				-1.012,1
2021				
Vastgoed	0,1	52,4	8,0	60,5
Aandelen	-	421,8	101,7	523,5
Aandelenderivaten	-	-	-	-
Vastrentende waarden	-	-7,2	8,1	0,9
Rentederivaten	5,5	-71,5	-	-66,0
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	5,6	395,5	117,8	518,9
Valutaderivaten	-	-101,6	-	-101,6
Totaal vóór kosten	5,6	293,9	117,8	417,3
Kosten van vermogensbeheer				-7,0
Totaal				410,3

De hiervoor weergegeven kosten van vermogensbeheer betreffen de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten. De kosten die ten laste van beleggingsfondsen komen, zijn hierin niet begrepen, maar zijn onderdeel van de waardeveranderingen. De ten laste van de beleggingsfondsen komende kosten kunnen worden onderscheiden in kosten van vermogensbeheer (vergoeding beheer beleggingen, bewaarloon en overige kosten) en transactiekosten. In de waardeveranderingen van derivaten (rentederivaten en valutaderivaten) zijn eveneens transactiekosten begrepen.

De kosten van vermogensbeheer die direct ten laste van het pensioenfonds komen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	2022	2021
Beheer beleggingen	2,0	2,4
Advies	2,6	3,3
Overig	0,6	0,1
Totaal vóór toerekening kosten bestuur en financieel beheer	5,2	5,8
Toegerekende kosten bestuur en financieel beheer	1,5	1,1
Totaal	6,7	6,9

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten fondsen	Toe- en uittreed- vergoeding
2022			
Vastgoed	3,8	0,3	–
Aandelen	5,4	2,0	0,4
Vastrentende waarden	3,2	1,9	0,4
Totaal beleggingsfondsen	12,4	4,2	0,8
Rentederivaten	–	0,1	–
Valutaderivaten	–	0,2	–
Totaal	12,4	4,5	0,8
2021			
Vastgoed	4,2	0,3	–
Aandelen	7,6	3,0	0,5
Vastrentende waarden	2,7	2,4	0,9
Totaal beleggingsfondsen	14,5	5,7	1,4
Rentederivaten	–	0,1	–
Valutaderivaten	–	0,1	–
Totaal	14,5	5,9	1,4

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen slechts door middel van schattingen worden vastgesteld. Dit geldt vooral voor de onderliggende transactiekosten van beleggingsfondsen. Indien de transactiekosten met betrekking tot beleggingsfondsen worden geïnterpreteerd als de aan deze beleggingsfondsen betaalde toe- en uittreedvergoedingen, kunnen deze zonder gebruikmaking van schattingen worden bepaald.

24 Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten

	2022	2021
Resultaat deelnemingen	-	-1,0
Opslag termijnbetaling	-	-
Rente bank	-	0,5
Totaal	-	-0,5

Actuariële analyse van het resultaat

Het resultaat kan als volgt worden geanalyseerd naar technische winst- en verliesbronnen:

	2022	2021
Resultaat op beleggingen en verplichtingen	283,2	761,4
Resultaat op premies	-24,7	-30,5
Resultaat op waardeoverdrachten	0,0	-0,1
Resultaat op pensioenuitkeringen	2,4	4,5
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	-0,6	-0,7
Wijziging actuariële grondslagen	-52,0	-49,9
Actuariële resultaten	0,6	-0,1
Resultaat op indexering	-323,6	-6,4
Totaal	-114,7	678,2

Resultaat op beleggingen en verplichtingen

	2022	2021
Resultaat beleggingsactiviteiten exclusief vastrentende waarden en interest rate swaps	-1.012,1	482,9
Resultaat vastrentende waarden exclusief valutaresultaat	-	-7,1
Resultaat interest rate swaps	-	-65,8
Totaal resultaat beleggingsactiviteiten	-1.012,1	409,8
Benodigde rente voorziening pensioenverplichtingen	18,8	21,7
Wijziging rekenrente voorziening pensioenverplichtingen	1.276,5	329,9
Totaal	283,2	761,4

Het resultaat op beleggingen en verplichtingen is gelijk aan het resultaat beleggingsactiviteiten verminderd met de technisch benodigde interest. Het rendement op de totale beleggingsportefeuille over 2022 bedraagt negatief 28,5% tegen 10,2% over 2021. De rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen is in 2022 gebaseerd op een rekenrente van negatief 0,49% (2021: negatief 0,53%). Dit is de éénjaarsrente volgens de rentetermijnstructuur primo verslagjaar. De afgeleide rekenrente is in 2022 gestegen van 0,6% tot 2,6% en in 2021 gestegen van 0,2% tot 0,6%.

Resultaat op premies

	2022	2021
Premies	93,3	88,8
Beschikbaar voor administratiekosten	-4,2	-3,5
Beschikbaar voor excassokosten	-1,8	-1,7
Totaal premies voor risico pensioenfondsen	87,3	83,6
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-91,7	-95,0
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	-20,3	-19,1
Totaal	-24,7	-30,5

De premies worden aangewend voor onder meer de inkoop van pensioenrechten, kostendekking en versterking van het eigen vermogen. Er is geen specifiek voor de financiering van voorwaardelijke indexering bestemde premiecomponent overeengekomen. Een positief resultaat op premies wordt aangewend voor versterking van het eigen vermogen.

Resultaat op waardeoverdrachten

	2022	2021
Inkomende waardeoverdrachten	5,0	0,7
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-5,1	-0,7
Resultaat op inkomende waardeoverdrachten	-0,1	-
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,5	-1,5
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,6	1,4
Resultaat op uitgaande waardeoverdrachten	0,1	-0,1
Totaal	0,0	-0,1

Resultaat op pensioenuitkeringen

	2022	2021
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen	65,4	65,2
Werkelijke pensioenuitkeringen	-63,0	-60,7
Totaal	2,4	4,5

Het resultaat op pensioenuitkeringen wordt mede veroorzaakt door de afkopen pensioenen met betrekking tot de Netto Aanvullende Pensioenregeling.

Resultaat op pensioenuitvoeringskosten

	2022	2021
Kostenopslag in premies jaar (administratiekosten en excassokosten)	6,0	5,2
Toevoeging voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	-2,4	-2,4
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	1,4	1,3
Totaal beschikbaar voor pensioenuitvoeringskosten	5,0	4,1
Werkelijke pensioenuitvoeringskosten	-5,6	-4,8
Totaal	-0,6	-0,7

Wijziging actuariële grondslagen

	2022	2021
Rekenrente	-33,3	-50,2
Levensverwachting	-16,8	-
Verhoging excassokostenopslag	-	-
Voorziening ziekte en niet gemelde arbeidsongeschikte deelnemers	-	-
Overige actuariële grondslagen	-1,9	0,3
Totaal	-52,0	-49,9

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

	2022	2021
Overgang op prognosetafels AG 2022	-33,1	-
Wijziging correctiefactoren	16,3	-
Totaal	-16,8	-

Ultimo 2022 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

Actuariële resultaten

	2022	2021
Kortlevenrisico	0,8	3,5
Langlevenrisico	-1,0	-5,1
Sterfte	-0,2	-1,6
Arbeidsongeschiktheid	1,3	1,6
Flexibele keuzemogelijkheden	-0,5	-0,1
Totaal	0,6	-0,1

Het resultaat op arbeidsongeschiktheid bestaat voornamelijk uit het voordelige verschil tussen de gevraagde risicopremie en de benodigde toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van arbeidsongeschiktheid.

Op flexibele keuzemogelijkheden is een verlies geboekt van EUR 0,5 miljoen (2021: verlies EUR 0,1 miljoen). De keuzemogelijkheden betreffen onder meer wijziging in de verhouding tussen ouderdomspensioen en partnerpensioen en pensioenvervroeging.

Resultaat op indexering

	2022	2021
Beschikbaar uit premies	-	-
Toegekende indexering	-323,6	-6,4
Totaal	-323,6	-6,4

De indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers en de indexering van de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten worden gefinancierd uit de reserves van het pensioenfonds. Zij vinden hun oorsprong in het overrendement (resultaat op beleggingen en verplichtingen).

Overige informatie

Verbonden partijen

De volgende rechtspersonen en natuurlijke personen worden aangemerkt als verbonden partijen:

- de aangesloten onderneming KLM N.V. (werkgever);
- de bestuursleden van het pensioenfonds (inclusief de onafhankelijk voorzitter van het fonds, die tevens niet-uitvoerend bestuurslid is) en hun nauwe verwanten;
- de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group bestaande uit Blue Sky Group Holding B.V.,
- BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V.;
- de directieleden van de vier Blue Sky Group-vennootschappen.

Tussen het pensioenfonds en de werkgever is een uitvoeringsovereenkomst inzake de financiering en de uitvoering van de pensioenregeling gesloten. Een samenvatting van de uitvoeringsovereenkomst is opgenomen in de paragraaf Financiering en premie van de algemene toelichting op pagina 73 en 74.

Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan bestuursleden en heeft ook anderszins geen vorderingen op bestuursleden. Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de paragraaf Bezoldiging bestuurders hierna.

De uitvoering van het pensioenfonds (pensioenuitvoering, bestuursondersteuning en vermogensbeheer) is ondergebracht bij Blue Sky Group. Het pensioenfonds bezit gezamenlijk met Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM en Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM alle aandelen in Blue Sky Group Holding B.V. (elk eenderde deel). De dienstverlening aan de aandeelhouders maakt ongeveer 70% (2021: ongeveer 73%) uit van de omzet (geconsolideerd) van Blue Sky Group. De overeenkomsten van dienstverlening zijn afgesloten op basis van marktconforme tarieven.

Er zijn geen transacties van betekenis met verbonden partijen die niet onder normale marktvoorwaarden zijn aangegaan.

Medewerkers

Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst.

Bezoldiging bestuurders

De bezoldiging van de leden van het bestuur (inclusief de onafhankelijke, externe voorzitter) bedraagt totaal EUR 459 duizend (2021: EUR 468 duizend).

Honorarium accountant

De aan het verslagjaar toegerekende accountantshonoraria zoals bedoeld in artikel 382a Titel 9, Boek 2 BW bedragen totaal EUR 93 duizend (2021: EUR 95 duizend).

	2022	2021
Controle jaarrekening, basisgegevens en jaarstaten DNB	93	95
Overig advieswerk	–	–
Totaal	93	95

Belastingen

Het pensioenfonds is op grond van de aard van de activiteiten vrijgesteld van belastingheffing voor de vennootschapsbelasting.

Toeziachter

Evenals voorgaande jaren is geen sprake van door DNB genomen corrigerende maatregelen ingevolge artikel 96 Pensioenwet.

Gebeurtenissen na balansdatum

Kostendeekkende premie 2023

De premie 2023 was niet kostendeekkend. Dit werd veroorzaakt door de hogere inflatie en de hogere backservicelast in de eindloonregeling. In overleg met de sociale partners is besloten om het tekort van EUR 5,633 miljoen te financieren uit de bestemmingsreserves.

Stapsgewijze invoering van de aangepaste UFR

Op advies van de commissie parameters heeft DNB per 1 januari 2023 de methode waarop de rentetermijnstructuur wordt vastgesteld aangepast. Deze wijziging is nog niet verwerkt in de technische voorziening (TV). Het effect op de TV van deze wijziging per 1 januari 2023 is EUR 7,2 miljoen. Het effect op de dekkingsgraad is -0,4%.

In de onderstaande tabel wordt de impact van de wijziging op de financiële positie van het pensioenfonds getoond als per 31 december 2022 reeds rekening was gehouden met de rentetermijnstructuur op basis van de methodiek vanaf 1 januari 2023.

	Rentetermijnstructuur 31 december 2022	
	UFR einde 2022	UFR primo 2023
Financiële positie 31 december 2022		
Vermogen	3.520,8	3.520,8
Technische Voorzieningen	2.877,6	2.884,7
Eigen vermogen	643,2	636,1
Actuele nominale dekkingsgraad	122,4%	122,0%

Amstelveen, 16 mei 2023

Het bestuur van de Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Mark-Jan Boes

Peter Dorrestijn

Paul Loven

Bette Moerkercken van der Meulen

Marguerite Moquette

Kees Porskamp

Albert Smidt

Selma Smit-Bos

Jaap-Willem Verweij

Theo Wentink

OVERIGE GEGEVENS

Bestemming van het resultaat

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de wijze waarop het resultaat moet worden verdeeld. Het resultaat wordt jaarlijks geheel ten gunste dan wel ten laste van de reserves gebracht. Overeenkomstig de in de ABTN vastgelegde regeling wordt een deel van het resultaat toegevoegd of onttrokken aan bestemmingsreserves.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel te Amsterdam is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2022.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 25 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1,25 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel gezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

Met betrekking tot artikel 137 (voorwaardelijke toeslagverlening) merk ik op dat het pensioenfonds in 2022 gebruik heeft gemaakt van de versoepelde toeslagregels, zoals vastgelegd in het tijdelijke artikel 15c van het Besluit Financieel Toetsingskader (toeslag vanwege voorgenomen transitie). Daarbij heeft het pensioenfonds onderbouwd te hebben voldaan aan de in dat artikel gestelde voorwaarden.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Voor de volledigheid merk ik op dat, als op balansdatum in de rentetermijnstructuur rekening zou worden gehouden met de UFR-methodiek zoals deze door DNB in 2023 wordt toegepast, mijn oordeel over de vermogenspositie niet zou wijzigen.

Amstelveen, 16 mei 2023

drs. H. Zaghdoudi AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2022

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds KLM- Cabinepersoneel per 31 december 2022 en van het saldo van baten en lasten over 2022, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2022 van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel ('de Stichting' of 'het fonds') te Amstelveen gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2022;
2. de rekening van baten en lasten over 2022;
3. het kasstroomoverzicht over 2022; en
4. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. De informatie en onze bevindingen ten aanzien van continuïteit, fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving en de kernpunten van onze controle moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Samenvatting

Materialiteit

- Materialiteit van EUR 25 miljoen
- 0,7% van het pensioenvermogen

Risico's gerelateerd aan fraude & Noclar en continuïteit

- Risico's gerelateerd aan fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving (Noclar): verondersteld risico van doorbreken interne beheersing door het bestuur geïdentificeerd
- Risico's gerelateerd aan continuïteit: geen continuïteitsrisico's geïdentificeerd

Kernpunten

- Waardering van de beleggingen voor risico pensioenfonds
- Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Oordeel

Goedkeurend

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 25 miljoen (2021: EUR 30 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen (voorziening pensioenverplichtingen plus stichtingskapitaal en reserves exclusief bestemmingsreserves) per 31 december 2022 (0,7%).

Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de (beleids)dekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het bestuur afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven EUR 1,25 miljoen rapporteren aan het bestuur alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De Stichting heeft het beheer van de beleggingen uitbesteed aan BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V. De pensioenadministratie is uitbesteed aan BSG Pension Management B.V.

De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die zijn verstrekt door BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V. en informatie over de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen, pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door BSG Pension Management B.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting.

Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van BSG Asset Management B.V., BSG Fund Management B.V. en BSG Pension Management B.V., zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (Standaard 3402 type II-) rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen en het bespreken van de beheersomgeving bij de dienstverlener met vertegenwoordigers van de dienstverlener. Op basis daarvan evalueren wij, en bespreken wij met de andere onafhankelijke accountant, de in de Standaard 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2022 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan BSG Asset Management B.V., BSG Fund Management B.V. en BSG Pension Management B.V.

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses ten aanzien van premiebijdragen en pensioenuitkeringen uitgevoerd, waarbij wij de uitkomsten hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen en overige detailcontroles beleggingen, beleggingsstromen, mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en pensioenuitkeringen aan de hand van brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemergegevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen verkregen.

Controleaanpak ten aanzien van risico's op fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving

In hoofdstuk 5.6 Gedragsregelingen, 5.8 Privacybeleid, 7.4 'Ontwikkelingen risicomanagement' en 7.5 'Risicobeschrijving' van het bestuursverslag beschrijft het bestuur de procedures ten aanzien van de risico's op fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.

In het kader van onze controle hebben wij inzicht verkregen in de Stichting en de bedrijfsomgeving, en hebben wij de opzet en de implementatie beoordeeld en, waar van toepassing, de effectieve werking getoetst van het risicomanagement van de Stichting met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving. Dit betreft tevens de interne beheersmaatregelen die aanwezig zijn bij de externe dienstverleners van de Stichting (zie paragraaf 'Reikwijdte van de controle').

Onze werkzaamheden omvatten onder andere het evalueren van de SIRA, de gedragscode, de incidenten- en klokkenluidersregeling, het incidentenregister en de procedures van de Stichting om aanwijzingen van mogelijke fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving te onderzoeken. Bovendien hebben wij inlichtingen ter zake ingewonnen bij het bestuur. Wij hebben onder meer de volgende controlewerkzaamheden uitgevoerd:

- inzicht verkrijgen in hoe de Stichting het gebruik van informatietechnologie (IT) beheerst en de invloed daarvan op de jaarrekening, inclusief het risico van cybersecurity-incidenten die een materieel effect hebben op de jaarrekening;

- evaluatie van nevenfuncties van bestuursleden, met speciale aandacht voor procedures en governance met betrekking tot mogelijke belangenconflicten; en
- evaluatie van correspondentie met regelgevende en toezichthoudende instanties (inclusief DNB en AFM). Daarnaast hebben wij werkzaamheden uitgevoerd om inzicht te verkrijgen in de wet- en regelgeving die op de Stichting van toepassing is.

Wij hebben de volgende rechtsgebieden geïdentificeerd die de meest waarschijnlijke oorzaak zouden kunnen zijn voor een materieel effect op de jaarrekening:

- Pensioenwet;
- Besluit Financieel toetsingskader pensioenfondsen (Bftp); en
- Algemene verordening gegevensbescherming (AVG).

Wij hebben de risicofactoren voor fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving geëvalueerd om na te gaan of deze factoren duiden op een risico op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening.

Wij beoordelen het veronderstelde frauderisico met betrekking tot de opbrengstverantwoording (waaronder premies, directe beleggingsopbrengsten en indirecte beleggingsopbrengsten) als niet relevant gezien de aard van de opbrengsten, de aanwezige uitbestedingsrelaties en de beperkte mogelijkheden tot het materieel beïnvloeden van de opbrengstverantwoording.

In overeenstemming met het bovenstaande en met de controlestandaarden hebben wij het volgende risico geïdentificeerd ten aanzien van fraude dat relevant is voor onze controle, inclusief de relevante veronderstelde risico's vastgelegd in de controlestandaarden. Wij hebben hierop als volgt ingespeeld:

Doorbreken van interne beheersing door het bestuur (een verondersteld risico)

Risico:

- Het bestuur is in een unieke positie om fraude te plegen door de mogelijkheid het proces van financiële verslaggeving en resultaten te manipuleren door middel van het doorbreken van de interne beheersing die anderszins effectief lijkt te werken, zoals schattingen gerelateerd aan de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen.

Controleaanpak:

- Wij hebben de opzet en de implementatie geëvalueerd en, waar passend geacht, de werking getoetst van de interne beheersingsmaatregelen die het frauderisico dienen te mitigeren, inclusief de interne beheersingsmaatregelen die aanwezig zijn bij de dienstverleners waaraan de Stichting bedrijfsprocessen heeft uitbesteed.
- Wij hebben een analyse uitgevoerd om te identificeren of er sprake is van (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico. De uitkomst van deze evaluatie is dat wij geen (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico hebben geïdentificeerd.
- Wij hebben significante schattingen alsook oordeelsvormingen en veronderstellingen van het bestuur met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen geëvalueerd. Voor een omschrijving van onze werkzaamheden hieromtrent, verwijzen wij naar de kernpunten met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van beleggingen.
- Wij hebben elementen van onvoorspelbaarheid in onze controleaanpak opgenomen, zoals een voortgezette controle op de bezoldiging voor bestuurders. Voor de eerste drie maanden volgend op het boekjaar hebben wij vastgesteld of er facturen zijn ontvangen die verantwoord hadden moeten worden in de verslaggevingsperiode.

Onze evaluatie van uitgevoerde procedures ten aanzien van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving heeft niet geleid tot een kernpunt van de controle.

Wij hebben onze risico-inschatting en controleaanpak en resultaten gecommuniceerd aan het bestuur.

Onze controlewerkzaamheden leidden niet tot aanwijzingen en/of andere redelijke vermoedens van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving die van materieel belang zijn voor onze controle.

Controleaanpak continuïteit

Zoals toegelicht op pagina 97 van de jaarrekening, heeft het bestuur een herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank waarin is uitgewerkt hoe de beleidsdekkingsgraad binnen de wettelijk gestelde termijnen weer op het vereiste niveau kan worden gebracht. Dit is onderdeel van de continuïteitsrisicoanalyse door het bestuur. Omdat de Stichting de ultieme mogelijkheid heeft om de pensioenaanspraken en pensioenrechten te korten en daarmee de continuïteit van de Stichting te allen tijde te waarborgen, heeft het bestuur geen continuïteitsrisico's geïdentificeerd. Onze procedures omvatten onder andere:

- overwegen of de continuïteitsrisicoanalyse door het bestuur en het herstelplan dat is ingediend bij De Nederlandsche Bank alle relevante elementen bevatten en consistent zijn met onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole;
- overwegen of actuariële ontwikkelingen (inclusief de voorzienbare trend in overlevingskansen) en de ontwikkelingen op financiële markten (inclusief ontwikkeling in de rentetermijnstructuur) aanleiding geven tot continuïteitsrisico; en
- analyse van de ontwikkeling van de financiële positie van de Stichting gedurende het boekjaar ten opzichte van wettelijke solvabiliteitseisen op indicatoren die kunnen duiden op continuïteitsrisico's en vaststellen dat de toelichting in de jaarrekening hieromtrent en de toelichting ten aanzien van de realisatie van het herstelplan zoals opgenomen op pagina 98 van de jaarrekening adequaat zijn.

De resultaten van onze procedures hebben geen aanleiding gegeven om additionele controlewerkzaamheden op de continuïteitsbeoordeling uit te voeren. Per 31 december 2022 is de Stichting uit herstel en heeft daarom per 1 januari 2023 geen geactualiseerd herstelplan ingediend.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het belangrijkste waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij aan het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Waardering van beleggingen voor risico pensioenfonds

Omschrijving

De beleggingen voor risico pensioenfonds (hierna: 'de beleggingen') vormen een significante post op de balans van de Stichting. De beleggingen van de Stichting bedragen circa 99,6% van het balanstotaal. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). Uit de paragraaf 'Overige informatie beleggingen' bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 2.744,1 miljoen (68%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op marktnoteringen, dat voor negatief EUR 240,8 miljoen (6%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op afgeleide marktnoteringen en dat voor EUR 1.043,0 miljoen (26%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen en technieken. Het bepalen van de marktwaarde voor deze laatste beleggingscategorie is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de (beleids)dekkingsgraad vormde de waardering van de beleggingen een kernpunt van onze controle.

In de paragrafen 'Grondslagen voor de financiële verslaggeving' en 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva' geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In de paragraaf 'Overige informatie beleggingen' zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor de waardering van deze beleggingscategorie uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Wij maken gebruik van de beheersmaatregelen die zijn ingericht bij de vermogensbeheerder en die onderdeel zijn van de Standaard 3402 type II-rapportage (waarbij een goedkeurend assurancerapport van de accountant is afgegeven). Deze relevante beheersmaatregelen zijn gericht op de aanstelling van betrouwbare fondsmanagers enerzijds en de betrouwbare aanlevering en toereikende evaluatie van periodieke performancecijfers anderzijds. Daarnaast hebben wij de aansluiting vastgesteld tussen de financiële administratie en de actuele financiële rapportages van fondsmanagers, indien nodig gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum.

Vervolgens hebben wij de waardering van beleggingen gebaseerd op afgeleide marktnoteringen, netto contante waarde-berekeningen en andere geschikte waarderingsmodellen onderzocht.

De waardering van participaties in Blue Sky beleggingspools, waarvan de onderliggende beleggingen deels een directe marktnotering hebben en deels worden gewaardeerd op basis van taxaties, hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant, gecontroleerde jaarrekeningen van de Blue Sky beleggingspools.

Ten aanzien van participaties in Blue Sky beleggingspools waarvoor geen gecontroleerde jaarrekeningen beschikbaar zijn, hebben wij de door de Blue Sky beleggingspools gehouden beleggingen getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant, gecontroleerde jaarrekeningen van de onderliggende beleggingen in de beleggingspools. De waardering van andere fondsbeleggingen hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen. Dit betreffen beleggingen waarvan de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen en -technieken.

Bij het gebruik van de gecontroleerde jaarrekening van de Blue Sky beleggingspools of de (onderliggende) fondsbeleggingen hebben wij hierbij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van de Stichting ten opzichte van die van de beleggingspools of de onderliggende beleggingen in de beleggingspools, alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant. Bovendien hebben wij ook de monitoring van de Stichting op recente financiële informatie van de beleggingen na balansdatum in onze werkzaamheden betrokken.

Tot aan de datum van onze controleverklaring hebben wij voor EUR 96,8 miljoen (9,1%) van de niet-beursgenoteerde beleggingscategorieën de waardering niet kunnen toetsen aan door een accountant gecontroleerd jaarrekeningen voorzien van een goedkeurende controleverklaring. Wanneer niet tijdig een jaarrekening met een goedkeurende controleverklaring beschikbaar is, hebben wij de betrouwbaarheid van de waarderungen zoals door de fondsmanagers afgegeven vastgesteld door de inschattingen van deze fondsmanagers uit voorgaande jaren te toetsen aan de hand van de, later in het jaar beschikbaar gekomen, gecontroleerde jaarrekeningen. In aanvulling

hierop hebben we diverse gesprekken gevoerd met betrokken medewerkers van de vermogensbeheerder, waarbij wij gebeurtenissen na balansdatum, mogelijke risico's en andere relevante aspecten die van invloed zijn op de waardering van deze fondsen hebben besproken en getoetst aan brondocumentatie.

De waardering van beleggingen gebaseerd op afgeleide marktnoteringen hebben wij onderzocht met gebruikmaking van een eigen waarderingsspecialist. Wij hebben ook de monitoring van de uitvoeringsorganisatie op recente financiële informatie verkregen na balansdatum over de waarde van beleggingen op balansdatum betrokken. Onze waarderingsspecialist heeft de gehanteerde waarderingen vergeleken met zelfstandig bepaalde waarderingen op basis van zelfstandig verkregen in de markt waarneembare prijzen.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen.

Wij vinden dat de waardering van de beleggingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de beleggingen is toereikend.

Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Omschrijving

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (hierna: 'de voorziening pensioenverplichtingen') is een significante post op de balans van de Stichting die wordt gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). De waardering van de voorziening pensioenverplichtingen komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt met gebruikmaking van de rentetermijnstructuur ultimo boekjaar zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming door het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariel deskundigen. Gezien de complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad vormt de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen een kernpunt van onze controle.

Het bestuur heeft in de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva' de waarderinggrondslagen en veronderstellingen voor de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen. Uit deze toelichting blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden. In de paragraaf 'Risicobeheer' is de gevoeligheid van de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor schattingen uiteengezet.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerend actuaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerend actuaris over de te volgen aanpak, de attentiepunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerend actuaaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden in het dossier van de certificerend actuaaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaaris. Tevens hebben wij de waarderingsgrondslagen en de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen in de jaarrekening geëvalueerd.

Onze observatie

Wij vinden dat de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen is toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie. Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben een mindere diepgang dan onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de informatie die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude. Daarbij is het bestuur verantwoordelijk voor het voorkomen en ontdekken van fraude en de niet- naleving van wet- en regelgeving en het nemen van maatregelen om de gevolgen, voor zover mogelijk, ongedaan te maken en herhaling te voorkomen.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van de genoemde verslaggevingsstelsels

moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze doelstelling is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om in onze controleverklaring aandacht te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een entiteit haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken.

Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Utrecht, 16 mei 2023

KPMG Accountants N.V.

A.J.H. Reijns RA

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

BIJLAGEN

2022

PERSONALIA

(stand per 16 mei 2023)

Bestuur

Onafhankelijk voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurslid

P.A.M. (Paul) Loven **(1956)**

Niet-uitvoerend bestuursleden, namens de werknemers

B.E. (Bette Ella) Moerkercken van der Meulen **(1978)**,

M.C.G. (Marguerite) Moquette **(1966)**,

K. (Kees) Porskamp **(1975)**

Niet-uitvoerend bestuursleden, namens KLM

A.J. (Albert) Smidt **(1968)**,

J. (Jaap-Willem) Verweij **(1972)**

Niet-uitvoerend bestuursleden, namens de pensioengerechtigden

drs. T.J.G.J. (Theo) Wentink **(1951)**

Uitvoerend bestuursleden

dr. M.J. (Mark-Jan) Boes **(1978)**,

drs. P.G.J. (Peter) Dorrestijn CPE **(1962)**,

mr. drs. S.B.P. (Selma) Smit-Bos CPE **(1970)**

Auditcommissie

mr. K. (Karin) Bitter,

drs. E.E. (Ernst) Hagen,

drs. C.H.J. (Coen) Verdegaa

Sleutelfunctiehouder actuarieel

drs. H. (Hamadi) Zaghdoudi AAG (Willis Towers Watson Netherlands B.V.)

Sleutelfunctiehouder risicobeheer

drs. B. (Bart) Hulshof

Sleutelfunctiehouder interne audit

drs. A. (Anne) Laning RA RC

Bestuurssecretariaat

drs. N.J.H. (Nicole) Merk-Loeff (senior bestuurssecretaris, Blue Sky Group)

Compliance officer

Holland Van Gijzen Law LLP

Privacy officer

mr. G. (Grace) Somaroo (Blue Sky Group)

Verantwoordingsorgaan

Benoemd door de werknemers

L. (Luc) van der Eijk **(1993)**,

A.M. (Toine) Delnoij (voorzitter, **1963**),

J. (Jessica) Vis **(1975)**

Benoemd door KLM

D. (Dineke) Stäbler **(1967)**,

I. (Ingeborg) Zikken **(1973)**

Benoemd door de pensioengerechtigden

R.C. (Rob) Koster **(1962)**

FUNCTIES EN NEVENFUNCTIES BESTUUR

(stand per 16 mei 2023)

Bestuur

dr. M.J. (Mark-Jan) Boes

Functie in het bestuur:	Uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie:	n.v.t.
Functie:	Assistant Professor in Finance, VU Amsterdam, School of Business and Economics
Relevante nevenfuncties:	Lid raad van toezicht Stichting Pensioenfonds Royal Haskoning, Lid Editorial Board Netspar, Gastdocent Vrije Universiteit Amsterdam - Risk Management for Financial Institutions, docent Erasmus Universiteit Rotterdam - opleiding Certified Pension Vermogensbeheer

drs. P.G.J. (Peter) Dorrestijn CPE

Functie in het bestuur:	Uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie:	n.v.t.
Functie:	pensioenfondsbestuurder
Relevante nevenfuncties:	Bestuurslid Pensioenfonds PostNL, bestuursvoorzitter Pensioenfonds AC Nielsen (gesloten fonds)

P.A.M. (Paul) Loven

Functie in het bestuur:	onafhankelijk voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019, onafhankelijk voorzitter sinds 2018)
Functie:	Directeur/eigenaar Paul Loven Coaching en Bestuursadvies B.V.
Relevante nevenfuncties:	Onafhankelijk voorzitter Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM, onafhankelijk voorzitter Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, onafhankelijk voorzitter Stichting Pensioenfonds ABN AMRO

B.E. (Bette Ella) Moerkercken van der Meulen

Functie in het bestuur:	Niet-uitvoerend bestuurder (sinds 29 september 2022)
Voordragende organisatie:	FNV
Functie:	Purser, KLM
Relevante nevenfuncties:	n.v.t.

M.C.G. (Marguerite) Moquette

Functie in het bestuur:	Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie:	VNC
Functie:	Purser, Operations Manager Flight, KLM
Relevante nevenfuncties:	Secretaris Stichting Opel Super Six

K. (Kees) Porskamp

Functie in het bestuur:	Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019; van 2010 tot oktober 2019 plaatsvervangend bestuurder)
Voordragende organisatie:	VNC
Functie:	Senior purser, KLM
Relevante nevenfuncties:	Gemeenteraadslid/fractievoorzitter gemeente Oost Gelre, voorzitter Stichting Beheer fractiegelden VVD Oost Gelre, lid Stichting De Firmanten, lid Achterhoek Raad, lid KLM-ledenraad VNC, Public Affairs VNC.

drs. A.J. (Albert) Smidt

Functie in het bestuur:	Niet-uitvoerend bestuurder (sinds 14 december 2022)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie:	Senior Consultant Pensions & Insurable Benefits
Relevante nevenfuncties:	Employer Nominated Trustee, KLM UK Pension Fund, Managing Director KLM Unterstützungskassen GmbH

mr. drs. S.B.P. (Selma) Smit-Bos CPE

Functie in het bestuur:	Uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie:	n.v.t.
Functie:	Partner GPSS B.V.
Relevante nevenfuncties:	Voorzitter raad van toezicht Bpf Schilders, lid raad van advies CPE-opleiding Erasmus Universiteit, lid Raad van Advies Lifetri, lid Cliëntenraad Tergooi Ziekenhuis, secretaris-directeur a.i. College van Toezicht op de advocatuur.

J.W. (Jaap-Willem) Verweij

Functie in het bestuur:	Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019; bestuurslid sinds mei 2019)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie:	Director Group Aircraft Finance, KLM
Relevante nevenfuncties:	CFO Amsterdam Schiphol Pijpleiding, joint venture Shell en KLM

drs. T.J.G.J. (Theo) Wentink

Functie in het bestuur:	Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie:	VOC-KLM
Functie:	Uitvoerend verzekeringsarts, UWV
Relevante nevenfuncties:	n.v.t.

DEELNEMERSBESTAND

Personen met aanspraak op nog niet ingegaan pensioen

	Deelnemers	Gewezen deelnemers
Aantallen per einde vorig verslagjaar	8.373	3.435
Bij wegens		
• (Her)indiensttreding	1.248	
• Uitdiensttreding		155
• Toekenning pensioen		
• Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen	2	
• Revalidatie	11	
• Overige oorzaken		
Af wegens		
• Invaliditeit	37	
• Overlijden	9	
• Toekenning ouderdomspensioen	20	153
• Uitdiensttreding	155	
• Emigratie/afkoop/overdracht		143
• Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen		
• Afloop wezenpensioen		
• Revalidatie		
• Herindiensttreding		1
• Overige oorzaken		178
Aantal per einde verslagjaar	9.413	3.115

Pensioengerechtigden

	Ouderdoms- pensioen	Partner- pensioen	Wezen- pensioen	Arbeids- ongeschikt- heids- pensioen	Totaal pensioen- gerechtig- den
Aantallen per einde vorig verslagjaar	2.243	95	37	226	2.601
Bij wegens					
• (Her)indiensttreding					
• Uitdiensttreding					
• Toekenning pensioen	184	11	8	37	240
• Afloop arbeidsongeschiktheids- pensioen					
• Revalidatie					
• Overige oorzaken			2		2
Af wegens					
• Invaliditeit					
• Overlijden	15			2	17
• Toekenning ouderdomspen- sioen				11	11
• Uitdiensttreding					
• Emigratie/afkoop/overdracht					
• Afloop arbeidsongeschiktheids- pensioen				2	2
• Afloop wezenpensioen			6		6
• Revalidatie				11	11
• Herindiensttreding					
• Overige oorzaken					
Aantal per einde verslagjaar	2.412	106	41	237	2.796

ONTWIKKELINGEN 2013-2022

	2022	2021	2020	2019	2018
Aantal deelnemers	9.413	8.373	8.696	9.961	9.838
• Mannen	1.578	1.402	1.466	1.669	1.660
• Vrouwen	7.835	6.971	7.230	8.292	8.178
Aantal gewezen deelnemers	3.115	3.435	3.362	2.633	2.577
• Mannen	338	384	371	267	263
• Vrouwen	2.777	3.051	2.991	2.366	2.314
Aantal pensioengerechtigden	2.796	2.601	2.442	1.960	1.701
Ouderdomspensioen	2.412	2.243	2.090	1.604	1.365
• Mannen	371	342	309	220	177
• Vrouwen	2.041	1.901	1.781	1.384	1.188
Partnerpensioen	106	95	89	85	77
Wezenpensioen	41	37	44	52	49
Arbeidsongeschiktheidspensioen	237	226	219	219	210
• Mannen	27	26	20	18	18
• Vrouwen	210	200	199	201	192
(bedragen in EUR miljoenen)					
Premies					
Feitelijke premie	93	89	103	102	100
Kostendeekkende premie	143	146	170	143	139
Gedempte kostendeekkende premie	89	78	78	78	77
Pensioenuitkeringen					
Periodieke pensioenuitkeringen	61	57	40	32	26
Afkopen pensioenen	2	4	2	1	2
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	424	374	373	380	372
Voorziening pensioenverplichtingen	2.878	3.747	3.993	3.515	2.932

	2022	2021	2020	2019	2018
Beleggingen					
Vastgoed	440	391	343	357	327
Aandelen	1.468	1.986	1.859	1.725	1.402
Vastrentende waarden	1.879	2.247	1.654	1.695	1.520
Overig	-239	-84	235	-68	-67
Totaal	3.548	4.540	4.082	3.709	3.182
Rendement					
Vastgoed	-6,6%	15,7%	-4,0%	11,9%	3,6%
Aandelen	-10,1%	25,1%	10,1%	21,8%	-8,4%
Vastrentende waarden	-23,1%	-1,5%	4,8%	7,2%	-1,7%
Totaalrendement	-22,0%	10,2%	9,2%	14,6%	-3,3%
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	122,4%	120,0%	101,9%	104,5%	107,5%
Beleidsdekkingsgraad	125,0%	112,6%	95,1%	104,9%	115,0%
Vereiste dekkingsgraad op basis van strategische beleggingsmix	122,5%	121,5%	122,2%	124,3%	126,0%
Reële dekkingsgraad	74,5%	78,2%	76,0%	78,0%	77,7%
Wettelijke reële dekkingsgraad	95,0%	91,2%	78,0%	84,3%	93,3%

	2017	2016	2015	2014	2013
Aantal deelnemers	9.779	9.132	9.247	9.183	9.213
• Mannen	1.677	1.590	1.614	1.590	1.604
• Vrouwen	8.102	7.542	7.633	7.593	7.609
Aantal gewezen deelnemers	2.552	2.702	2.416	2.406	2.675
• Mannen	256	276	240	228	248
• Vrouwen	2.296	2.426	2.176	2.178	2.427
Aantal pensioengerechtigden	1.500	1.347	1.209	1.100	1.021
Ouderdomspensioen	1.172	1.036	898	789	721
• Mannen	145	121	96	91	80
• Vrouwen	1.027	915	802	698	641
Partnerpensioen	67	60	55	49	44
Wezenpensioen	45	46	48	49	43
Arbeidsongeschiktheidspensioen	216	205	208	213	213
• Mannen	18	18	17	18	18
• Vrouwen	198	187	191	195	195
(bedragen in EUR miljoenen)					
Premies					
Feitelijke premie	162	62	62	73	90
Kostendeekkende premie	155	87	81	75	85
Gedempte kostendeekkende premie	81	49	60	72	77
Pensioenuitkeringen					
Periodieke pensioenuitkeringen	22	18	16	14	13
Afkopen pensioenen	2	11	13	1	0
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	419	303	270	267	311
Voorziening pensioenverplichtingen	2.731	2.689	2.399	2.207	1.708

	2017	2016	2015	2014	2013
Beleggingen					
Vastgoed	302	279	269	258	149
Aandelen	1.426	1.341	1.053	1.081	941
Vastrentende waarden	1.352	1.250	1.230	1.075	872
Overig	123	0	21	93	116
Totaal	3.203	2.870	2.573	2.507	2.078
Rendement					
Vastgoed	8,7%	6,0%	9,5%	15,9%	6,9%
Aandelen	16,2%	8,7%	2,9%	10,7%	18,1%
Vastrentende waarden	2,5%	7,6%	-0,9%	10,7%	-7,9%
Totaalrendement	8,6%	10,2%	0,7%	17,3%	1,5%
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	117,0%	106,1%	106,7%	114,1%	122,8%
Beleidsdekkingsgraad	114,0%	100,0%	108,5%		
Vereiste dekkingsgraad op basis van strategische beleggingsmix	127,4%	127,3%	127,8%	121,3%	121,3%
Reële dekkingsgraad	79,6%	71,6%	75,6%	80,1%	76,5%
Wettelijke reële dekkingsgraad	91,9%	81,3%	87,3%		

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

De uitvoering van de KLM-pensioenregelingen is ondergebracht bij Blue Sky Group

Colofon jaarverslag 2022

Uitgave Uitgave Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel

Coördinatie & tekst Blue Sky Group B.V., Amstelveen

Ontwerp Frissewind, Amsterdam

Realisatie TDcascade, Amsterdam

Stichting Pensioenfonds
KLM-Cabinepersoneel
Prof. E.M. Meijerslaan 1
1183 AV Amstelveen
Postbus 123
1180 AC Amstelveen

(020) 426 62 30
pensioenservice@klmcabinefonds.nl
www.klmcabinefonds.nl
facebook.com/klmcabinefonds

2022